

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΕΦΑΡΜΟΣΜΕΝΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΜΕ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΣΤΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΟΡΓΑΝΙΣΜΩΝ**

**Η ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΩΝ ΤΑΣΕΩΝ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΕΜΠΟΡΙΟΥ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ
COVID-19
ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
της ΦΟΙΤΗΤΡΙΑΣ
ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗΣ ΧΡΑΠΑΛΟΥ
ΑΜ Μ011619015**

ΒΟΛΟΣ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ, 2020

Περιεχόμενα

Εισαγωγή.....	4
Κεφάλαιο 1^ο. Το διεθνές εμπόριο πριν την εκδήλωση της πανδημίας.....	10
1.1. Οι κυριότερες χώρες στο διεθνές εμπόριο.....	12
1.2. Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας.....	14
1.3. Οι Ξένες Άμεσες Επενδύσεις.....	16
Κεφάλαιο 2^ο. Αναταράξεις και αναδιάρθρωση του διεθνούς εμπορίου στο υγειονομικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της πανδημίας COVID 19...19	19
2.1. Η συρρίκνωση του παγκόσμιου ΑΕΠ.....	19
2.2. Η πτώση του διεθνούς εμπορίου.....	22
2.2.1. Ο αντίκτυπος των περιορισμών στις μεταφορές και τις μετακινήσεις.....	32
2.2.2. Η κατάρρευση των υπηρεσιών και του τουρισμού.....	38
2.2.3. Το αίσθημα της αβεβαιότητας.....	41
2.3. Προϊόντα με αυξημένη ζήτηση.....	43
2.3.1. Ιατρικές υπηρεσίες και φαρμακευτικά σκευάσματα.....	44
2.3.2. Η άνθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου.....	46
2.3.3. Η ανάπτυξη τεχνολογιών μηδενικής επαφής και εξ αποστάσεως επικοινωνίας.....	48
Κεφάλαιο 3^ο. Προβλέψεις για την πορεία του διεθνούς εμπορίου μετά την πανδημία.....	50
3.1. Η προσδοκία της ανάκαμψης και μέτρα συγκράτησης του διεθνούς εμπορίου.....	52
3.2. Προς ένα πιο περικλειστο κόσμο ;.....	61
3.3. Η ενίσχυση της οικολογικής προστασίας και των συστημάτων υγείας.....	66

3.4. Η αναδιοργάνωση των κοινωνικών στρωμάτων του εμπορίου και η ανάγκη προώθησης της γυναικείας επιχειρηματικότητας.....	67
Επίλογος-Συμπεράσματα.....	72
Βιβλιογραφία.....	77

Εισαγωγή

Η σφοδρότητα και η ταχύτατη παγκόσμια εξάπλωση της πανδημίας COVID-19 επέφερε πολλαπλά πλήγματα και ρήγματα, αλλά και ποικίλες αναθεωρήσεις σε όλους τους τομείς του υφιστάμενου κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού οικοδομήματος και συστήματος της εποχής της παγκοσμιοποίησης. Ανάμεσα στους τομείς που επλήγησαν και αναδιατάχθηκαν ήταν το διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών. Ο τρόπος παραγωγής και η οικονομική αλληλεξάρτηση των χωρών εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης, συνέτεινε τόσο στη διάδοση της πανδημίας, όσο και στη βαθύτητα της κρίσης που ανέκυψε.

Άλλωστε, η παραγωγική διαδικασία δημιουργεί εμπορεύματα που ζητούν οι καταναλωτές, χρησιμοποιώντας άλλα εμπορεύματα τα οποία είναι αναγκαία για τις επιχειρήσεις (δηλαδή παραγωγικούς συντελεστές). Τόσο οι εκροές (αγαθά και υπηρεσίες) όσο και οι εισροές (παραγωγικοί συντελεστές) της παραγωγικής διαδικασίας συνιστούν εμπορεύματα τα οποία αποτελούν αντικείμενο αγοραπωλησίας σε διάφορες αγορές (ανάμεσα στα οποία αποτελεί αντικείμενο αγοραπωλησίας και αγορά ακόμα και η «έμψυχη» εργασία (Βαρουφάκης, 2007). Τις τελευταίες δεκαετίες και σε συνθήκες παγκοσμιοποίησης- μόνο η καπιταλιστική οικονομία με την ενσωματωμένη τάση επέκτασης και τη βοήθεια της τεχνολογικής επανάστασης κατόρθωσε να φτάσει στα πέρατα του κόσμου, να καταργήσει σύνορα και να φέρει τους περισσότερους ανθρώπους του κόσμου σε ένα αλληλεξαρτώμενο σύστημα (Bowels, Edwards & Roosevelt, 2014) – η παραγωγή αγαθών μπορεί να πραγματοποιείται τμηματικά σε διάφορες χώρες του κόσμου και το τελικό προϊόν του διεθνούς να εξαρτάται από τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Αυτή η εξέλιξη και διάσταση του παγκόσμιου εμπορίου, επιφέρει οξύτερες συνέπειες και αναδιαρθρώσεις σε συνθήκες παγκόσμιας πανδημίας και έντασης των περιορισμών των εισαγωγών και εξαγωγών.

Η πανδημία COVID-19 είναι η πιο σοβαρή παγκόσμια κρίση υγείας μετά την Ισπανική Γρίπη του 1918 και ενδέχεται να καταστεί μια από τις πιο καταστροφικές καταστροφές για την υγεία που επηρεάζουν την οικονομία στην ιστορία. Η τρέχουσα πανδημία διαφέρει ουσιαστικά από τα προηγούμενα επεισόδια σε δύο αξιοσημείωτες απόψεις, και οι δύο συνδέονται με την πρόοδο της παγκοσμιοποίησης: 1) έχουμε δει πολύ ταχύτερη μετάδοση ασθενειών από ό, τι σε προηγούμενα επεισόδια,

προκαλώντας πολιτικές περιορισμού μεγάλης κλίμακας, που τέθηκαν παγκοσμίως σε σχεδόν συγχρονισμένο τρόπο, και 2) την απότομη διακοπή των αλυσίδων αξίας που οδηγεί σε μια ξαφνική παγκόσμια διακοπή της οικονομικής δραστηριότητας. Πιθανώς ο πιο εντυπωσιακός αντίκτυπος της τρέχουσας πανδημίας είναι οι μαζικές διαταραχές στο διεθνές εμπόριο και τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Τα σοκ στις αλυσίδες αξίας έχουν ως αποτέλεσμα: α) Άμεσες διαταραχές του εφοδιασμού που εμποδίζουν την παραγωγή, δεδομένου ότι η ασθένεια επικεντρώνεται στην παραγωγική καρδιά του κόσμου (Ανατολική Ασία) και εξαπλώνεται γρήγορα στις άλλες βιομηχανικές χώρες, β) Μετάδοση της αλυσίδας εφοδιασμού που ενισχύει τις άμεσες διαταραχές του εφοδιασμού, καθώς οι βιομηχανικοί κλάδοι σε χώρες που έχουν πληγεί περισσότερο δυσκολεύονται να αποκτήσουν ή αποκτούν ακριβότερα τις απαραίτητες εισαγόμενες βιομηχανικές εισροές από τις χώρες που επλήγησαν, και στη συνέχεια μεταξύ τους και γ) διαταραχές της ζήτησης λόγω: i) μακροοικονομικών μειώσεων της συνολικής ζήτησης (δηλ. Ύφεση) · ii) καθυστερήσεις αγοράς και αναμονής από τους καταναλωτές και iii) καθυστερήσεις επενδύσεων από επιχειρήσεις (International Economics, 2020).

Όπως το ορίζουν οι (Μανώλη & Μαρής, 2015) το διεθνές ή παγκόσμιο εμπόριο συνιστά το σύνολο του εξωτερικού εμπορίου σε μια ορισμένη χρονική περίοδο (συνήθως ένα έτος). Το εμπόριο διακρίνεται μεταξύ του εμπορίου αγαθών και του εμπορίου υπηρεσιών. Ως βασικός λόγος ύπαρξης του διεθνούς εμπορίου θεωρείται η έλλειψη αυτάρκειας των κρατών, η οποία αναγκάζει τα κράτη να προμηθεύονται ότι δεν μπορούν να παράγουν με σκοπό να ικανοποιήσουν τις ανάγκες των πολιτών τους. Εκτός των παραπάνω, οι χώρες συναλλάσσονται όχι μόνο για να ανταπεξέλθουν στη σπανιότητα των αγαθών, αλλά και για να εκμεταλλευτούν συγκριτικά πλεονεκτήματα που διαθέτουν στην παραγωγική διαδικασία ή για να αποκτήσουν ωφέληματα από τις οικονομίες κλίμακας. Τέλος, το διεθνές εμπόριο διακρίνεται σε :

•**Διακλαδικό εμπόριο**, το οποίο αφορά την ανταλλαγή προϊόντων που ανήκουν σε διαφορετικό κλάδο παραγωγής. Το διακλαδικό εμπόριο αντικατοπτρίζει το συγκριτικό πλεονέκτημα και την εξειδίκευση μιας χώρας στην παραγωγή κάποιων αγαθών και προτρέπει στην ανταλλαγή προϊόντων διαφορετικών κλάδων μεταξύ των διαφόρων χωρών. Μιας και οδηγεί στην εξειδίκευση μιας χώρας (δίνοντας οφέλη στους κατόχους των παραγωγικών συντελεστών που χρησιμοποιούνται στην

παραγωγή και συντελώντας συνεπώς στη συρρίκνωση ή τη διεύρυνση κάποιων κλάδων), δημιουργεί ισχυρά αναδιανεμητικά αποτελέσματα.

- **Ενδοκλαδικό εμπόριο**, το οποίο αφορά την ανταλλαγή προϊόντων που ανήκουν στον ίδιο παραγωγικό κλάδο. Το ενδοκλαδικό εμπόριο αντανακλά τις οικονομίες κλίμακας και τις ανάγκες ζήτησης που οδηγούν τις χώρες να εμπορεύονται διαφοροποιημένα προϊόντα του ίδιου κλάδου.

(Μανώλη & Μαρής, 2015 : 34).

Από την άλλη, σύμφωνα με τον Τσουνή (2015 : 74) οι όροι του εμπορίου μιας χώρας εξαρτώνται :

- Από την οικονομική μεγέθυνση.
- Από τα μέτρα περιορισμού του εμπορίου και γενικότερα από την οικονομική πολιτική που ασκεί μια χώρα στο εξωτερικό εμπόριο. στην τελευταία περίπτωση, μια αύξηση ή μείωση πχ. των δασμών έχει επίδραση στις τιμές που επικρατούν στην εσωτερική αγορά της χώρας (συνηθέστερα, η επιβολή εισαγωγικού δασμού αυξάνει την τιμή των εισαγωγών για τους καταναλωτές της χώρας που επιβάλλει τον δασμό, αλλά μπορεί να έχει επιπτώσεις και στην τιμή που επικρατεί στη διεθνή αγορά του συναλλασσόμενου προϊόντος.
- Από τις μεταβολές της συναλλαγματικής ισοτιμίας. Μια αύξηση της αξίας του εγχώριου νομίσματος (υπερτίμηση θα μειώσει τις τιμές των εισαγωγών και έτσι οι όροι του εμπορίου θα καλυτερεύσουν για τη χώρα. Μια μείωση της αξίας του εγχώριου νομίσματος (υποτίμηση ή διολίσθηση) θα αυξήσει τις τιμές των εισαγωγών και έτσι θα υπάρξει χειροτέρευση των όρων του εμπορίου για τη χώρα. Η χειροτέρευση των όρων του εμπορίου για μια χώρα σημαίνει ότι για να εισάγει την ίδια ποσότητα προϊόντων που εισήγε πριν τη χειροτέρευση των όρων εμπορίου, θα πρέπει να εξάγει μεγαλύτερη ποσότητα προϊόντων. Με αυτό τον τρόπο, με τη χειροτέρευση των όρων εμπορίου, η ποσότητα που θα είναι συνολικά διαθέσιμη από αγαθά στη χώρα θα μειωθεί, ενώ το αντίθετο θα συμβεί αν βελτιωθούν οι όροι του εμπορίου.

Η πανδημία έχει άμεσες επιπτώσεις τουλάχιστον στους δύο πρώτους όρους του εμπορίου, αφού η συρρίκνωση του ΑΕΠ είναι έκδηλη και απότομη. Συνάμα, τα

περιοριστικά μέτρα και οι απαγορεύσεις στις μετακινήσεις και τις μεταφορές, μπορεί να επιδράσουν στις τιμές των προϊόντων, λόγω του κόστους μεταφοράς, προσιδιάζοντας στην αναστολή του ελεύθερου εμπορίου, που επιφέρουν οι δασμοί. Μακροπρόθεσμα, μπορεί να διαταραχθούν και οι συναλλαγματικές ισοτιμίες, ανάλογα με το βάθος της κρίσης που θα επιφέρει η πανδημία, τη διαφορετική διάρκειά της σε χώρες και συνασπισμούς χωρών, αλλά και τα διαφορετικά επίπεδα ανάκαμψης, ανάλογα με τις πολιτικές που θα υιοθετηθούν από τις διάφορες χώρες και τους τομείς παραγωγής και συναλλασσόμενων εμπορευμάτων που θα πλήξουν την κάθε χώρα, που έχει συγκριτικό πλεονέκτημα ή όχι στα προϊόντα και τις υπηρεσίες του διεθνούς εμπορίου που θα πληγούν πιο άμεσα, βαθύτερα και ενδεχομένως μονιμότερα από την εξέλιξη της πανδημίας.

Εξάλλου, πριν από την εκδήλωση της πανδημίας, το διεθνές εμπόριο οδηγούμενο από ευνοϊκές πολιτικές, τεχνολογικές καινοτομίες και εταιρικά πλάνα που μείωναν το κόστος, την αύξηση του παγκόσμιου ΑΕΠ και της ολοένα μεγαλύτερης οικονομικής αλληλεξάρτησης μεταξύ των χωρών, το διεθνές εμπόριο παρουσίασε αξιοσημείωτη αύξηση, αφού από 4 τρις δολάρια του όγκου παγκόσμιου εμπορίου στα 1990, έφτασε στα 24 τρις δολάρια στα 2014. Μάλιστα, το διεθνές εμπόριο αυξήθηκε με γρηγορότερους ρυθμούς από την αύξηση της παγκόσμιας παραγωγής και του παγκόσμιου ΑΕΠ, μιας και από το 20% που αντιπροσώπευε στις αρχές του 1990, έφτασε στο 30% στα 2015 (United Nations Conference on Trade and Development -UNSTAD, 2015). Στη μεταπολεμική εξέλιξη του εμπορίου, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισαν διεθνείς συσκέψεις και συμφωνίες, οι οποίες προσπαθούσαν να άρουν ολοένα και περισσότερο τους φραγμούς και τους περιορισμούς στη διεξαγωγή των διεθνών εμπορικών συναλλαγών. Από τη διάσκεψη του Bretton Woods (1944) μέχρι την ίδρυση του Παγκοσμίου Οργανισμού Εμπορίου στα 1994, που αποτέλεσε συνέχεια της GATT του 1947, όλες οι ενδιάμεσες συμφωνίες συνετέλεσαν στη φιλελευθεροποίηση των όρων του διεθνούς εμπορίου και συνεπώς στην πρωτόγνωρη ανάπτυξή του (Μανώλη & Μαρής, 2015). Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 διέκοψε με εκκωφαντικό τρόπο την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου και από τότε οι ρυθμοί ανάπτυξής του δεν προσέγγισαν την προηγούμενη περίοδο. Οι ευνοϊκές προβλέψεις για το διεθνές εμπόριο από το 2020, ανακόπηκαν από την εκδήλωση και την εξάπλωση της πανδημίας COVID-19.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζει και ο M. Zouboulakis (2020) η κρίση στο περιβάλλον της πανδημίας είναι μεγαλύτερη από τη χρηματοπιστωτική του 2007-2008 για τουλάχιστον δύο επιπλέον λόγους. Αφενός, η κρίση του κορωνοϊού είναι εξωγενής, δεν έχει προκύψει από την οικονομική δραστηριότητα και στρεβλώσεις στον οικονομικό τομέα. Συνεπώς, οι οικονομολόγοι δεν έχουν πολλά να πουν και την εμπειρία για να προτείνουν μέτρα υπέρβασης της κρίσης που ανέκυψε. Αφετέρου, η κρίση την εποχή της πανδημίας είναι πραγματικά παγκόσμια και έχει επιδράσει και πιέσει τις αντοχές όλων των οικονομιών.

Σκοπό της παρούσας διπλωματικής εργασίας αποτελούν οι αποτιμήσεις και οι συνέπειες της πανδημίας COVID-19 στο διεθνές εμπόριο, καθώς και οι προβλέψεις για τις αναδιαρθρώσεις και την ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου μετά το πέρας της εν λόγω πανδημίας. Στο πρώτο κεφάλαιο, εξετάζονται οι τάσεις, το περιεχόμενο, το είδος και ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου πριν την εκδήλωση της πανδημίας. Πιο συγκεκριμένα, αναλύονται τα στατιστικά στοιχεία του διεθνούς εμπορίου πριν την έξαρση της πανδημίας, οι κυριότερες εμπορικές χώρες, οι Παγκόσμιες Αλυσίδες Αξίας –που αποτελούσαν κυρίαρχη μορφή του εμπορίου τις τελευταίες δεκαετίες– καθώς και οι παγκόσμιες άμεσες επενδύσεις ως μέσο εξωστρέφειας και επέκτασης του διεθνούς εμπορίου.

Στο δεύτερο κεφάλαιο, αναλύονται οι άμεσες επιπτώσεις στην οικονομία και ειδικότερα στο παγκόσμιο εμπόριο, εξαιτίας της υγειονομικής, οικονομικής και κοινωνικής κρίσης που επέφερε η σύγχρονη πανδημία. Εξετάζονται αφενός, οι αρνητικές συνέπειες σε βασικούς τομείς του διεθνούς εμπορίου, αφετέρου οι «ευκαιρίες» και τα προϊόντα και υπηρεσίες τα οποία ευνοούνται από την κρίση και παρουσιάζουν αυξημένη ζήτηση.

Στο τρίτο κεφάλαιο αποτυπώνονται κριτικά οι προβλέψεις για την ανάκαμψη και οι απόψεις για μονιμότερες επιδράσεις και αναδιαρθρώσεις του παγκόσμιου εμπορίου. Αν και η συνολική τάση του διεθνούς εμπορίου είναι πτωτικές, εμφανίζονται προϊόντα και υπηρεσίες που έχουν ανοδικές τάσεις και μένει να αποδειχτεί αν αυτές οι εξελίξεις θα έχουν μονιμότερο χαρακτήρα, επηρεάζοντας τη δομή, το περιεχόμενο και τον όγκο του διεθνούς εμπορίου.

Η παρούσα διπλωματική εργασία ολοκληρώνεται με τον επίλογο και ορισμένα συμπεράσματα για τις συνέπειες και την ενδεχόμενη αναδιάρθρωση του διεθνούς εμπορίου μετά το πέρας της πανδημίας COVID-19.

Κεφάλαιο 1^ο. Το διεθνές εμπόριο πριν την εκδήλωση της πανδημίας

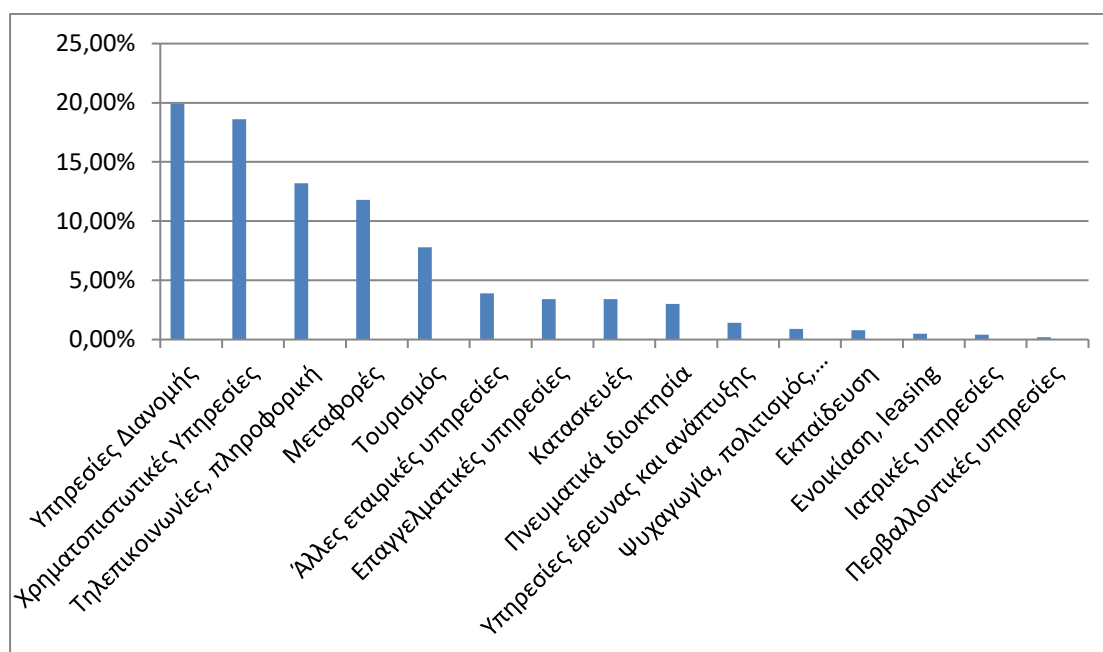
Το διεθνές εμπόριο εμφανίζει αξιοσημείωτη και πρωτόγνωρη τάση ανάπτυξης από το δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα και έπειτα. Στα 1950 μόλις το 8% της παγκόσμιας παραγωγής εξαγόταν σε άλλες χώρες. Αντιθέτως, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα το ποσοστό του διεθνούς εμπορίου ανερχόταν σε περίπου 30 % της παγκόσμιας παραγωγής (Bowels, Edwards & Roosevelt, 2014 : 65). Ο βαθμός παγκοσμιοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων βρέθηκε το 2008 στο ανώτατο επίπεδο, καθώς το παγκόσμιο εμπόριο ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ ανήλθε στο 61% από 43% το 1995 (Alpha Bank, 23/4/2020). Το παγκόσμιο εμπόριο αυξανόταν κατά μέσο όρο 6,2% την περίοδο 1990-2007. Κατόπιν, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης του 2008 σημείωσε πτώση και η ανάκαμψη επανήλθε με πολύ πιο βραδείς ρυθμούς, αφού την περίοδο 2012-2019 το παγκόσμιο εμπόριο σημείωσε αύξηση μόλις κατά μέσο όρο 2,3% ετησίως (United Nations & ECLAC, 6/8/2020). Ειδικότερα, το 2013 παρήχθησαν παγκοσμίως αγαθά και υπηρεσίες περίπου 70 τρισεκατομμυρίων δολαρίων. Από το παγκόσμιο παραγόμενο προϊόν, πάνω από το 30% πωλήθηκε πέρα από τα εθνικά σύνορα, δηλαδή αποτελούσε μάζα του διεθνούς εμπορίου. Πιο συγκεκριμένα, το διεθνές εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών ξεπέρασε τα 23 τρισεκατομμύρια δολάρια (Krugman, Obstfeld & Melitz, 2016 : 49).

Εξάλλου, το παγκόσμιο εμπόριο είχε παρουσιάσει επιβράδυνση πριν την πανδημία COVID-19. Ο κορωνοϊός συνετέλεσε αρνητικά στην ανάκαμψη που προβλεπόταν για το 2020 και το 2021. Πιο συγκεκριμένα, ο ρυθμός αύξησης του παγκόσμιου εμπορίου ήταν 1% το 2019 από 3,7% το 2018 και 5,4% το 2017. Πριν την πανδημία προβλεπόταν ότι το 2020 ότι θα υπήρχε μία ήπια ανάκαμψη της τάξης του 2,9%, ενώ για το 2021 η αύξηση του παγκόσμιου εμπορίου υπολογιζόταν στο 3,7% (INΣETE, 7/2020), τάση που δεν επιβεβαιώθηκε, εξαιτίας του υγειονομικού περιβάλλοντος και των μέτρων κοινωνικού αποκλεισμού που επιβλήθηκαν.

Πράγματι, η οικονομική και χρηματοπιστωτική κρίση του 2008 επηρέασε σε σημαντικό βαθμό τις ροές του διεθνούς εμπορίου (η πτώση το 2009 προσέγγισε το 14%). Η ανάκαμψη δεν ήταν ποτέ ξανά πλήρης και ο ρυθμός ανάπτυξης υπολειπόταν από τα προηγούμενα επίπεδα. Χαρακτηριστικά, την περίοδο 2011-2014 το παγκόσμιο εμπόριο αναπτυσσόταν με ρυθμό κάτω από 2%, αξιοσημείωτα μικρότερο από τα προ κρίσης επίπεδα. Το 2014 σημείωση οριακή ανάπτυξη, που κυρίως σχετιζόταν με την

ανάπτυξη του εμπορίου των υπηρεσιών (UNSTAD, 2015). Πράγματι, το διεθνές εμπόριο υπηρεσιών αυξήθηκε περισσότερο από το εμπόριο αγαθών με μέσο όρο 5,4% το διάστημα 2005-2017 (WTO, 2019). Οι υπηρεσίες διανομής και οι χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες καταλάμβαναν τη μερίδα του λέοντος στο διεθνές εμπόριο των υπηρεσιών και προσέγγισαν τα 13,3 τρις δολάρια στα 2017. Στον παρακάτω διάγραμμα παρουσιάζονται το μέρος της κάθε είδους υπηρεσίας στο διεθνές εμπόριο :

Διάγραμμα 1.1. Διάταξη του διεθνούς εμπορίου υπηρεσιών, 2017

Πηγή : WTO. (2019). *World trade report 2019. The future of services trade.*

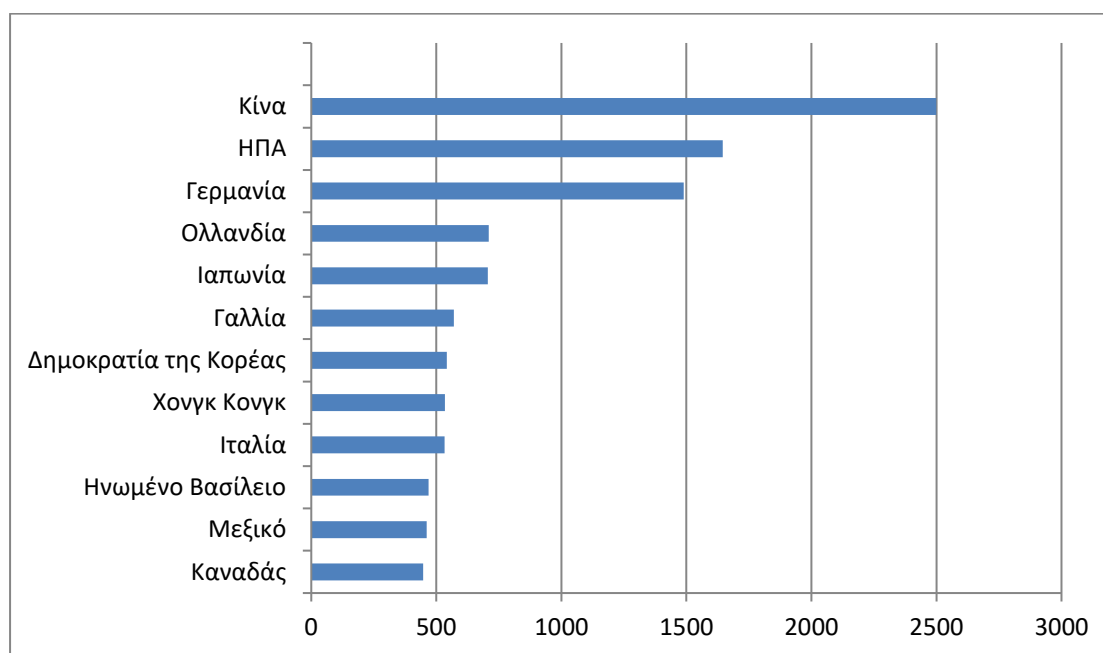
Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η πανδημία θα επηρεάσει καίρια και το εμπόριο υπηρεσιών και πιθανότατα θα το αναδιατάξει. Κάποιες υπηρεσίες-όπως αυτές της πληροφορικής, πλατφορμών εξ αποστάσεως επικοινωνίας, ιατρικές υπηρεσίες- μπορεί να παρουσιάσουν άνοδο, όταν άλλες μπορεί να σημειώσουν σημαντική κάμψη. Παρακάτω, παρουσιάζονται οι σημαντικότερες χώρες στο διεθνές εμπόριο.

1.1. Οι κυριότερες χώρες στο διεθνές εμπόριο

Το 2018 η Ευρωπαϊκή Ένωση των 28 χωρών τότε, οι Η.Π.Α. και η Κίνα αντιπροσώπευαν το 42 % των παγκόσμιων εμπορευματικών συναλλαγών (Eurostat, Μάρτιος 2020). Στα 2019, ο κύριος εταίρος της ΕΕ-27 ως προς τις εξαγωγές ήταν οι Η.Π.Α. και ως προς τις εισαγωγές η Κίνα. Ως προς τα προϊόντα, τα μηχανήματα και τα οχήματα αντιπροσώπευαν το 41% των εξαγωγών και το 33% των εισαγωγών της ΕΕ-27 το 2019 (Eurostat, Μάρτιος 2020).

Στο παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνονται οι κορυφαίες εξαγωγικές χώρες του 2019:

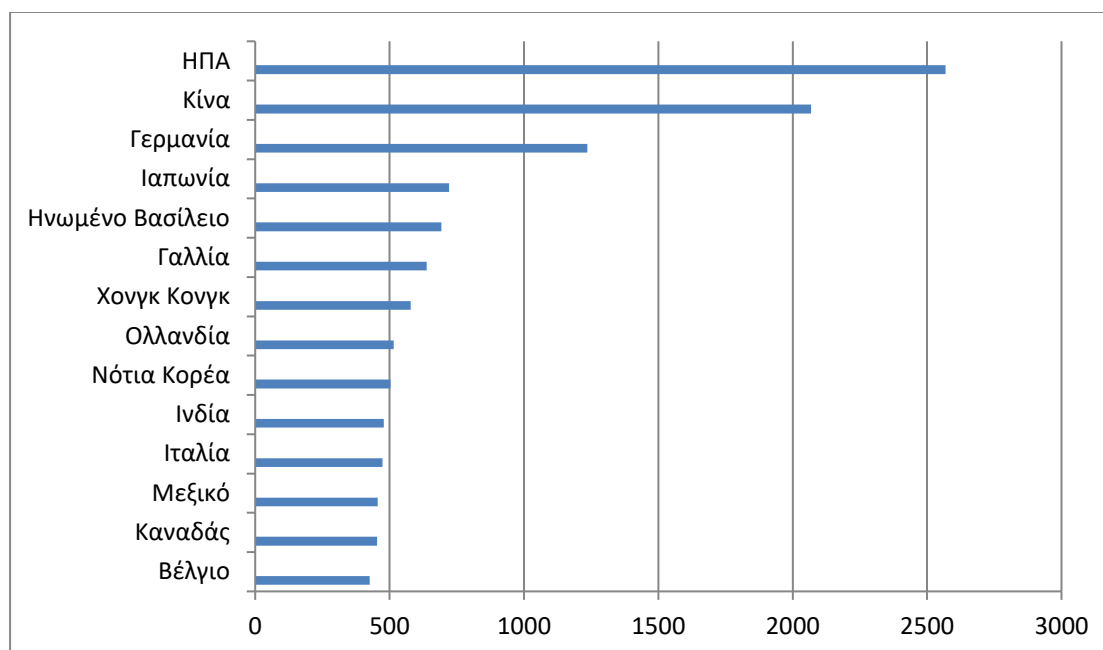
Διάγραμμα 1.2. Οι κυριότερες εξαγωγικές χώρες σε δις δολάρια, 2019

Πηγή : <https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/>

Από την άλλη, στο παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνονται οι κυριότερες εισαγωγικές χώρες στα 2019 :

Διάγραμμα 1.3. Κυριότερες εισαγωγικές χώρες σε δις δολάρια, 2019

Πηγή : International Trade Centre (ITC). *International trade statistics*.

Εδώ αξίζει να αναφερθεί ότι αν η Ευρωπαϊκή Ένωση αν θεωρούταν ενιαία οικονομική και εμπορική οντότητα θα ήταν ο κυριότερος εισαγωγέας στον κόσμο με αξία 6,5 τρις δολάρια (ValueWalk, 14/10/2019). Οι χώρες που έχουν σημαντικό μερίδιο στις εισαγωγές, παρουσιάζονται στις πρώτες χώρες και στις εξαγωγές. Στην εξέλιξη αυτή έχει συνδράμει η διάταξη του εμπορίου τις τελευταίες δεκαετίες, που βασίζεται όλο και περισσότερο στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, όπως θα αναλύσουμε παρακάτω.

1.2. Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας

Τις τελευταίες δεκαετίες έχει παρατηρηθεί μία σημαντική αλλαγή στη μορφή διεξαγωγής και του περιεχομένου του διεθνούς εμπορίου. Το διεθνές εμπόριο, η παγκόσμια παραγωγή και οι διεθνείς επενδύσεις έχουν πλέον οργανωθεί κατά κύριο λόγο στις λεγόμενες παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, οι οποίες αναφέρονται στα διαφορετικά στάδια παραγωγής που βρίσκονται σε διαφορετικά μέρη της υφηλίου (OECDa). Πιο συγκεκριμένα, το παραδοσιακό εμπόριο, το οποίο λογίζεται ως η εμπορική συναλλαγή του τελικού προϊόντος, αντιπροσωπεύει μόλις το 30% του παγκόσμιου εμπορίου. Συνεπώς, οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας – όπως υπηρεσίες, πρώτες ύλες, μέρη και εξαρτήματα διασυνοριακά- αντιπροσωπεύουν το 70% των διεθνών εμπορευματικών συναλλαγών. Οι εξαγωγές από τη μια χώρα στην άλλη συχνά περιλαμβάνουν περίπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ μιας ποικιλίας εγχώριων και ξένων προμηθευτών. Ακόμη περισσότερο από πριν, το εμπόριο καθορίζεται από στρατηγικές αποφάσεις των εταιρειών να αναθέτουν σε εξωτερικούς συνεργάτες, να επενδύουν και να πραγματοποιούν δραστηριότητες όπου οι απαραίτητες δεξιότητες και υλικά είναι διαθέσιμα σε ανταγωνιστικό κόστος και ποιότητα. Για παράδειγμα, ένα έξυπνο τηλέφωνο συναρμολογημένο στην Κίνα μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία γραφιστικής από τις Ηνωμένες Πολιτείες, κωδικό υπολογιστή από τη Γαλλία, τσιπ σιλικόνης από τη Σιγκαπούρη και πολύτιμα μέταλλα από τη Βολιβία. Κατά τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, όλες οι εμπλεκόμενες χώρες διατηρούν κάποια αξία και επωφελούνται από την εξαγωγή του τελικού προϊόντος. Αλλά μεγάλο μέρος αυτής της προστιθέμενης αξίας σε όλη τη διεθνή αλυσίδα εφοδιασμού είναι αόρατο στις παραδοσιακές στατιστικές εμπορίου, οι οποίες αποδίδουν την πλήρη αξία ενός αγαθού ή μιας υπηρεσίας στην τελευταία χώρα της αλυσίδας που ολοκλήρωσε την παραγωγή (OECDa).

Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, συχνά διαφεύγουν από τις επίσημες στατιστικές και υποβιβάζονται στις εμπορευματικές πολιτικές. Ωστόσο, η σημασία τους είναι πολύ μεγάλη. Το πρώτο που διαφεύγει είναι τα πολύ υψηλότερα επίπεδα οικονομικής ολοκλήρωσης όπως μετρούνται με διάφορους δείκτες. Συγκεκριμένα, το μεγαλύτερο μέρος της οικονομικής δραστηριότητας, στηρίζεται πλέον σε πολύ μεγαλύτερες και πιο περίτεχνες αλυσίδες εφοδιασμού, με πολύ μεγαλύτερη αναλογία τελικών ή ενδιάμεσων εμπορευμάτων που προέρχονται από σημαντική απόσταση και συχνά με πολλαπλές απομακρυσμένες πηγές για διάφορα μέρη του τελικού

προϊόντος. Υπάρχει επίσης πολύ μεγαλύτερη εξάρτηση σε πολύ μικρό αριθμό πηγών για ένα ευρύ φάσμα προϊόντων, με μερικές φορές μερικοί προμηθευτές να κυριαρχούν σε μεγάλο βαθμό σε παγκόσμια βάση (το πιο εντυπωσιακό παράδειγμα αυτού ήταν τα προφυλακτικά, με 20 τοις εκατό του παγκόσμιου προϊόντος να προέρχεται από μία πηγή στη Μαλαισία) (Davies, Απρίλιος 2020).

Η εξαιρετική ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου τις τελευταίες δύο δεκαετίες ήταν αναμφίβολα συνέπεια της κάθετης εξειδίκευσης που δημιουργείται από παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Η δομή παραγωγής του παρελθόντος όπου αγαθά, υπηρεσίες, άνθρωποι, τεχνολογία και κεφάλαιο παρέμειναν εντός των εθνικών συνόρων διεθνοποιήθηκαν έτσι ώστε να επωφεληθούν από το χαμηλότερο κόστος διασυνοριακών συναλλαγών που οφείλεται σε τεχνολογικές καινοτομίες και άλλες ανοιχτές εμπορικές πολιτικές. Η συνέπεια αυτής της διαδικασίας ήταν μια σταθερή αύξηση του εμπορίου, ιδίως ως το 2006 των ενδιάμεσων προϊόντων. Ωστόσο, από τότε το παγκόσμιο μοντέλο παραγωγής αλυσίδας αξίας άρχισε να χάνει τον ρυθμό ανάπτυξης που παρουσίασε στο παρελθόν και θεωρείται ότι είχε πλέον σταθεροποιηθεί σε μεγάλο βαθμό πριν την έξαρση της πανδημίας. Ως λόγοι που μπορούν να προβληθούν για την παραπάνω εξέλιξη είναι ότι τα οφέλη από τις καινοτομίες της επικοινωνίας και της τεχνολογίας πληροφοριών έχουν ήδη αποκομιστεί, ενώ η απελευθέρωση του εμπορίου και η κανονιστική εναρμόνιση δεν έχει προχωρήσει αρκετά γρήγορα ώστε να παρέχει νέα κίνητρα για περαιτέρω μετεγκατάσταση των παραγωγικών διαδικασιών (UNSTAD, 2015). Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας εξακολουθούν να παραμένουν ο κυρίαρχος τρόπος εμπορίου και σε μεγάλο βαθμό επηρέασαν-αλλά και επηρεάστηκαν- την εξάπλωση της πανδημίας. Σε συνάφεια με τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, αναπτύχθηκαν και οι άμεσες ξένες επενδύσεις κεφαλαίου.

1.3. Οι Ξένες Άμεσες Επενδύσεις

Η αύξηση του όγκου των εμπορικών συναλλαγών συνέβαλε και στην εξέλιξη της πορείας των άμεσων ξένων επενδύσεων κεφαλαίου. Οι άμεσες ξένες επενδύσεις παρουσίασαν ρυθμό αύξησης 1% για την περίοδο 2008- 2018, έναντι του 8% που είχαν την περίοδο 2000-2007, υποδηλώνοντας και τα πλήγματα και στην επιβράδυνση του παγκόσμιου εμπορίου ως απόρροια της χρηματοπιστωτικής κρίσης του 2008-2009 (*capital.gr*, 23/4/2020).

Σε συναφές πλαίσιο, οι Ξένες Άμεσες Επενδύσεις (ΞΑΕ) των εταιριών – που αποτελούν τη μακροπρόθεσμη επένδυση μιας εταιρείας για τη μεταφορά της δραστηριότητάς της στο εξωτερικό και συμπίπτουν με την ανάπτυξη των πολυεθνικών εταιρειών- έφτασαν στο ιστορικό υψηλό το 2007 με 2 τρις δολάρια και κατόπιν, εξαιτίας της χρηματοπιστωτικής κρίσης, υποχώρησαν στα 1,43 τρις \$ το 2017 (πτώση περίπου 26,7%) (Παπάζογλου, 2018). Οι αναπτυγμένες οικονομίες έχουν διαχρονικά συνεισφέρει σημαντικά στη ροή των ΞΑΕ, είτε ως χώρες υποδοχής είτε ως χώρες προέλευσης. Παρά τη σημαντική αύξηση των ΞΑΕ των αναπτυσσόμενων χωρών από το 2000, οι αναπτυγμένες χώρες εξακολουθούν να απορροφούν το μεγαλύτερο μερίδιο των ΞΑΕ, αφού το 2017 απορρόφησαν σχεδόν το ήμισυ περίπου των παγκόσμιων εισροών. Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται οι εισροές για Ξένες Άμεσες Επενδύσεις :

Πίνακας 1.1. Εισροές για ΞΑΕ σε δις δολάρια

	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Παγκόσμιες Εισροές	331	1388	946	1409	1321	1368	1430
Αναπτυγμένες Χώρες	204	1108	580	696	1141	1133	712
%(επί του συνόλου)	61,5	79,8	62,4	49,4	50,4	60,7	49,8
ΕΕ	114	671	486	379	516	524	304
%(επί του συνόλου)	34,3	48,4	51,4	25,9	25,9	28,1	21,3
ΗΠΑ	59	314	101	198	466	457	275
%(επί του συνόλου)	17,8	22,6	10,7	14,1	13,7	24,3	19,2
Αναπτυσσόμενες Χώρες	61	253	314	637	744	670	671
%(επί του συνόλου)	18	18,2	33,2	45,2	38,7	35,9	46,9
Κίνα	42	71	106	197	310	251	240
%(επί του συνόλου)	12,7	5,1	11,2	14	16,1	13,4	16,8

Πηγή : Παπαζόγλου, Χ. (2018). *Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική*. Αθήνα : Τσότρας, σ. 150.

Τα τελευταία χρόνια, η τάση των εισροών για ΞΑΕ είναι μέσω συγχωνεύσεων και εξαγορών. Εξάλλου, οι περισσότερες ΞΑΕ κατευθύνονται προς τον κλάδο των υπηρεσιών, έπονται με ευδιάκριτη διαφορά αυτές της βιομηχανίας και υπολείπονται κατά πολύ αυτές του πρωτογενούς τομέα (Παπαζόγλου, 2018).

Η μεταμόρφωση του διεθνούς εμπορίου συνέβαλε στη μεγαλύτερη οικονομική ανάπτυξη και συνεπώς στην αύξηση του πλούτου. Αυτό με τη σειρά του σημαίνει ότι οι κοινωνίες έχουν περισσότερους πόρους. Ωστόσο, αυτό σημαίνει επίσης ότι η προσφορά και τα συστήματα παραγωγής είναι πολύ πιο ευάλωτα σε διαταραχές εάν χτυπηθούν από ένα γεγονός που έχει παγκόσμια εμβέλεια ,όπως μια πανδημία), μιας και είναι πιο αλληλεξαρτώμενες και ευάλωτες. Ο αντίκτυπος ενός

αποδιοργανωτικού συμβάντος όπως η πανδημία –εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης των συναλλαγών- είναι μεγαλύτερος και διαδίδεται ταχύτατα σε όλο τον πλανήτη (Davies, Απρίλιος 2020).

Στη συνέχεια, θα αναλύσουμε τις επιπτώσεις που είχε στο διεθνές εμπόριο, τους τομείς που επλήγησαν περισσότερο, αλλά και προϊόντα και υπηρεσίες που ευνοήθηκαν από την υγειονομική, κοινωνική και οικονομική κρίση που δημιούργησε η πανδημία COVID-19.

Κεφάλαιο 2°. Αναταράξεις και αναδιάρθρωση του διεθνούς εμπορίου στο υγειονομικό και κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον της πανδημίας COVID 19

Η πανδημία COVID-19 επέφερε πλήγματα βαριά στην παγκόσμια οικονομία. Χαρακτηριστικά, τον Ιανουάριο του 2020, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) προέβλεπε ότι για το 2020 η παγκόσμια οικονομία θα αναπτυχθεί κατά 3,3% , ενώ για το παγκόσμιο εμπόριο, υπολόγιζε μία άνοδο της τάξης του 2,9%. Πέντε μήνες αργότερα, τον Ιούνιο του 2020 το ΔΝΤ εκτιμούσε μία πτώση της παγκόσμιας οικονομίας -4,9% και του διεθνούς εμπορίου κατά -8%. Πιο συγκεκριμένα, η πρόβλεψη του ΔΝΤ του Ιουνίου του 2020, εκτιμούσε ότι το ΑΕΠ θα μειωθεί στις ΗΠΑ κατά -8%, στην Ευρωζώνη -10,2% και στις αναδυόμενες οικονομίες στο -3%. Εξαιρέση αποτελούσε η Κίνα -η οποία και εξαιτίας του πολιτικού και κοινωνικού περιβάλλοντος αντιμετώπισε με πιο αυστηρό και συνεπώς, πιο αποτελεσματικό τρόπο την πανδημία- που υπολογιζόταν ανάπτυξη +1% (Ινστιτούτο ΣΕΤΕ, 7/2020).

Παρακάτω, θα αναλυθούν οι εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις της πανδημίας στο παγκόσμιο παραγόμενο προϊόν και κυρίως στο διεθνές εμπόριο και τους τομείς του που επλήγησαν περισσότερο λόγω της υγειονομικής και οικονομικής κρίσης που ανέκυψε, αλλά και τομείς της οικονομικής δραστηριότητας και του διεθνούς εμπορίου που σημείωσαν άνοδο και συνέβαλαν στην αναδιαμόρφωση του περιεχομένου και του τρόπου διεξαγωγής των παγκόσμιων εμπορικών συναλλαγών.

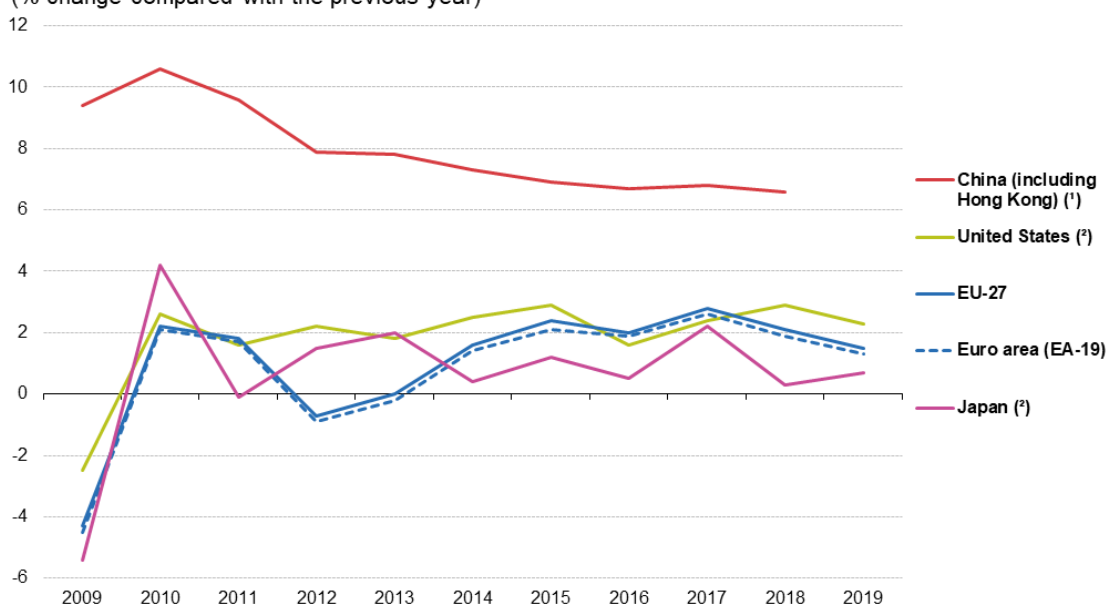
2.1. Η συρρίκνωση του παγκόσμιου ΑΕΠ

Το παγκόσμιο ΑΕΠ παρουσίαζε συνολικά άνοδο έπειτα από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Ενδεικτικά, το ΑΕΠ στην ΕΕ των 27, όπως και της ζώνης του Ευρώ, σημείωσε το 2019 αύξηση για έκτη συνεχόμενη χρονιά. Πιο συγκεκριμένα, στο παρακάτω διάγραμμα, αποτυπώνονται οι διακυμάνσεις του ΑΕΠ των μεγαλύτερων οικονομιών :

Διάγραμμα 2.1. Ποσοστιαίες % μεταβολές του ΑΕΠ

Real GDP rate of change, 2009-2019

(% change compared with the previous year)

Note: based on chain linked volumes.

(*) 2019: not available.

(*) 2019: estimate.

Source: Eurostat (online data code: naida_10_gdp)

eurostat

Πηγή : Eurostat (20/8/2020). *Εθνικοί λογαριασμοί και ΑΕΠ*.

Τις ανοδικές τάσεις του ΑΕΠ παγκοσμίως διέκοψε εκκωφαντικά η υγειονομική, κοινωνική και οικονομική κρίση της πανδημίας Covid-19. Η αρχική εκτίμηση του ΔΝΤ έκανε λόγο για μεγάλη ύφεση που ο αντίκτυπός της θα είναι παρόμοιος –ή και μεγαλύτερος- από αυτόν της Μεγάλης Ύφεσης του 1930. Συγκεκριμένα, ενώ οι προβλέψεις του για το 2020 πριν την έναρξη της πανδημίας ήταν ότι 160 χώρες μέλη του ΔΝΤ θα σημείωναν ανάπτυξη στο ΑΕΠ τους, αντιθέτως, μετά το ξέσπασμα και την οικουμενικότητα της πανδημίας, υπολόγιζε πλέον ότι 170 χώρες θα σημειώσουν συρρίκνωση του ΑΕΠ τους και ύφεση. (<https://www.lifo.gr/now/economy/277708/dnt-i-pandimia-toy-koronoioy-tha-exei-ton-xeirotero-antiktypo-apo-tin-epoxi-tis-megalis-yfesis>). Το ΔΝΤ τους πρώτους μήνες πανδημίας εκτιμούσε ότι το παγκόσμιο ΑΕΠ θα συρρικνωθεί 3% για το 2020 (*capital.gr*, 23 Απριλίου 2020).

Επιπλέον, η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Christine Lagarde τον πρώτο καιρό της πανδημίας εκτιμούσε το μέσο όρο της ύφεσης του ΑΕΠ της Ευρωζώνης για το 2020 από 5% ως 12% κατά μέσο όρο (Ζοπουνίδης, 2020). Ενδεικτικά, το δεύτερο τρίμηνο του 2020 η Ισπανία κατέγραψε ύφεση 22,1%, η Γαλλία 19%, η Ιταλία 17,3% και η Ελλάδα 15,2% σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2019 (*naftemporiki.gr*, 3/9/2020). Η ύφεση επηρέασε και τις διεθνείς εμπορευματικές συναλλαγές και συρρίκνωσε τον όγκο του εμπορίου. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, στην Ελλάδα σε σχέση με το αντίστοιχο τρίμηνο του 2019 :

- Η συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη μειώθηκε κατά 10,1%.
- Οι ακαθάριστες επενδύσεις παγίου κεφαλαίου μειώθηκαν κατά 10,3%.
- Οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών σημείωσαν μείωση κατά 32,1%.
- Οι εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών υποχώρησαν κατά 17,2%.

(*naftemporiki.gr*, 3/9/2020).

Μάλιστα, κάποιοι κλάδοι της παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου κινδυνεύουν μέχρι και να εξαφανιστούν την εποχή της πανδημίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η γουνοποιία, στην οποία εντοπίστηκαν σε εκτρεφόμενα για τον σκοπό αυτό μινκ με μεταλλαγμένο μάλιστα στέλεχος του κορωνοϊού SARS-CoV-2. Συγκεκριμένα, η Δανία –η οποία είναι ο μεγαλύτερος εκτροφέας γούνας βιζόν στον κόσμο- προέβηκε στη θανάτωση 17 εκατομμυρίων βιζόν που εκτρέφονταν για την παραγωγή γούνας. Επιπλέον, χιλιάδες ως εκατοντάδες χιλιάδες μινκ έχουν εξοντωθεί σε Ισπανία και Γιούτα των Η.Π.Α. που ο ιός εξαπλώθηκε σε εκτρεφόμενους πληθυσμούς. Πριν από την πανδημία εκτρέφονταν για τις ανάγκες του κλάδου 50 εκατομμύρια μινκ τον χρόνο. Μετά την πανδημία και τον μεταλλαγμένο κορωνοϊό που φέρουν αυτά τα ζώα, η Πανελληνία Φιλοζωική Περιβαλλοντική Ομοσπονδία προανήγγειλε-με κάποια δόση υστεροβουλίας βέβαια- ότι ο κλάδος της γουνοποιίας προορίζεται να εκλείψει στο μέλλον (Σαραντής, 9/11/2020).

Η πτωτική τάση του ΑΕΠ παγκοσμίως, επέδρασε αρνητικά στον συνολικό όγκο του διανεμόμενου προϊόντος του διεθνούς εμπορίου. Τα περιοριστικά μέτρα, επηρέασαν αρνητικά τις αλυσίδες παραγωγής και ολόκληρους τομείς του διεθνούς

εμπορίου γενικά –αν και ευνόησαν κάποια προϊόντα και υπηρεσίες- όπως θα δούμε παρακάτω.

2.2. Η πτώση του διεθνούς εμπορίου

Η πανδημία COVID-19 και τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, των περιορισμών των μετακινήσεων και των μεταφορών, δημιούργησαν δυσμενές περιβάλλον για το εμπόριο. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου μέσω του διευθύνοντος συμβούλου του Roberto Azevedo υποστήριξε ότι η πανδημία COVID 19 έχει μεταβάλλει την οικονομική δραστηριότητα και το διεθνές εμπόριο, είναι ταυτόχρονα υγειονομική και κοινωνικοοικονομική κρίση που έχει οδηγήσει σε απώλεια εργασίας και εισοδήματος εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως και προέβλεψε μέχρι και 32% την πτώση του διεθνούς εμπορίου για το 2020 (Ζοπουνίδης, 2020). Μάλιστα, οι εκτιμήσεις του ΠΟΕ έκαναν λόγο για διψήφιο ποσοστό πτώσης στο διεθνή όγκο συναλλαγών που θα πλήξει όλες τις περιοχές του πλανήτη.

Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας ήταν το κύριο κανάλι για τη μετάδοση των αποτελεσμάτων του COVID-19 στο παγκόσμιο εμπόριο. Τα μέτρα που ενέκρινε η

Κίνα τον Ιανουάριο (το προσωρινό κλείσιμο της επαρχία Χουμπέι και εθνικά σύνορα) σήμαινε ότι οι εξαγωγές εισροών για βιομηχανίες όπως οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, ηλεκτρονικών, φαρμακευτικών και ιατρικών προμηθειών τέθηκαν σε αναστολή. Αυτό ανάγκασε τα εργοστάσια στη Βόρεια Αμερική, την Ευρώπη και την υπόλοιπη Ασία να κλείσουν για αρκετές εβδομάδες επειδή δεν είχαν εναλλακτικούς προμηθευτές, καθώς η Κίνα είναι ο μεγαλύτερος εξαγωγέας στον κόσμο σε ανταλλακτικά και εξαρτήματα, που αντιπροσώπευαν το 15% των παγκόσμιων αποστολών έως το 2018. Από τον Μάρτιο του 2020, η Κίνα άνοιξε σταδιακά την οικονομία της και έλαβε μέτρα για την ομαλοποίηση των εξαγωγών της. Ωστόσο, το αρχικό σοκ της προσφοράς στο παγκόσμιο εμπόριο επιδεινώθηκε σταδιακά από ένα σοκ της ζήτησης, αποτέλεσμα μέτρων για τον περιορισμό της εξάπλωσης του COVID-19 που υιοθετήθηκε στην Ευρώπη και αργότερα στη Βόρεια Αμερική και στον υπόλοιπο κόσμο (ECLAC, 6/8/2020).

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), με αντίκτυπο 15,6 δισεκατομμυρίων δολαρίων στις εμπορικές ροές, οι Ηνωμένες Πολιτείες, με 5,8 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ και η Ιαπωνία, με 5,2 δισεκατομμύρια δολάρια ΗΠΑ, είναι μερικές από τις οικονομίες που επηρεάστηκαν περισσότερο (International Economics, 2020). Οικονομολόγοι έχουν επιτύχει αυτά τα αποτελέσματα εντοπίζοντας τέσσερις σειρές σοκ στο εμπόριο που υποθέτουν ότι συμβαίνουν ταυτόχρονα:

- Ένα σοκ στην προσφορά που οδηγεί και σε μείωση της απασχόλησης.
- Αύξηση του κόστους των διεθνών εμπορικών εισαγωγών.
- Απότομη πτώση του διεθνούς τουρισμού και των ταξιδιωτικών υπηρεσιών, και
- Μεταστροφή της ζήτησης από νοικοκυριά που αγοράζουν λιγότερες υπηρεσίες που απαιτούν στενή ανθρώπινη αλληλεπίδραση, όπως μαζικές μεταφορές, εγχώριος τουρισμός, εστιατόρια και ψυχαγωγικές δραστηριότητες, ενώ ανακατευθύνεται η ζήτηση προς την κατανάλωση αγαθών και άλλων υπηρεσιών.

(International Economics, 2020).

Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται η πτώση που σημειώθηκε στο παγκόσμιο εμπόριο από τον Δεκέμβριο του 2019 μέχρι τον Μάιο του 2020 σύμφωνα

με στοιχεία που συνέλεξε και επεξεργάστηκε η Economic Commission for Latin America and the Caribbean (ECLAC) :

**Πίνακας 2.1. % Μεταβολές στον όγκο του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών
Δεκέμβριος 2019 – Μάιος 2020**

	Εξαγωγές	Εισαγωγές
Κόσμος	-18,3	-15,8
Προηγμένες οικονομίες	-22,7	-15,8
Η.Π.Α.	-30,8	-15,8
Ιαπωνία	-22,1	-4,4
Ευρωζώνη	-22	-16,6
Αναδυόμενες οικονομίες	-12,8	-15,8
Κίνα	-7,7	-13,8
Αναπτυσσόμενες ασιατικές χώρες (εκτός Κίνας)	-13,1	-17,2
Ανατολική Ευρώπη και Κοινοπολιτεία Ανεξάρτητων Κρατών (CIS)	-4,4	-13,4
Λατινική Αμερική και Καραϊβική	-26,1	-27,4
Αφρική και Μέση Ανατολή	-13,9	-2,5

Πηγή : ECLAC. (6/8/2020). *The effects of the coronavirus disease (COVID 19) pandemic on international trade and logistics.*

Η πανδημία επηρέασε αρνητικά τόσο τις εισαγωγές, όσο και τις εξαγωγές των κυριότερων εμπορικών κρατών και ενώσεων παγκοσμίως. Ενδεικτικά, όπως υποστηρίζει ο αμερικάνος οικονομολόγος Dollar (The Brookings Institution, 10/8/2020) , η ύφεση του κορωνοϊού επηρεάζει τόσο τις εισαγωγές των ΗΠΑ όσο και

τις εξαγωγές των ΗΠΑ, με κάπως ισχυρότερη επίδραση στις εισαγωγές. Άλλωστε, οι ΗΠΑ εισάγουν λίγο περισσότερο από ό, τι εξάγουν, οπότε αν και οι δύο μειωθούν κατά ένα παρόμοιο ποσοστό, οι εισαγωγές στην πραγματικότητα μειώνονται περισσότερο σε δολάρια ΗΠΑ. Και πραγματικά, η ύφεση είναι πιο σοβαρή στις Ηνωμένες Πολιτείες από ό, τι σε ορισμένους από τους εμπορικούς της εταίρους και η συμπίεση των εισαγωγών είναι μεγαλύτερη από τη μείωση των εξαγωγών. Συνολικά, οι εξαγωγές των ΗΠΑ κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους μειώθηκαν 16% σε σύγκριση με πέρυσι, μια μείωση μεγαλύτερη από ότι στο ΑΕΠ. Η πτώση του 16% απλώνεται πολύ άνισα σε αγαθά και υπηρεσίες. Οι ΗΠΑ είναι σημαντικός εξαγωγέας υπηρεσιών. Από τις σημαντικότερες υπηρεσίες αποτελούν οι ξένοι που έρχονται στις ΗΠΑ ως τουρίστες ή μαθητές. Ο παραπάνω εξαγωγικός τομέας αποτελεί περίπου το 50 %, και αυτός είναι ένας αρκετά αξιοσημείωτος αριθμός στα οικονομικά. Ο αμερικάνος οικονομολόγος υποστηρίζει ότι έχουν διακοπεί τα διεθνή ταξίδια, τα πανεπιστήμια δεν είναι ξεκάθαρα εάν ανοίγουν, ψυχαγωγία, κ.λπ. Παρόμοια είναι τα δεδομένα και σε βασικούς τομείς της μεταποίησης. Δύο από τις μεγάλες εξαγωγές των ΗΠΑ, αεροσκάφη και ανταλλακτικά αυτοκινήτων, μειώθηκαν κατά 30 έως 40 τοις εκατό. Οι αεροπορικές εταιρείες σε όλο τον κόσμο μειώνουν τα σχέδια επέκτασής τους. Οι άνθρωποι συγκρατούν και αποφεύγουν μεγάλες αγορές για πράγματα όπως τα αυτοκίνητα. Έτσι, αυτοί οι αριθμοί είναι κάτω. (The Brookings Institution, 10/8/2020).

Στις ΗΠΑ λοιπόν, παρουσιάστηκε μια πολύ σοβαρή συμπίεση των εισαγωγών. Και πάλι, τείνει να συγκεντρώνεται σε ορισμένους συγκεκριμένους τομείς. Δεν αποτελεί έκπληξη ότι οι εισαγωγές αργού πετρελαίου μειώθηκαν κατά περίπου 40%. Οι άνθρωποι οδηγούν πολύ λιγότερο και δε χρησιμοποιούν πλέον το αυτοκίνητό μου. Κάποιοι αναρωτιούνται μήπως θα έπρεπε να σταματήσω να πληρώνω ασφάλιση ή ίσως να πουλήσω το αυτοκίνητο, μιας και δεν το οδηγούν πια. Λόγω της πανδημίας παρατηρήθηκε ότι οι ΗΠΑ εισάγουν πολύ λιγότερο πετρέλαιο, πέρα ότι η τιμή μειώθηκε αρκετά. Έτσι, τα δολάρια που ξοδεύουν οι ΗΠΑ στο πετρέλαιο έχει μειωθεί δραματικά.

Εξίσου, έχουν μειωθεί οι αυτόματες εισαγωγές. Η ολοκληρωμένη παραγωγή αυτοκινήτων των ΗΠΑ με τον Καναδά και το Μεξικό παρουσιάζουν πτώση και αντικατοπτρίζει ότι οι πωλήσεις σχεδόν παντού πέφτουν. Αλλά και τα κινητά τηλέφωνα και οι τηλεοράσεις - οι εισαγωγές των ΗΠΑ είναι περίπου 25 %. Και

σχεδόν όλες οι τηλεοράσεις και τα κινητά τηλέφωνα που χρησιμοποιούνται στις ΗΠΑ εισάγονται. Συνεπώς, οι παραπάνω αποτιμήσεις σε προϊόντα που πλήγηκαν συνιστούν ένα δείκτη για την πτώση των εισαγωγών συνολικά. Η πτώση της κατανάλωσης είναι έκδηλη σε αυτά τα προϊόντα, αφού υπάρχει μείωση της οικονομικής δραστηριότητας και ανησυχία για το εισόδημά τους (The Brookings Institution, 10/8/2020)

Επιπλέον, οι εισαγωγές των ΗΠΑ από την Κίνα μειώθηκαν κατά περίπου 20%. Οι εισαγωγές των ΗΠΑ από την Κίνα, το Μεξικό, τον Καναδά - αυτοί, στην πραγματικότητα, είναι οι τρεις μεγαλύτεροι εμπορικοί τους εταίροι - είναι όλοι κάτω περίπου 20%. Εξάλλου, σε ότι αφορά τις εξαγωγές των ΗΠΑ πάλι με τον Καναδά και το Μεξικό, που είναι οι δύο μεγαλύτεροι εταίροι, μειώθηκαν περίπου στο 20%. Η παραπάνω εξέλιξη αντικατοπτρίζει τη σοβαρή ύφεση που σοβεί σε όλη τη Βόρεια Αμερική. Όμως, κατά το πρώτο εξάμηνο του έτους, οι εξαγωγές των ΗΠΑ προς την Κίνα μειώθηκαν μόνο κατά 5%. Αυτό είναι κάτω, αλλά εξακολουθεί να είναι ένας αρκετά μέτριος αριθμός και αναδεικνύει την Κίνα που ανακάμπτει από αυτήν την ύφεση σχετικά γρήγορα. Στην πραγματικότητα, οι αρχές της Κίνας δημοσίευσαν θετικό αριθμό ανάπτυξης για το δεύτερο τρίμηνο 2020, οπότε φαίνεται ότι ανακάμπτουν πιο γρήγορα (The Brookings Institution, 10/8/2020).

Από την άλλη, έντονες πιέσεις δέχθηκαν τόσο οι εξαγωγές, όσο και οι εισαγωγές της Ευρωζώνης και της ΕΕ. σύμφωνα με τα στοιχεία της Eurostat στη ζώνη του ευρώ η εξαγωγή αγαθών προς τον υπόλοιπο κόσμο την περίοδο Ιανουαρίου- Ιουνίου 2020 μειώθηκε κατά 12,7% σε σύγκριση με το αντίστοιχο χρονικό διάστημα Ιανουαρίου-Ιουνίου του 2019. Στο ίδιο κλίμα, οι εισαγωγές του πρώτου εξαμήνου του 2020 έπεσαν κατά 12,9% σε σχέση με το πρώτο εξάμηνο του 2019. Ως αποτέλεσμα, η ζώνη του ευρώ σημείωσε πλεόνασμα 85,9 δισ. Ευρώ, σε σύγκριση με τα 95,8 δισ. Ευρώ του Ιανουαρίου-Ιουνίου 2019. Το εμπόριο εντός της ζώνης του ευρώ μειώθηκε στα 868,8 δισ. Ευρώ τον Ιανουάριο-Ιούνιο του 2020, κατά 13,6% σε σύγκριση με τον Ιανουάριο-Ιούνιο 2019. (Eurostat, 14/8/2020). Αναλυτικά το εμπόριο της ζώνης του ευρώ αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα :

Πίνακας 2.2. Εμπόριο Ευρωζώνης σε δισεκατομμύρια Ευρώ

Ροές	Ιούνιος 2019	Ιούνιος 2020	Επίπτωση	Ιανουάριος- Ιούνιος 2019	Ιανουάριος- Ιούνιος 2020	Μεγέθυνση
Εξαγωγές σε τρίτες χώρες	189,3	170,3	-10%	1162,5	1015	-12,7%
Εισαγωγές από τρίτες χώρες	169,9	149,1	-12,2%	1066,7	929	-12,9%
Εμπορικό ισοζύγιο με τρίτες χώρες	19,4	21,2		95,8%	85,9%	
Εμπόριο εντός Ευρωζώνης	162,5	150,6	-7,3%	1006	868,8	-13,6%

Πηγή : Eurostat(14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn.*

Σε ότι αφορά την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά, το εμπόριο με τρίτες χώρες σημείωσε ανάλογη πτώση. Πιο συγκεκριμένα, οι εξαγωγές εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης έπεσαν το εξάμηνο Ιανουαρίου- Ιουνίου 2020 στα 921,6 δισεκατομμύρια €, μια πτώση της τάξης του 12,4% σε σύγκριση με το εξάμηνο Ιανουαρίου- Ιουνίου του 2019. Παρομοίως, οι εισαγωγές της Ε.Ε. αξίας 847,5 δισεκατομμύρια € σημείωσαν πτώση 12,6% το πρώτο εξάμηνο του 2020 σε σχέση με το αντίστοιχο εξάμηνο του 2019. Επιπλέον, το εμπόριο εντός Ε.Ε. έπεσε στα 1360,4 δισεκατομμύρια € το πρώτο εξάμηνο του 2020, μία μείωση της τάξης του 12,7% σε σύγκριση με το πρώτο εξάμηνο του 2019. Στους παρακάτω πίνακες αποτυπώνονται οι διακυμάνσεις στο εμπόριο κύριων αγαθών της Ε.Ε :

Πίνακας 2.3. Εμπόριο κύριων προϊόντων της Ε.Ε. σε δις. €

	Εξαγωγές Ε.Ε.			Εισαγωγές Ε.Ε.			Εμπορικό Ισοζύγιο	
	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020	Ανάπτυ ξη	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020	Ανάπτυξ η	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020
Σύνολο	1051,7	921,4	-12,4%	970,1	847,5	-12,6%	81,5	74,1
Πρωτογενή αγαθά :	158,1	139,1	-12%	286,2	214,8	-24,9%	-128,1	-75,7
Τρόφιμα και ποτά	77,8	80,7	3,7%	58,8	57,4	-2,4%	18,9	23,2
Πρώτες ύλες	28,4	25,5	-10,2%	41,3	39,4	-4,6%	-13	-13,8
Ενέργεια	52	32,9	-36,7%	186,1	117,9	-36,6%	-134,1	-85
Βιομηχανι κά αγαθά:	872,8	762,1	-12,7%	669,4	615,5	-8,1%	203,4	146,7
Χημικά	201,5	212,1	5,3%	119,4	121,9	2,1%	82,1	90,1
Μηχανήματ α και οχήματα	430,1	348,1	-19,1%	314,1	277,4	-11,7%	116,1	70,7
Άλλα βιομηχανικ ά αγαθά	241,2	201,9	-16,3%	235,9	216,1	-8,4%	5,3	-14,2
Άλλα	20,7	20,4	-1,4%	14,6	17,3	18,5%	6,2	3,1

Πηγή : Eurostat(14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn.*

Εξάλλου, στον παρακάτω πίνακα φαίνονται οι διακυμάνσεις στο εμπόριο της Ε.Ε. με τους κύριους εμπορικούς εταίρους της :

Πίνακας 2.4. Διακυμάνσεις στο εμπόριο με τους κύριους εμπορικούς εταίρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε δις. €

	Εξαγωγές Ε.Ε. προς			Εισαγωγές Ε.Ε. από			Εμπορικό Ισοζύγιο	
	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020	Ανάπτυξη	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020	Ανάπτυξη	Ιαν.- Ιουν. 2019	Ιαν.- Ιουν. 2020
Η.Π.Α.	189,4	171,7	-9,3%	116,8	105,1	-10%	72,6	66,5
Κίνα	96,7	93,8	-3%	172,9	181,7	5,1%	-76,2	-87,9
Ηνωμένο Βασίλειο	162,8	127,8	-21,5%	98,3	81,1	-17,5%	64,5	46,7
Ελβετία	73,4	70,5	-4%	54,4	55,1	1,3%	19	15,4
Ρωσία	41,3	37,8	-8,5%	75,3	50	-33,6%	-34	-12,2
Τουρκία	33,4	31,7	-5,1%	34,9	28,9	-17,2%	-1,5	2,9
Ιαπωνία	30	27,4	-8,7%	32,3	28,1	-13%	-2,3	-0,7
Νορβηγία	26,2	23,7	-9,5%	28,5	21,3	-25,3%	-2,4	2,4
Νότια Κορέα	21,8	22,6	3,7%	23,6	22,1	-6,4%	-1,8	0,5
Ινδία	19,1	13,8	-27,7%	20,9	16,3	-22%	-1,8	-2,5

Πηγή : Eurostat(14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn.*

Παρόμοιες με τις παραπάνω τάσεις σημειώθηκαν και στο εμπόριο της Ελλάδας. Πιο συγκεκριμένα, σε δελτίο της Ελληνικής Στατιστικής Υπηρεσίας για τον μήνα Ιούνιο του 2020 (ΕΛΣΤΑΤ, 7/8/2020), η συνολική αξία των εισαγωγών-αφίξεων ανήλθε στο ποσό των 3.957,7 εκατομμυρίων ευρώ (4440,9 εκ. δολάρια) έναντι 4358,2 εκ. ευρώ (4907,3 εκ δολάρια) τον Ιούνιο του 2019, σημειώνοντας πτώση κατά 9,2% σε ευρώ. Από την άλλη, η συνολική αξία των εξαγωγών-αποστολών ανήλθε στο ποσό των 2548,9 εκ ευρώ (2877,1 εκ. δολάρια) έναντι 2787 εκ. ευρώ (3157 εκ δολάρια) τον Ιούνιο του 2019, σημειώνοντας πτώση κατά 8,5% σε ευρώ. Επιπλέον, το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου τον Ιούνιο του 2020 ανήλθε σε 1408,8 εκ. ευρώ (1563,8 εκ δολάρια) έναντι 1571, 2 εκ ευρώ (1750,3 εκ δολάρια) το αντίστοιχο τον Ιούνιο του 2019, σημειώνοντας κάμψη σε ευρώ 10,3%. Συνολικά, το

πρώτο εξάμηνο του 2020 η συνολική αξία των εισαγωγών – εξαγωγών ανήλθε στο ποσό των 23619,2 εκ ευρώ (25959,9 εκ δολάρια) έναντι 27907,7 εκ. ευρώ (31425,6 εκ δολάρια) κατά το διάστημα Ιανουάριος-Ιούνιος 2019, σημειώνοντας μείωση σε ευρώ 15,4%. Εξάλλου, η συνολική αξία των εξαγωγών-αποστολών το εξάμηνο Ιανουάριος-Ιούνιος του 2020 ανήλθε στο ποσό των 14806 εκ ευρώ (16369 εκ δολάρια) έναντι 16845,9 εκ ευρώ (19081,5 εκ. δολάρια) το αντίστοιχο εξάμηνο του 2019, σημειώνοντας μείωση κατά 12,1% σε ευρώ. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου κατά το διάστημα Ιανουαρίου-Ιουνίου 2020 ανήλθε σε 8813,2 εκ ευρώ(9590,9 εκ δολάρια) έναντι 11061,8 εκ ευρώ (12344,1 εκ. δολάρια) το αντίστοιχο εξάμηνο του 2019 (ΕΛΣΤΑΤ, 7/8/2020).

Όπως είδαμε και παραπάνω, οι εξαγωγές από τη μια χώρα στην άλλη περιλαμβάνουν συχνά πολύπλοκες αλληλεπιδράσεις μεταξύ μιας ποικιλίας εγχώριων και ξένων προμηθευτών. Ακόμη περισσότερο από πριν, το εμπόριο καθορίζεται από στρατηγικές αποφάσεις των εταιρειών να αναθέτουν σε εξωτερικούς συνεργάτες, να επενδύουν και να διεξάγουν δραστηριότητες όπου οι απαραίτητες δεξιότητες και υλικά είναι διαθέσιμα σε ανταγωνιστικό κόστος και ποιότητα. Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας ήταν το κύριο κανάλι για τη μετάδοση και την εξάπλωση των συνεπειών της COVID-19 στο παγκόσμιο εμπόριο. Τα μέτρα που ενέκρινε η Κίνα τον Ιανουάριο (το προσωρινό κλείσιμο της Επαρχία Χουμπέι και εθνικά σύνορα) σήμαινε ότι οι εξαγωγές εισροών για βιομηχανίες όπως οι βιομηχανίες αυτοκινήτων, ηλεκτρονικών, φαρμακευτικών και ιατρικών προμηθειών τέθηκαν σε αναστολή. Αυτό ανάγκασε τα εργοστάσια στη Βόρεια Αμερική, την Ευρώπη και την υπόλοιπη Ασία να κλείσουν για αρκετές εβδομάδες επειδή δεν είχαν εναλλακτικούς προμηθευτές, καθώς η Κίνα είναι ο μεγαλύτερος εξαγωγέας στον κόσμο σε ανταλλακτικά και εξαρτήματα, που αντιπροσωπεύουν το 15% των παγκόσμιων αποστολών έως το 2018 (United Nations & ECLAC, 6/8/2020).

Ωστόσο, από τον Μάρτιο του 2020, η Κίνα άνοιξε σταδιακά την οικονομία της και έλαβε μέτρα για την ομαλοποίηση των εξαγωγών. Ωστόσο, το αρχικό σοκ της προσφοράς στο παγκόσμιο εμπόριο επιδεινώθηκε σταδιακά από ένα σοκ της ζήτησης, το αποτέλεσμα μέτρων για τον περιορισμό της εξάπλωσης του COVID-19 που εγκρίθηκε στην Ευρώπη και αργότερα στη Βόρεια Αμερική και στον υπόλοιπο κόσμο. Ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών μειώθηκε κατά περίπου 18,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2020 σε σύγκριση με την ίδια περίοδο του 2019. Έτσι, η πτώση

τους πρώτους έξι μήνες ήταν περίπου 11%. Αυτό υποδηλώνει ότι η συρρίκνωση του παγκόσμιου εμπορίου το 2020 είναι πιο κοντά στο «αισιόδοξο» τέλος των προβολών που κυμαίνονται από -13% (παρόμοιο με αυτό την ετήσια πτώση το 2009) σε -32% πρόβλεψη τον Απρίλιο (United Nations & ECLAC, 6/8/2020).

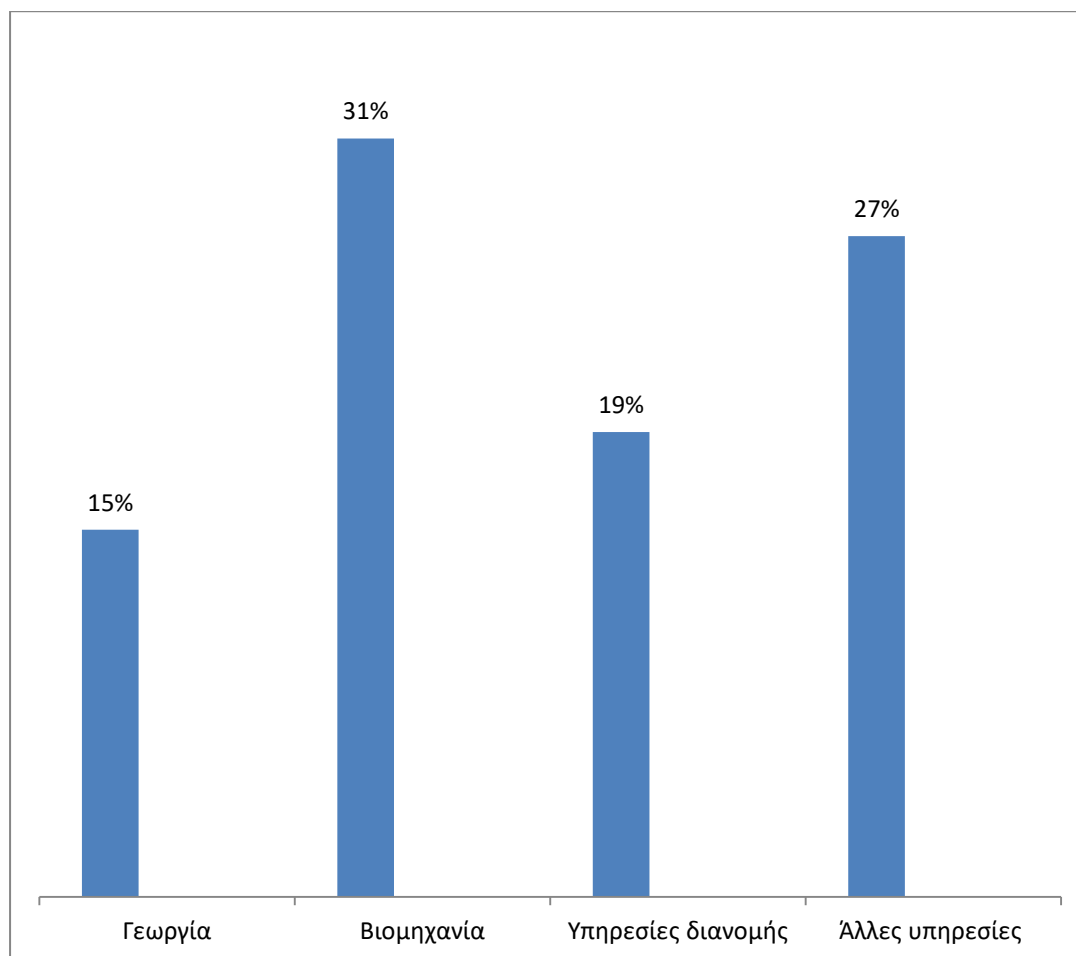
Οι παραπάνω προβλέψεις για την κάμψη του παγκόσμιου εμπορίου εξαρτώνται από τα «κύματα» της πανδημίας, την ανάγκη περιοριστικών μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης και την επίτευξη της ιατρικής αντιμετώπισης της πανδημίας. Οι επιδράσεις –καθώς και η δυνατότητα ανάκαμψης- διαφέρει από τομέα σε τομέα της παραγωγικής διαδικασίας και του διεθνούς εμπορίου. Κάποιοι κλάδοι μπορεί να δεχτούν πολύ μεγάλα πλήγματα τα οποία θα επουλωθούν με πολύ βραδύτερο ρυθμό και ίσως, να μην φτάσουν στο προηγούμενο επίπεδο. Παρακάτω, εξετάζονται οι μεγάλες επιπτώσεις της πανδημίας-εξαιτίας των περιοριστικών μέτρων- στις μεταφορές και τις μετακινήσεις, αλλά και στον τουρισμό και τις ανάλογες υπηρεσίες.

2.2.1. Ο αντίκτυπος των περιορισμών στις μεταφορές και τις μετακινήσεις

Οι τομείς που εξαρτώνται άμεσα από διεθνείς συναλλαγές όπως ταξίδια και τουρισμός (εστιατόρια, μουσεία, πάρκα αναψυχής κ.λπ.), αεροπορικές μεταφορές, κρουαζιέρες μαζί με τη βιομηχανία και το εμπόριο (μετά την κατάρρευση των εμπορικών δικτύων και των παγκόσμιων αλυσίδων αξίας) ήταν σε κατάσταση αδρανοποίησης. Ο εξαγωγικός γεωργικός τομέας ανησύχησε μερικώς, αφού προσανατολίστηκε στις τοπικές ή εθνικές αγορές. Αντιθέτως, προκειμένου να καταστείλει την κρίση της δημόσιας υγείας, όλοι οι εσωτερικοί τομείς καταστράφηκαν από τα lockdown, εκτός από φαρμακεία, καταστήματα τροφίμων και εταιρείες ταχυμεταφορών, ευνοήθηκαν οικονομικά από την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί. Συνολικά, ο αρνητικός αντίκτυπος αναφέρεται τόσο στην πλευρά της προσφοράς (λόγω των σπασμένων διεθνών αλυσίδων αξίας), όσο και στην πλευρά της ζήτησης (λόγω της απώλειας εισοδήματος όλων εκείνων που έχασαν τη δουλειά ή το εισόδημά τους). (Zouboulakis, 2020).

Πιο συγκεκριμένα, οι περιορισμοί στις μεταφορές και τις μετακινήσεις πέρα από την πτώση μιας σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας- είναι πιθανό να προκαλέσει αύξηση του κόστους μεταφοράς του διεθνούς εμπορίου. Σε σημείωμα που εξέδωσε ο Διεθνής Οργανισμός Εμπορίου τον Αύγουστο του 2020 εκτιμά ότι τα έξοδα ταξιδιού και μεταφοράς αντιπροσωπεύουν σε κάποιες περιπτώσεις μέχρι και το ένα τρίτο του εμπορικού κόστους ανάλογα με τον τομέα. Πιο συγκεκριμένα, στο παρακάτω διάγραμμα φαίνεται το κόστος μεταφοράς ανάλογα με τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας του διεθνούς εμπορίου με βάση στοιχεία του Δ.Ο.Ε. του 2016 :

Διάγραμμα 2.2. Έξοδα μεταφοράς διεθνούς εμπορίου ανά κλάδο παραγωγικής δραστηριότητας

Πηγή : WTO. (2020). *Trade costs in the time of global pandemic*, p. 2.

Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί που σχετίζονται με την πανδημία είναι επομένως πιθανό να επηρεάσουν το εμπορικό κόστος για όσο διάστημα παραμένουν σε ισχύ. Για παράδειγμα, η παγκόσμια χωρητικότητα αεροπορικών φορτίων μειώθηκε κατά 24,6 % τον Μάρτιο του 2020, καθώς οι πτήσεις επιβατών αντιπροσωπεύουν περίπου το ήμισυ του όγκου των αεροπορικών φορτίων. Η προκύπτουσα αύξηση των τιμών των αεροπορικών εμπορευματικών μεταφορών ενδέχεται να υποχωρήσει μόνο με μια ανάκαμψη στις μεταφορές επιβατών, σύμφωνα με την έκθεση. Ενώ οι θαλάσσιες και χερσαίες μεταφορές δεν αντιμετώπισαν συγκρίσιμα σοκ, οι θαλάσσιες μεταφορές σημείωσαν μείωση του αριθμού των πλεύσεων, ενώ οι διεθνείς χερσαίες μεταφορές επηρεάστηκαν από το κλείσιμο των συνόρων, τα υγειονομικά μέτρα και τις

παρακάμψεις. Επιπλέον, τα επιχειρηματικά ταξίδια, τα οποία είναι σημαντικά για τη διατήρηση εμπορικών σχέσεων και τη διαχείριση παγκόσμιων αλυσίδων αξίας, εκτός από το ότι είναι μια σημαντική οικονομική δραστηριότητα από μόνα τους, διαταράσσονται. Η ποιότητα της υποδομής της τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) και η ψηφιακή ετοιμότητα θα είναι σημαντικά για τον καθορισμό του τρόπου με τον οποίο μπορούν να αντιμετωπίσουν οι οικονομίες (WTO, 2020).

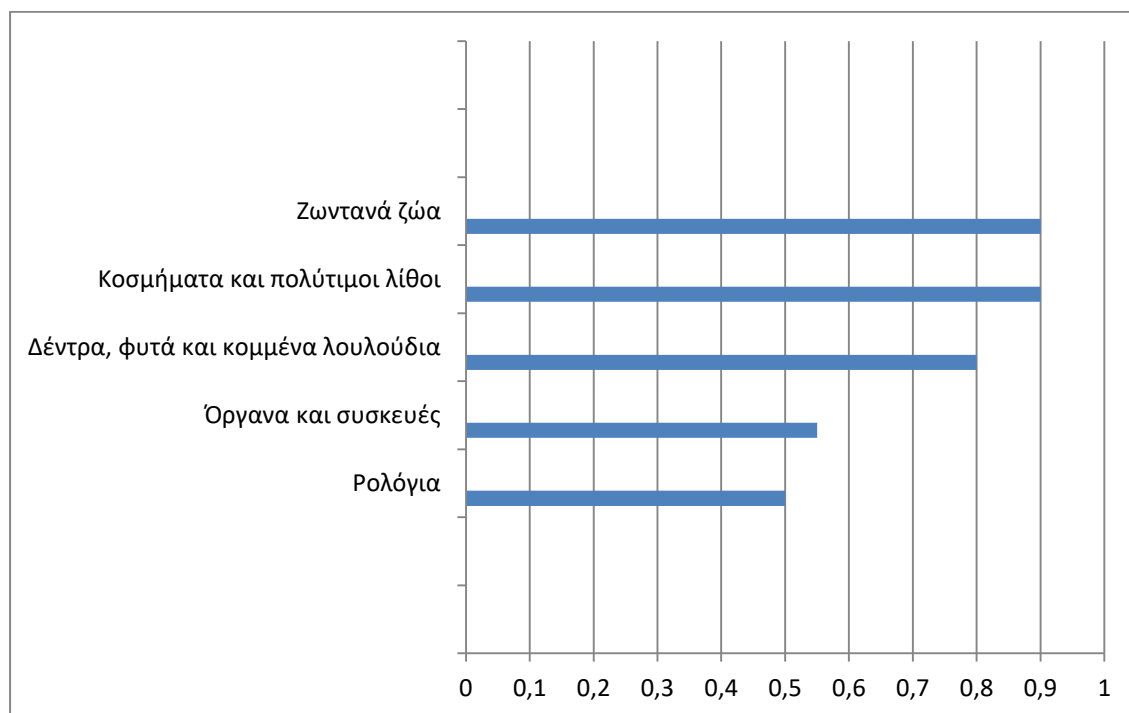
Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί και το κλείσιμο των συνόρων αποτελούν σημαντικό μέρος της αρχικής πολιτικής απάντησης στην πανδημία COVID-19 και τα μέτρα αυτά έχουν επηρεάσει άμεσα το εμπόριο αγαθών και υπηρεσιών. Διακόπηκαν οι εμπορευματικές μεταφορές, τα επαγγελματικά ταξίδια και η παροχή υπηρεσιών που βασίζονται στην παρουσία ατόμων στο εξωτερικό. Τα έξοδα μεταφοράς και ταξιδιού αποτελούν σημαντικό μέρος του εμπορικού κόστους και, ανάλογα με τον τομέα, εκτιμάται ότι αντιπροσωπεύουν το 15% έως 31%. Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί είναι συνεπώς πιθανό να αντιπροσωπεύουν σημαντική αύξηση του εμπορικού κόστους για όσο διάστημα παραμένουν σε ισχύ (WTO, 13/8/2020)

Οι επιδόσεις των υπηρεσιών μεταφοράς εμπορευμάτων είναι ζωτικής σημασίας για το κόστος του εμπορίου στη μεταποίηση. Από την αρχή της κρίσης COVID-19, οι θαλάσσιες και χερσαίες μεταφορές παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό λειτουργικές, αν και έχουν σημειώσει μερικές φορές σημαντικές καθυστερήσεις, αλλά οι αεροπορικές εμπορευματικές μεταφορές έχουν διαταραχθεί σοβαρά, με την παγκόσμια χωρητικότητα αερομεταφορών να συρρικνώνεται κατά 24,6% τον Μάρτιο του 2020. Εξάλλου, το 55%-75% των κερδών των αερομεταφορέων προέρχονται από τα επαγγελματικά ταξίδια, αν και τα τελευταία αντιπροσωπεύουν μόλις το 10% των ταξιδιών παγκοσμίως (*naftemporiki.gr*, 5/11/2020), τα οποία μειώθηκαν την εποχή της πανδημίας σε σημαντικό βαθμό και αναμένεται να ενισχύσουν την τάση της εξ αποστάσεως επικοινωνίας και μετά την πανδημία, επιδρώντας αρνητικά στη βιωσιμότητα των αεροπορικών εταιρειών και μεταφορών.

Οι ταξιδιωτικοί περιορισμοί λοιπόν, έπληξαν ιδιαίτερα τις αεροπορικές μεταφορές επειδή έχουν οδηγήσει σε δραστική μείωση των επιβατικών πτήσεων οι οποίες αντιπροσωπεύουν περίπου το ήμισυ του όγκου των αεροπορικών φορτίων. Κατά συνέπεια, σημειώθηκε απότομη μείωση της χωρητικότητας των αεροπορικών

φορτίων και μια αύξηση των ναύλων των αερομεταφορών (Εικόνα 6) Ετησίως, η παγκόσμια χωρητικότητα των αεροπορικών φορτίων μειώθηκε κατά 24,6% τον Μάρτιο 2020 και οι αποδόσεις των αεροπορικών φορτίων τον Απρίλιο 2020 ήταν σχεδόν διπλάσιες από τον Απρίλιο του 2019. Ενώ ορισμένες αεροπορικές εταιρείες άρχισαν να πετούν επιβατικά αεροσκάφη χωρίς επιβάτες μόνο για να μεταφέρουν φορτίο, ήταν μόνο οι ιστορικά υψηλές τιμές που τους ώθησαν να το πράξουν. Αυτό το κόστος σοκ είναι πιθανό να υποχωρήσει μόνο με μια ανάκαμψη στη μεταφορά επιβατών. Η διαταραχή στις αεροπορικές μεταφορές εμπορευμάτων είχε σημαντικές συνέπειες για τους παραγωγούς ευπαθών αγαθών, ιατρικών προμηθειών και προμηθευτών ανταλλακτικών και εξαρτημάτων, και μπορεί να επιδεινώσει περαιτέρω το χτύπημα σε πολύπλοκες αλυσίδες εφοδιασμού κατασκευής, οι οποίες συχνά βασίζονται στην έγκαιρη γρήγορη παράδοση τις εισόδους τους (WTO,13/8/2020). Στο παρακάτω γράφημα αποτυπώνονται ως παράδειγμα οι εισαγωγές προϊόντων στην ΕΕ με κυρίαρχο τρόπο τις αερομεταφορές :

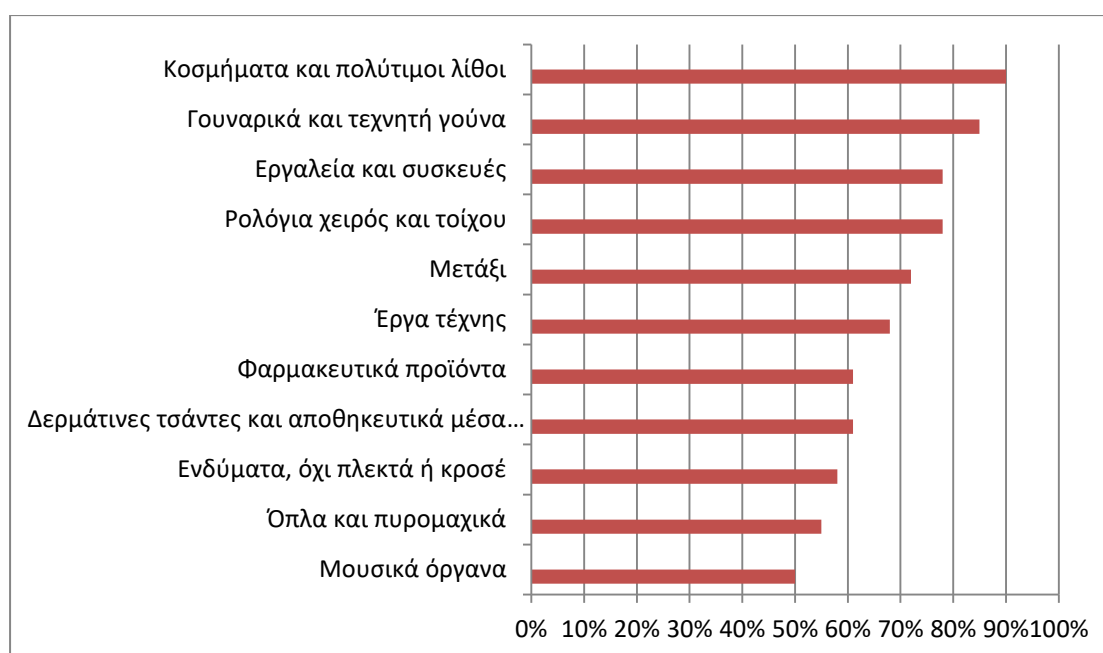
Διάγραμμα 2.3. Εισαγωγές προϊόντων στην Ε.Ε. με κυρίαρχο τρόπο διακίνησης τις αερομεταφορές

Πηγή : WTO. (2020). *Trade costs in the time of global pandemic*, p. 6.

Ακόμα περισσότερες είναι οι οικονομικές δραστηριότητες της Ε.Ε. με κυρίαρχο τρόπο μεταφοράς τον αεροπορικό (πάνω από 50%) στις εξαγωγές, όπως αποτυπώνονται στο παρακάτω διαγραμμα :

Διάγραμμα 2.4. Εξαγωγές προϊόντων στην Ε.Ε. με κυρίαρχο τρόπο διακίνησης τις αερομεταφορές

Πηγή : WTO. (2020). *Trade costs in the time of global pandemic*, p. 6.

Τα εμπόδια στην εμπορική πολιτική εκτιμάται- σύμφωνα με το παραπάνω σημείωμα του ΠΟΕ- ότι αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 10% του εμπορικού κόστους σε όλους τους τομείς. Περιλαμβάνουν δασμολογικά και μη δασμολογικά μέτρα, προσωρινά εμπόδια στο εμπόριο, ρυθμιστικές διαφορές και το κόστος διέλευσης των συνόρων, καθώς και άλλες πολιτικές που επηρεάζουν το εμπόριο, όπως έλλειψη διευκόλυνσης των επενδύσεων ή προστασίας της πνευματικής ιδιοκτησίας. Η έκθεση σημειώνει ότι ενώ η πανδημία COVID-19 έχει δώσει κίνητρα τόσο για περιορισμούς στο εμπόριο όσο και για εισαγωγές που διευκολύνουν τις εισαγωγές στους δασμούς και τις κανονιστικές πρακτικές, αυτά τα μέτρα έχουν μέχρι στιγμής επηρεάσει μόνο ένα μικρό υποσύνολο προϊόντων. Μια αλλαγή που

προκαλείται από την κρίση προς την ψηφιοποίηση των τελωνείων και των κανονιστικών διαδικασιών για τη μείωση της φυσικής επαφής θα μπορούσε δυνητικά να μειώσει το σχετικό εμπορικό κόστος μακροπρόθεσμα (WTO, 2020).

Συνάμα, η πανδημία έπληξε και τις θαλάσσιες μεταφορές και τη ναυτιλία. Με το 90% του παγκόσμιου εμπορίου να διακινείται μέσω θαλάσσης, η πανδημία COVID-19 έπληξε σημαντικά τον κλάδο της ναυτιλίας και επέφερε σημαντικές τροποποιήσεις στην αλυσίδα εφοδιασμού (Παπούλια κ.α., 26/5/2020). Ενδεικτικά, τα πρώτα lockdowns επέφεραν μείωση περίπου 1/3 στα δεξαμενόπλοια, λόγω της χαμηλής ζήτησης για αργό πετρέλαιο. Προφανώς, ανεπηρέαστη δε θα μπορούσε να μείνει και η ναυτιλία γραμμών από την COVID-19. Μόνο τον Απρίλιο του 2020 ακυρώθηκαν τουλάχιστον 212 ταξίδια. Αν υπολογιστεί ότι οι 15 μεγαλύτερες ναυτιλιακές εταιρείες είχαν κέρδη 20,9 δις δολάρια τα τελευταία χρόνια, είναι πολύ πιθανό –στο χειρότερο σενάριο- η διαταραχή της ναυλαγοράς να οδηγήσει σε απώλειες της τάξης 23,4 δις δολαρίων (EuropeanBusinessReview, 26/5/2020).

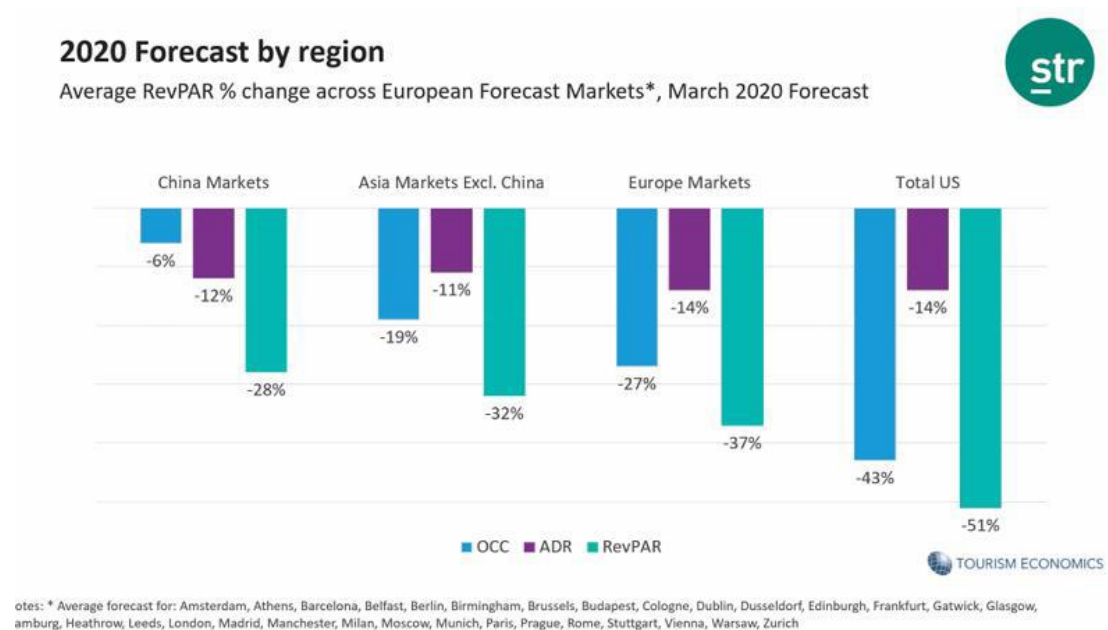
Συνεπώς, οι περιορισμοί στις μετακινήσεις και τις μεταφορές έπληξαν σημαντικά το διεθνές εμπόριο, τόσο ως προς τη διεξαγωγή του, όσο και ως προς την αύξηση του κόστους μεταφοράς των προϊόντων. Παράλληλα, έπληξαν άμεσα και ολόκληρους κλάδους της παραγωγής και του διεθνούς εμπορίου, κυρίως αυτών των υπηρεσιών και του τουριστικού κλάδου.

2.2.2. Η κατάρρευση των υπηρεσιών και του τουρισμού

Το εμπόριο υπηρεσιών έχει επίσης επηρεαστεί σοβαρά. Η αξία των εξαγωγών από μια ομάδα 37 χώρες, οι οποίες το 2019 αντιπροσώπευαν περίπου τα δύο τρίτα των παγκόσμιων εξαγωγών υπηρεσιών, μειώθηκε κατά 10,4% το πρώτο τρίμηνο του 2020 σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το 2019. Ο τουρισμός, που αντιπροσώπευε το 24% των παγκόσμιων εξαγωγών υπηρεσιών το 2019, έχει πληγεί ιδιαίτερα σκληρά. Μεταξύ Ιανουαρίου και Απριλίου 2020, οι διεθνείς αφίξεις τουριστών μειώθηκαν κατά 44% παγκοσμίως, σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το 2019. Για το 2020 συνολικά, οι αφίξεις αναμένεται να μειωθούν μεταξύ 58% και 78%, ανάλογα με το πώς εξελίσσεται η πανδημία και πόσο γρήγορα ταξιδεύουν οι περιορισμοί είναι χαλαροί (United Nations & ECLAC, 6/8/2020).

Πράγματι, για τον τουρισμό και την εστίαση το πλήγμα θα είναι πολύ μεγάλο. Έρευνα της Παγκόσμιας Τράπεζας κατέγραψε μείωση της ζήτησης που κυμάνθηκε μεταξύ 67% ως 79% στα εστιατόρια και τα ξενοδοχεία, εξαιτίας της πανδημίας (*naftemporiki.gr* 5/11/2020). Σε συναφές πλαίσιο, στο πολύ αισιόδοξο σενάριο που προβλήθηκε τους πρώτους μήνες της πανδημίας για πτώση των αφίξεων μεταξύ 20-30%, οι διεθνείς εισπράξεις του τουρισμού θα μειώνονταν κατά περίπου 300-450 δισεκατομμύρια δολάρια, αφού το 2019 εισπράχθηκαν 1,5 τρισεκατομμύρια δολάρια από τον τουρισμό (INSETE, Απρίλιος 2020). Στο παρακάτω διάγραμμα αποτυπώνονται οι εκτιμώμενες επιπτώσεις της πανδημίας στα ξενοδοχεία :

Διάγραμμα 2.5. Εκτιμώμενες επιπτώσεις σε πληρότητα και έσοδα στα ξενοδοχεία, 2020

Πηγή: STR- Tourist Economics από ΙΝΣΕΤΕ, Απρίλιος 2020

Εξάλλου, στην εποχή της πανδημίας COVID 19, ο όγκος των ταξιδιωτών συρρικνώθηκε σημαντικά. Τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης και ο περιορισμός των διαθέσιμων θέσεων, μπορεί να οδηγήσει σε αύξηση των τιμών των εισιτηρίων με σκοπό τη διατήρηση του ποσοστού κέρδους (https://www.doitforme.eu/el/view-blog/5f7db9d65478be07a72b3a8b?fbclid=IwAR0pgY0KzzTgmI6EMaYn1MfdGO7wD-2e0YNR4VDt_ebSJY0kw7dX_1k359g). Σε συνάφεια με τα παραπάνω, είναι πολύ πιθανή μία πτώση των επενδύσεων παγίου κεφαλαίου που θα επιφέρει και μικρότερους ρυθμούς τεχνολογικής ανέλιξης, όπως και θα περιορίσει τη δυνατότητα ταξιδιών στα χαμηλότερα εισοδηματικά κοινωνικοοικονομικά στρώματα.

Οι εμπορεύσιμες υπηρεσίες που βασίζονται στη φυσική γειτνίαση μεταξύ προμηθευτών και καταναλωτών, όπως ο τουρισμός, οι μεταφορές επιβατών ή οι υπηρεσίες συντήρησης και επισκευής, έχουν επηρεαστεί σοβαρά από τους ταξιδιωτικούς περιορισμούς και την κοινωνική απόσταση και έχουν δει απαγορευτική αύξηση του εμπορικού κόστους. Η διαταραχή στα επαγγελματικά ταξίδια, η οποία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία και τη διατήρηση εμπορικών

σχέσεων, καθώς και στη διαχείριση παγκόσμιων αλυσίδων αξίας, είναι επίσης πιθανό να επηρεάσει τόσο τις επαγγελματικές όσο και τις επαγγελματικές υπηρεσίες και την παραγωγή, αν και αυτό θα εξαρτηθεί από το πώς είναι δυνατόν να ηλεκτρονικές αλληλεπιδράσεις για προσωπική επικοινωνία. Η ποιότητα των υποδομών τεχνολογίας πληροφοριών και επικοινωνιών (ΤΠΕ) και η ψηφιακή ετοιμότητα θα είναι επομένως σημαντικοί παράγοντες για το πόσο καλά οι οικονομίες αντιμετωπίζουν το πανδημικό σοκ.

Παράλληλα, σημαντικά πλήττεται και η βιομηχανία κρουαζιέρας, που εξυπηρετεί μεγάλο αριθμό επιβατών κάθε χρόνο. Ενδεικτικά, το 2019 επέλεξαν να κάνουν κάποια κρουαζιέρα περίπου 30 εκατομμύρια άτομα παγκοσμίως. Σε ορισμένες περιπτώσεις κάποια από τα υπερμεγέθη πλοία μπορούν να εξυπηρετήσουν 5500 επιβάτες. Η απαγόρευση των ταξιδιών έπληξε ιδιαίτερα τον κλάδο της κρουαζιέρας, αφού η πτώση από τον Ιανουάριο μέχρι τον Μάιο του 2020 ξεπέρασε το 80%. Μάλιστα, οι παραπάνω συνέπειες με την αναμενόμενη πτώση του αριθμού των επιβατών για την ευχερέστερη αντιμετώπιση των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, -έστω και με σημάδια ανάκαμψης μετά το πέρας της πανδημίας- υπολογίζεται να έχουν πιο δομικό και μόνιμο χαρακτήρα, συρρικνώνοντας τον κλάδο της επιβατηγού ναυτιλίας και κρουαζιέρας (Παπούλια κ.α., 26/5/2020). Προφανώς, η κατακόρυφη πτώσης της κρουαζιέρας και των ταξιδιών έχουν μεγάλη επίδραση και στο τουριστικό προϊόν των περιοχών που υποδέχονται αυτού του είδους τους τουρίστες και τα έσοδα που υπολόγιζαν να αποκομίσουν από αυτούς.

Στο υγειονομικό περιβάλλον της πανδημίας COVID 19, χώρες έχασαν το συγκριτικό τους πλεονέκτημα και αναρωτήθηκαν για την ανάγκη διαφοροποιήσεων στην οικονομική βάση της χώρας. Ενδεικτικά, η Ελλάδα υπέστη σαφή μείωση στα έσοδα από τον τουρισμό και τα συνδεδεμένα με αυτό επαγγέλματα. Σύμφωνα με την έκθεση που συνέταξε η ομάδα Οικονομικών Συμβουλευτικών Υπηρεσιών του Τμήματος Συμβούλων Εταιρικής Στρατηγικής και Συναλλαγών της ΕΥ Ελλάδος (ΕΥ Ελλάδας, 21 Δεκεμβρίου 2020) αναλύει ότι οι τουριστικές εισπράξεις το πρώτο εννεάμηνο του 2020, βαίνουν μειούμενες κατά 78%, δείχνοντας το μέγεθος της ύφεσης που υπέστη ο τουριστικός κλάδος. Χαρακτηριστικό είναι μεταξύ Ιουλίου-Σεπτεμβρίου που είναι το παραδοσιακά ισχυρότερο χρονικό διάστημα της τουριστικής περιόδου στην Ελλάδα, τα επίπεδα πληρότητας στον ξενοδοχειακό κλάδο δεν ξεπέρασαν το 30%. Επιπλέον, σύμφωνα με τα στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, ο δείκτης

απασχόλησης στον κλάδο του τουρισμού σημείωσε πτώση 35,9% το δεύτερο τρίμηνο του 2020 (σε σχέση με το αντίστοιχο του 2019), ενώ οι μισθοί και οι αποδοχές στον κλάδο μειώθηκαν κατά 69,7% (ΕΥ Ελλάδα, 21 Δεκεμβρίου 2020).

Η σαφής μείωση του ΑΕΠ, η άνοδος της ανεργίας και η πτώση των μισθών, επέφεραν συρρίκνωση του δείκτη ευημερίας. Σε αυτό το πλαίσιο, κυβερνώντες και κυβερνώμενοι άρχισαν να αναρωτιούνται αν η επιμονή σε κλάδους της οικονομίας, όπως ο τουρισμός και η εστίαση, συνιστούσε την ορθή οικονομική πολιτική. Η κρίση λόγω της πανδημίας COVID 19, εμπλούτισε οικονομικές θεωρίες και μετέβαλλε πολιτικές αντιμετώπισης των νέων αναγκών.

2.2.3. Το αίσθημα της αβεβαιότητας

Τα υψηλά επίπεδα αβεβαιότητας αυξάνουν τον αρνητικό αντίκτυπο της πανδημίας στο διεθνές εμπόριο. Σε έκθεση του Π.Ο.Ε. (WTO, 2020) επισημαίνεται η αβεβαιότητα ως παράγοντας που μεγεθύνει τον αντίκτυπο του υπάρχοντος κόστους που σχετίζεται με το εμπόριο, σταθμίζοντας τις ροές χρηματοδότησης του εμπορίου και μετριάζοντας τη διάθεση των επιχειρήσεων να επενδύσουν στην έρευνα νέων αγορών, την απόκτηση γλωσσικών δεξιοτήτων και μελλοντικών συνεργατών και τη συμμόρφωση με τα ξένα πρότυπα. Σημειώνει ότι το πρώτο τρίμηνο του 2020, ένα ευρέως χρησιμοποιούμενο μέτρο για το παγκόσμιο επίπεδο αβεβαιότητας κατέγραψε επίπεδα 60% υψηλότερα από εκείνα που προκλήθηκαν από τον πόλεμο του Ιράκ και το ξέσπασμα του σοβαρού οξέος αναπνευστικού συνδρόμου (SARS) το 2003. Στα μέσα Μαρτίου, ένας ξεχωριστός δείκτης αστάθειας των χρηματοπιστωτικών αγορών πλησίασε τα υψηλότερα επίπεδα που παρατηρήθηκαν το 2008 μετά την αποτυχία της Lehman Brothers (WTO, 2020). Συνεπώς, η αβεβαιότητα μειώνει τη διάθεση των

εταιρειών να επενδύσουν σε νέες εμπορικές σχέσεις και η αύξηση της αβεβαιότητας μπορεί επίσης να οδηγήσει σε συρρίκνωση της χρηματοδότησης του εμπορίου, η οποία είναι πιθανό να έχει ιδιαίτερα μεγάλο αντίκτυπο στις αναδύμενες και αναπτυσσόμενες οικονομίες.

Εξάλλου μια από τις πιο σημαντικές επιπτώσεις των πανδημιών, είναι η εντατική και αυξανόμενη μείωση της συνολική ζήτησης. Η πανδημία ενεργεί μέσω διαφόρων καναλιών μετάδοσης, όπως η μείωση των δαπανών των νοικοκυριών και η αυξημένη επιχειρηματική αβεβαιότητα σχετικά με τη μελλοντική ζήτηση που καταστέλλει τις επιχειρηματικές επενδύσεις (International Economics, 2020). Η χαμηλότερη διαθεσιμότητα εργασίας οδηγεί σε χαμηλότερη ζήτηση κεφαλαίου, καθώς οι επιχειρήσεις χρειάζονται συνδυασμό εργασίας και κεφαλαίου για την παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών. Οικονομολόγοι επισημαίνουν όχι μόνο την πτώση της συνολικής ζήτησης, αλλά κρίνουν ως πιο σημαντικό στοιχείο την παραμόρφωση των συνήθων καταναλωτικών προτύπων και οι προκύπτουσες ανωμαλίες της αγοράς λόγω του πανικού μεταξύ των καταναλωτών και των επιχειρήσεων καθώς οι προτιμήσεις για ορισμένες δραστηριότητες αλλάζουν με το ξέσπασμα, την εξάπλωση και την έξαρση της πανδημίας. Από την πλευρά της ζήτησης, πρέπει να ληφθούν υπόψη επίσης το σοκ από την αύξηση των δαπανών για την υγεία (International Economics, 2020), που έχει ως αποτέλεσμα την περαιτέρω μείωση για άλλα καταναλωτικά αγαθά και την ανάγκη διαφύλαξης και συγκράτησης των εξόδων για μια ενδεχόμενη μελλοντική ανάγκη για ιατροφαρμακευτική περίθαλψη και αδυναμία εξεύρεσης επιπλέον πόρων.

Συνεπώς, η πτώση των διαθέσιμων επενδύσεων των νοικοκυριών, επιφέρει μείωση των δαπανών σε αγαθά πέρα από τα απαραίτητα. Ο αντίκτυπος της μείωσης της καταναλωτικής δαπάνης είναι έκδηλος και συνυφασμένος με τον τζίρο των καταστημάτων, των υπηρεσιών και τελικά με το διεθνές εμπόριο. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα, μειώθηκαν κατά 1,3 δις ευρώ οι απολαβές των εργαζομένων το δεύτερο τρίμηνο του 2020, με το δείκτη μισθών στους κλάδους που επλήγησαν περισσότερο από την πανδημία να προσεγγίζει το 70%. Παράλληλα, η απώλεια τζίρου για τις επιχειρήσεις προσέγγισε τα 5 δις ευρώ, ενώ συνολικά οι απώλειες εισοδήματος για τα νοικοκυριά κυμάνθηκε στο 1 δις ευρώ για τον Νοέμβριο του 2020. Επιπλέον, κάθε μήνας lockdown υπολογίζεται ότι έχει ως συνέπεια την απώλεια 50000 θέσεων εργασίας. Όλα τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα την πτώση των συνολικών

δαπανών των νοικοκυριών κατά 4,4 δις ευρώ. Οι προβλέψεις για την ανεργία είναι ιδιαίτερα δυσοίωνες, αφού σύμφωνα με το Ινστιτούτο της ΓΣΕΕ εκτιμάται να ξεπεράσει το 21% (Χριστοδούλου, 9/11/2020). Όλα τα παραπάνω συνθέτουν ένα εκρηκτικό κοκτέιλ για το διεθνές εμπόριο και επιδρούν αρνητικά στις διεθνείς συναλλαγές των προϊόντων. Η ζήτηση περιορίζεται σε αγαθά και υπηρεσίες απολύτως απαραίτητα, αφού μειώνεται κατακόρυφα το διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών για καταναλωτικές δαπάνες «πολυτελών» αγαθών. Το οικονομικό κλίμα ενισχύει το αίσθημα αβεβαιότητας των καταναλωτών, συγκρατώντας τις δαπάνες τους και στρέφοντας τις προτιμήσεις σε απολύτως αναγκαίες για τον βιοπορισμό καταναλώσεις και στοχεύοντας σε κάποια-όπου είναι δυνατό- αποταμίευση για το μέλλον. Προφανώς, από τα παραπάνω προκύπτει ότι το αίσθημα της αβεβαιότητας που κυριαρχεί στο νέο οικονομικό περιβάλλον που έχει προκαλέσει η πανδημία είναι ιδιαίτερωσ δυσοίωνα για το διεθνές εμπόριο.

2.3. Προϊόντα με αυξημένη ζήτηση

Την εποχή της πανδημίας και των lockdown, υπάρχουν προϊόντα και υπηρεσίες που σημειώνουν μεγάλη αύξηση πωλήσεων, όπως τα αντισηπτικά και είδη πρώτης ανάγκης. Ενδεικτικά, στη Γερμανία τους πρώτους εννιά μήνες του 2020 παρήχθησαν 80% περισσότερο αντισηπτικό και 20% παραπάνω ζυμαρικά. Η παραγωγή σε αντισηπτικά έφτασε στο απόγειό της τον Απρίλη του 2020 όταν η μηνιαία παραγωγή σημείωσε αύξηση 161% σε σχέση με το προηγούμενο έτος. Παράλληλα, η αυξημένη ζήτηση σε χαρτί υγείας τον Μάρτιο και τον Απρίλη 2020 οδήγησε –λόγω ελλείψεων- σε αύξηση της παραγωγής κατά 17% και 12% αντίστοιχα. Συνολικά όμως, η

παραγωγή χαρτιού υγείας σημείωσε πτώση 3,5% διαμορφωμένο στους 85.300 τόνους (newsbeast, 18/11/2020). Παράλληλα, το ηλεκτρονικό εμπόριο σημείωσε μεγάλη άνοδο, ξεπερνώντας κάθε προσδοκία. Παρακάτω, θα δούμε τα κυριότερα εμπορεύματα που σημείωσαν άνοδο την εποχή την εποχή της πανδημίας, σε αντιδιαστολή με τη γενικευμένη πτωτική τάση αγαθών και υπηρεσιών του διεθνούς εμπορίου.

2.3.1. Ιατρικές υπηρεσίες και φαρμακευτικά σκευάσματα

Ένα άμεσο ζήτημα που ανέκυψε για την αντιμετώπιση της πανδημίας COVID-19 είναι η διευκόλυνση ιατρικών προμηθειών που είναι απαραίτητες, πολλές από τις οποίες παράγονται σε πολλές χώρες και για τις οποίες το εμπόριο είναι τα μέσα διασφάλισης του παγκόσμιου εφοδιασμού. Για παράδειγμα, στην αρχή της κρίσης, η Κίνα ήταν ο κύριος κατασκευαστής χειρουργικών масκών, αντιπροσωπεύοντας περίπου το μισό της παγκόσμιας ικανότητας. Ωστόσο, τον Ιανουάριο, αυτό δεν ήταν αρκετό για να καλύψει τη ζήτηση. Η Κίνα σταμάτησε να εξάγει μάσκες και εισήγαγε 56 εκατομμύρια μάσκες την πρώτη εβδομάδα του Ιανουαρίου. Μάσκες δωρίστηκαν επίσης στην Κίνα από ορισμένες χώρες. Εν μέσω της κρίσης, η κινεζική ζήτηση εκτιμάται σε 240 εκατομμύρια μάσκες την ημέρα (πάνω από δέκα φορές την παραγωγική της ικανότητα). Η Κίνα αύξησε την παραγωγή από περίπου 20 εκατομμύρια μάσκες την ημέρα σε περίπου 116 εκατομμύρια την ημέρα στα τέλη Φεβρουαρίου και τώρα εξάγει μάσκες σε άλλες χώρες (OECD, 12/6/2020 : 4).

Από την πλευρά της ζήτησης, ο πιο άμεσος εμπορικός αντίκτυπος της νέας πανδημίας του κορωνοϊού ήταν η ξαφνική αύξηση της παγκόσμιας ζήτησης για

ιατρικά εφόδια που σχετίζονται με την COVID-19, τα οποία υπερέβησαν τα τρέχοντα επίπεδα εγχώριας παραγωγής, με αποτέλεσμα την αύξηση της ζήτησης εισαγωγής και ταυτόχρονα την αύξηση των τιμών. Οι περιορισμοί στις εξαγωγές που εισήχθησαν από μεγάλες οικονομίες που αντιμετωπίζουν ελλείψεις οδήγησαν περαιτέρω σε αύξηση των τιμών που, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, θα μπορούσαν, για παράδειγμα, να είναι της τάξης του 20,5% στην περίπτωση ιατρικών μασκών (International Economics, 2020). Επιπλέον, για παράδειγμα, οι εισαγωγές φαρμακευτικών προϊόντων στις ΗΠΑ είναι αυξημένες περίπου 15%. Έτσι, αυτό το είδος κρίσης θα δημιουργεί πάντα ευκαιρίες για συγκεκριμένες βιομηχανίες και θα δημιουργήσει πραγματικά σοβαρά προβλήματα για ορισμένους από τους τομείς που ανέφερα (The Brookings Institution, 10/8/2020).

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός ότι σημειώθηκε μεγάλη άνοδος στα χρηματιστήρια παγκοσμίως με την ανακοίνωση Pfizer και BioNtech για την ανακάλυψη εμβολίων που καταπολεμούν τον νέο κορωνοϊό και μάλιστα ότι η αποτελεσματικότητά τους είναι πάνω από 90%. Χαρακτηριστικά, ο Dow Jones σημείωσε άνοδο 4,2% και ο S&P 500 3,1%, ενώ ο ιαπωνικός δείκτης Nikkei +2,1%, ενώ και ο αυστραλιανός S&P/ASX 200 αυξήθηκε 1,8%. Σε ότι αφορά την Ευρώπη, μόνο στην ανακοίνωση της αποτελεσματικότητας του εμβολίου, ο δείκτης CAC40 της Γαλλίας αυξήθηκε 5,6% και στο ίδιο κλίμα ο DAX της Γερμανίας αυξήθηκε 5,1% και ο βρετανικός FTSE 100 ενισχύθηκε κατά 4%. Ανοδικές τάσεις είχε και το χρηματιστήριο σημειώνοντας άνοδο 8,02%. Παράλληλα, η ανακοίνωση της μεγάλης αποτελεσματικότητας των νέων εμβολίων ενάντια στην πανδημία επέφερε ανοδικές τάσεις στις αποδόσεις των δεκαετών-και όχι μόνο-κρατικών ομολόγων, τουλάχιστον της Ευρωζώνης (efsyn.gr, 9/11/2020). Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι η εξέλιξη της αποδοτικότητας της ιατρικής αντιμετώπισης της πανδημίας, επιφέρει ενίσχυση της εμπιστοσύνης στις διεθνείς συναλλαγές και επιφέρει ευνοϊκότερο κλίμα στις διεθνείς επενδύσεις, συναλλαγές και τελικά στο διεθνές εμπόριο. Παράλληλα, η παραπάνω εξέλιξη αποδεικνύει τις μεγάλες «ευκαιρίες» και αποδόσεις που έχουν οι επενδύσεις σε ιατρικές υπηρεσίες και φαρμακευτικά σκευάσματα που αντιμετωπίζουν ευδόκιμα και αποτελεσματικά τις υγειονομικές επιπτώσεις της πανδημίας. Η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, τα προϊόντα και οι υπηρεσίες της έχουν μεγάλη αίγλη και εμφανίζουν αξιοσημείωτη

άνοδο την εποχή της πανδημίας και ενδεχομένως δημιουργούν κλίμα εμπιστοσύνης και περαιτέρω επενδύσεων την εποχή που θα την ακολουθήσει.

2.3.2. Η άνθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου

Το ηλεκτρονικό εμπόριο βρισκόταν σε ανάπτυξη ήδη πριν από την έναρξη της πανδημίας. Τα γενικευμένα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης που επιβλήθηκαν για τον περιορισμό της διασποράς, επιτάχυνε με εκρηκτικούς ρυθμούς την ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου. Ενδεικτικά, στην Ελλάδα- που το καταναλωτικό κοινό είναι κάπως πιο επιφυλακτικό σε αυτό τον τύπο συναλλαγής- τον Μάιο που εκδόθηκαν τα στοιχεία για το πρώτο διάστημα της πανδημίας, ο ρυθμός δαπάνης διαμορφώθηκε στο 107% σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2019. Μάλιστα, στο πρώτο άνοιγμα των καταστημάτων ο ρυθμός ανάπτυξης παρέμεινε υψηλός (+91% και +69%), δείχνοντας ότι η τάση είναι να αναπτυχθεί με πολύ μεγαλύτερους ρυθμούς το ηλεκτρονικό εμπόριο και μετά το πέρας της πανδημίας. Τα προηγούμενα χρόνια το ηλεκτρονικό εμπόριο αυξανόταν με ρυθμό +15%, ενώ τώρα σταθεροποιείται σε ένα ποσοστό +50% με +100%, ανάλογα και με την εξέλιξη και τα μέτρα αντιμετώπισης της πανδημίας (capital.gr, 16/6/2020). Στο ίδιο πνεύμα, οι online αγορές στις ΗΠΑ αναμένεται να αυξηθούν κατά 18% -στα 710 δις δολάρια- παρασύροντας ευνοϊκά και άλλους κλάδους όπως τα logistics (naftemporiki.gr, 5/11/2020).

Χαρακτηριστικότερο παράδειγμα για τη ραγδαία ανάπτυξη του ηλεκτρονικού εμπορίου διεθνώς, συνιστά τα κέρδη που αποκόμισε η Amazon περίοδο της πανδημίας, τα οποία εκτοξεύθηκαν στα 5,2 δις. \$ το δεύτερο τρίμηνο του 2020, ξεπερνώντας κατά πολύ τις προσδοκίες και παρά τις επανεπενδύσεις των προηγούμενων κερδών εκατομμυρίων δολαρίων σε μέτρα ασφαλείας, εφοδιαστικής αλυσίδας και υγείας του προσωπικού. Πιο συγκεκριμένα, οι καθαρές πωλήσεις της Amazon ανήλθαν σε 88,9 δις δολάρια το δεύτερο τρίμηνο του 2020, το οποίο

υπερέβη κατά πολύ τις προσδοκίες του Απριλίου (75-81 δις \$) και τα αποτελέσματα του πρώτου τριμήνου (75,5 δις \$). Συγκρινόμενες με το αντίστοιχο διάστημα του 2019, οι πωλήσεις σημείωσαν άνοδο +40% και τα κέρδη της διαμορφώθηκαν το δεύτερο τρίμηνο του 2020 στα 5,2 δις \$ σε αντίθεση με το αντίστοιχο περυσινό διάστημα που ήταν 3,1 δις και 4 δις το πρώτο τρίμηνο του 2020 (Κούκουτσας, 20/8/2020).

Σε παρόμοιο κλίμα και άλλες μεγάλες ψηφιακές εταιρίες εκτόξευσαν τα κέρδη τους την εποχή της πανδημίας και προκάλεσαν και ποινικές διαδικασίες για αθέμιτες πρακτικές και ανεξέλεγκτες δραστηριότητες. Οι αμερικάνικες και ευρωπαϊκές αρχές προσπάθησαν να θέσουν έλεγχο στις δραστηριότητες των GAFAs (Google, Amazon, Facebook, Apple). Βασικό μέλημα της επιτροπής του αμερικάνικου Κογκρέσου επισήμανε την ανάγκη να διερευνηθούν σε βάθος οι μονοπωλιακές πρακτικές των πανίσχυρων εταιρειών, οι οποίες έχουν στη διάθεσή τους και πολλά από τα προσωπικά δεδομένα των χρηστών τους (Γορανίτης, 28/8/2020). Την εποχή της πανδημίας οι παραπάνω εταιρείες αύξησαν κατά πολύ τα κέρδη τους. Ενδεικτικά, η χρηματιστηριακή αποτίμηση πέντε εταιρειών αυτού του είδους (Google, Amazon, Facebook, Apple, Microsoft) προσεγγίζει πλέον τα 7 τρις δολάρια. Μόνο η Apple ξεπέρασε τα 2 τρις δολάρια, ποσό που υπερβαίνει το ΑΕΠ χωρών όπως η Ρωσία, η Ιταλία και ο Καναδάς. Τα κέρδη της Apple ξεπέρασαν τα 60 δις δολάρια το δεύτερο τρίμηνο του 2020, καταρρίπτοντας κάθε προηγούμενο ρεκόρ. Σε συναφές πλαίσιο, η Facebook αύξησε τα έσοδά της κατά 11% το δεύτερο τρίμηνο του 2020, καθώς και τα διαφημιστικά της έσοδα. Η κυριαρχία των ψηφιακών κολοσσών επεκτείνεται σε όλες σχεδόν τις πλευρές του διαδικτύου : από τις υπηρεσίες ανταλλαγής γραπτών μηνυμάτων και κοινωνικής δικτύωσης μέχρι τα λειτουργικά συστήματα για υπολογιστές, καθώς και το Hardware (smartphones και tablets). Επιπλέον, 9 στις 10 αναζητήσεις στο διαδίκτυο πραγματοποιούνται διαμέσου της μηχανής αναζήτησης της Google, ενώ 49 στα 100 δολάρια που ξοδεύονται στις ΗΠΑ διοχετεύονται μέσω της Amazon (Γορανίτης, 28/8/2020).

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, οι ηλεκτρονικές αγορές σημείωσαν μεγάλη άνοδο και σε τομείς που υπολείπονταν και οι καταναλωτές προτιμούσαν περισσότερο τη φυσική επαφή στο κατάστημα. Παράδειγμα στο παραπάνω από την Ελλάδα αποτελεί το e-shop του super market Σκλαβενίτη, το οποίο «κράσαρε» τον Δεκέμβριο του 2020, μην μπορώντας να ανταπεξέλθει στον όγκο παραγγελιών. Πιο

συγκεκριμένα, η εταιρεία ανακοίνωσε ότι λόγω αυξημένης ζήτησης, χρειάζεται διάστημα μίας εβδομάδας, έτσι ώστε να ολοκληρωθούν οι παραδόσεις των παραγγελιών (dikaiologitika.gr , 22/12/2020). Οι ανοδικές τάσεις στο ηλεκτρονικό εμπόριο, προτρέπουν σε αναδιαμόρφωση και επέκταση των υποδομών του ηλεκτρονικού εμπορίου και τη βελτίωση των τεχνολογιών που το υποστηρίζουν.

2.3.3. Η ανάπτυξη τεχνολογιών μηδενικής επαφής και εξ αποστάσεως επικοινωνίας

Οι «τεχνολογίες μηδενικής επαφής» σημειώνουν αυξημένη ζήτηση, εξαιτίας της πανδημίας και της κοινωνικής αποστασιοποίησης. Μάλιστα, η εκτίμηση που επικρατεί είναι ότι η συγκεκριμένη τεχνολογία θα αποκτήσει πιο μόνιμο χαρακτήρα (https://www.doitforme.eu/el/view-blog/5f7db9d65478be07a72b3a8b?fbclid=IwAR0pgY0KzzTgmI6EMaYn1MfdGO7wD-2e0YNR4VDt_ebSJY0kw7dX_1k359g). Συνεπώς, διαβλέπουμε κάποια αναδιάρθρωση της δομής του εμπορίου και νέα προϊόντα και υπηρεσίες έρχονται στο προσκήνιο.

Από την άλλη, η μείωση των επαγγελματικών ταξιδιών έχουν οδηγήσει σε άνοδο τις πλατφόρμες τηλεπικοινωνίας. Όλο και περισσότερο πλέον, οι τηλεδιασκέψεις κερδίζουν έδαφος και συντελούν με αυτό τον τρόπο και στον περιορισμό των εξόδων για μετακινήσεις και φυσική παρουσία σε τέτοιου είδους εκδηλώσεις, διασκέψεις και επαγγελματικές συσκέψεις. Άλλωστε, σύμφωνα με την Παγκόσμια Τράπεζα, οι χώρες που επλήγησαν από την πανδημία σημείωσαν αύξηση

από 46% μέχρι 77% σε υπηρεσίες πληροφοριών και επικοινωνίας (*naftemporiki.gr*, 5/11/2020). Οι τεχνολογίες λοιπόν μηδενικής επαφής και εξ αποστάσεως συνδιασκέψεων αναμένεται να εξελιχθούν ακόμα περισσότερο και να προσφέρουν προϊόντα ενσωματώνοντας νέες τεχνολογικές εξελίξεις που αναμένεται κατόπιν επενδύσεων και ερευνών να ενσωματωθούν σε αυτό τον τρόπο συναλλαγής και επικοινωνίας.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η πτώση του διεθνούς εμπορίου ως συνέπεια της πανδημίας που είναι έκδηλη και βαθιά, μπορεί να δημιουργήσει ευκαιρίες και να μεταβάλλει τη διοχέτευση κεφαλαίων σε τομείς της παραγωγικής διαδικασίας που παρουσιάζουν ανάπτυξη και θα συμβάλουν καθοριστικά και στην ανάκαμψη του προβλεπόμενου όγκου των διεθνών εμπορικών συναλλαγών. Αυτό που μένει να φανεί είναι σε ποιο βαθμό η αναδιάρθρωση του εμπορίου θα έχει πιο μόνιμα χαρακτηριστικά και το επίπεδο της ανάκαμψης του παγκόσμιου εμπορίου. Στο παρακάτω κεφάλαιο, θα αναλύσουμε ακριβώς εκτιμήσεις, αποτιμήσεις και προβλέψεις για τη βαθύτητα της κρίσης στις κοινωνίες που μετέχουν στην παγκοσμιοποίηση, τις δυνατότητες ανάκαμψης του διεθνούς εμπορίου, τους μετασχηματισμούς του και τη στροφή σε επενδύσεις και πολιτικές που ευνοούν τη συγκράτηση των επιπτώσεων της πανδημίας σε κρίσιμους τομείς και της στροφής σε άλλους τομείς της παραγωγικής διαδικασίας και διεθνών εμπορικών συναλλαγών.

Κεφάλαιο 3^ο. Προβλέψεις για την πορεία του διεθνούς εμπορίου μετά την πανδημία

Η πανδημία COVID-19 είχε πολλαπλές επιπτώσεις στο παγκόσμιο παραγόμενο προϊόν, στις καταναλωτικές συνήθειες, στη διακίνηση των εμπορευμάτων, στο διεθνές εμπόριο. Παράλληλα, όμως κατασκεύασε ή επιτάχυνε κάποιες τάσεις στις καταναλωτικές συνήθειες και την αναδιοργάνωση του εμπορίου, δημιούργησε καινούριες προκλήσεις που εν πολλοίς προβλέπεται ότι θα είναι σταθερές και μετά το πέρας της πανδημίας. Η εταιρεία Grant Thornton (*nagtemporiki.gr*, 16/7/2020) προσδιόρισε ορισμένες βασικές τάσεις που-αν και αναφέρονται κυρίως στους έλληνες καταναλωτές μπορούν να λειτουργήσουν ως δείκτης και παράδειγμα και για τον υπόλοιπο κόσμο- παρατηρήθηκαν την περίοδο των περιοριστικών μέτρων και ενδεχομένως να συνεχιστούν και μετά, είτε εξολοκλήρου είτε εν μέρει :

- **Υγιεινή και ασφάλεια.** Στην εποχή πριν την πανδημία οι καταναλωτές προτιμούσαν σε μεγάλο βαθμό προϊόντα και υπηρεσίες με κριτήριο την ποιότητα και την τιμή. Την περίοδο του περιορισμού των μετακινήσεων ως απάντηση στην έξαρση της πανδημίας, οι καταναλωτές έδειχναν να επιλέγουν προϊόντα και υπηρεσίες με γνώμονα την υγιεινή και την εύκολη πρόσβαση.
- **Αύξηση ψηφιακών συναλλαγών.** Σύμφωνα με στοιχεία του ΣΕΒ ο αριθμός των ψηφιακών χρηστών υπερδιπλασιάστηκε τον Απρίλιο του 2020, η καταναλωτική δαπάνη αυξήθηκε κατά τουλάχιστον 170% εβδομαδιαίως σε σχέση με το αντίστοιχο διάστημα του 2019, ενώ τα έσοδα τον Μάρτιο και τον Απρίλιο εξαπλασιάστηκαν.
- **Εθνοκεντρική προσέγγιση.** Την περίοδο της καραντίνας παρατηρήθηκε μια στροφή προς τα εγχώρια προϊόντα. Μαζί με τα άλλα, ο κλάδος του λιανικού εμπορίου καλείται να αντιμετωπίσει τις προκλήσεις σχετικά με την αποτελεσματική διαχείριση της εφοδιαστικής αλυσίδας, την απλοποίηση των εσωτερικών διαδικασιών και την αναδιάταξη των σημείων τρόπων πώλησης.
- **Εφοδιαστική αλυσίδα.** Έντονες μεταβολές στη ζήτηση για διάφορα προϊόντα όπως αντισηπτικά και άλλα φαρμακευτικά είδη καθώς και η διακοπή πολλών κωδικών στις χώρες προέλευσης οδήγησαν σε ελλείψεις, οι οποίες ήταν δύσκολο να προβλεφθούν με τον παραδοσιακό τρόπο παραγγελιών. Έντονο πρόβλημα δημιουργήθηκε στα καταστήματα χωρίς διαδικτυακή δυνατότητα πώλησης των προϊόντων τους.

- **Αναδιάταξη σημείων πώλησης.** Η τάση αύξησης των πωλήσεων μέσω διαδικτύου σε συνδυασμό με την ανάγκη των εταιρειών για μείωση του κόστους και την αύξηση της τηλεργασίας, οδηγεί σταδιακά σε αναδιάταξη της γεωγραφικής παρουσίας των επιχειρήσεων.

- **Αύξηση της διαπραγματευτικής ισχύος των προμηθευτών.** Με δεδομένες τις δυσκολίες στην εφοδιαστική αλυσίδα τον καιρό της καραντίνας, η διαπραγματευτική ικανότητα των προμηθευτών στις επιχειρήσεις εμπορίου έγινε μεγαλύτερη. Σε πολλές περιπτώσεις, οι προμηθευτές απαίτησαν αύξηση των τιμών και βελτιωμένους όρους πίστωσης και αποπληρωμένης, με συνέπεια εταιρείες με μικρές οικονομικές αντοχές να μην μπορέσουν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και να αναγκαστούν να διακόψουν τη λειτουργία τους.

Στο παρόν κεφάλαιο, θα αναλύσουμε τις προβλέψεις για την ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου, την αναδιάρθρωσή του, τις νέες καταναλωτικές συνήθειες, τους νέους τρόπους διακίνησης των προϊόντων, κοινωνικές μεταβολές που άμεσα ή έμμεσα θα επηρεάσουν τον όγκο και τη μορφή του διεθνούς εμπορίου. Το νέο κοινωνικό τοπίο και οι κοινωνικές επιδράσεις της πανδημίας έχει άμεσες συνέπειες και μετασχηματισμούς και στο οικονομικό επίπεδο. Άλλωστε, η κοινωνία είναι μια διαδικασία συνεχούς αλλαγής, λόγω της διαρκούς αλληλεπίδρασης των μελών της και στην ίδια μεταβλητότητα υπόκεινται και οι σχέσεις οικονομίας και κοινωνίας (Trigilia, 2004). Οι μεταβολές λοιπόν, στην κοινωνική σύνθεση και οργάνωση-αλλά και αντίστροφα οι οικονομικές αναθεωρήσεις και παρεμβάσεις- ως απάντηση στο υγειονομικό περιβάλλον της πανδημίας COVID-19 θα επιφέρουν αναδιατάξεις και αναδιαμορφώσεις και παγκόσμιο εμπόριο.

3.1. Η προσδοκία της ανάκαμψης και μέτρα συγκράτησης του διεθνούς εμπορίου

Ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου αγαθών μειώθηκε κατά περίπου 18,5% το δεύτερο τρίμηνο του 2020 σε σύγκριση με την ίδια περίοδο το 2019. Έτσι, η πτώση τους πρώτους έξι μήνες αναμένεται να είναι περίπου 11%. Αυτό υποδηλώνει ότι η συρρίκνωση του παγκόσμιου εμπορίου το 2020 θα είναι πιο κοντά στο «αισιόδοξο» τέλος των προβολών που κυμαίνονται από -13% (παρόμοιο με την ετήσια πτώση το 2009) σε -32% πρόβλεψη τον Απρίλιο. Αυτές οι προβολές εξαρτώνται σαφώς από τον τρόπο η πανδημία εξελίσσεται κατά το δεύτερο εξάμηνο του έτους, ιδίως στις Ηνωμένες Πολιτείες, όπου τα επίπεδα της εξάπλωσης της πανδημίας και των περιστατικών ανθρώπων που νοσούν συνεχίζουν να αυξάνονται (ECLAC, 6/8/2020). Όσο η πανδημία εξαπλώνεται και δεν εφευρίσκει αξιόπιστη μορφή ιατρικής αντιμετώπισης του ιού της COVID-19, τόσο οι οικονομικές θεωρίες και τα μοντέλα της οικονομικής αναλύσεως, θα κινούνται σε υποθετικά σενάρια για το μέγεθος των κοινωνικών και οικονομικών συνεπειών, καθώς και των μακροοικονομικών εξελίξεων (Zouboulakis, 2020).

Το πόσο ισχυρή θα είναι η ανάκαμψη του εμπορίου θα εξαρτηθεί από την αποτίμηση της πανδημίας ως ένα πρόσκαιρο σοκ, το οποίο μετά το πέρας του θα εκληφθεί ότι ανήκει στο παρελθόν. Σε αυτό το σενάριο, οι επιχειρήσεις και οι καταναλωτές θα αρχίσουν να δαπανούν με υψηλούς ρυθμούς (Kamall, 8/7/2020). Ο ελληνικής καταγωγής γιατρός και κοινωνιολόγος καθηγητής του πανεπιστημίου Γέιλ Νικόλας Χρηστάκης υποστηρίζει στο νέο βιβλίο του με αφορμή την πανδημία COVID-19 ότι –όπως απέδειξαν και προηγούμενες υγειονομικές κρίσεις και κυρίως η Ισπανική Γρίπη του 1918- ότι περίπου από το 2024 θα ενισχυθούν οι κοινωνικές συναναστροφές, θα δαπανούν υπέρογκα ποσά, θα κάνουν σεξουαλικές τρέλες και θα απομακρυνθούν από τη θρησκεία, την οποία είχαν προσεγγίσει όσο διαρκούσε η υγειονομική κρίση και ο φόβος του θανάτου (newbeast.gr, 23/12/2020). Η παραπάνω εξέλιξη ενισχύεται απλό το γεγονός-σύμφωνα με τον καθηγητή- ότι ουσιαστικά μέσω του εμβολίου και ενδεχομένως φαρμάκων ότι αποτελούμε την πρώτη γενιά ανθρώπων που αντιμετωπίζει την πανδημία υγειονομικά. Για τα παραπάνω συμπεράσματα, ο καθηγητής στηρίζεται στα δεδομένα της δεκαετίας του 1920, γνωστή για την αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη και την «εξαλλοσύνη» της (τη δεκαετία του 1920 βέβαια πρέπει να συνυπολογιστεί και ότι η Ευρώπη είχε εξέλθει και από τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο). Η παραπάνω άποψη συντείνει στην ταχεία ανάκαμψη της αφενός

της οικονομίας, αφετέρου του διεθνούς εμπορίου, έστω σε κάποιους τομείς του και με αμφίβολους ρυθμούς.

Παρά τα προστατευτικά μέτρα λοιπόν, που εφαρμόστηκαν από πολλές χώρες, πολλές χώρες σε όλο τον κόσμο εξακολουθούν να πιστεύουν ότι το διεθνές εμπόριο και οι αλυσίδες εφοδιασμού πρέπει να προστατεύονται κατά τη διάρκεια αυτής της πανδημίας COVID-19 για τα κοινά οφέλη σε ολόκληρη την παγκόσμια κοινότητα. Ποικίλες χώρες έχουν στείλει προτάσεις και δηλώσεις στον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου για να διασφαλίσουν το ανοιχτό και ελεύθερο εμπόριο, καθώς και να οικοδομήσουν την ανθεκτικότητα διεθνών δικτύων παραγωγής σε περίπτωση μελλοντικών κρίσεων. Αυτές οι δηλώσεις αποτελούν μια σειρά βέλτιστων πρακτικών που έχουν θέσει το έδαφος για παγκόσμια ανάκαμψη από την πανδημία COVID-19. Μία από τις πρώτες πρωτοβουλίες που ελήφθησαν ήταν η μορφή κοινής δήλωσης από την Αυστραλία, το Μπρουνέι, τον Καναδά, τη Χιλή, το Λάος, τη Μιανμάρ, τη Σιγκαπούρη και την Ουρουγουάη, η οποία εγγυήθηκε τη συνεχή δέσμευση για τη διατήρηση της συνδεσιμότητας της αλυσίδας εφοδιασμού, αποφεύγοντας την εφαρμογή νέων τιμολογίων ή μη εμπόδια και υποστήριξη του δικτύου μεταφορών. Δύο εβδομάδες αργότερα, τα κράτη μέλη του Συνδέσμου Εθνών της Νοτιοανατολικής Ασίας (ASEAN) τόνισαν την κοινοτική αντίδραση στην πανδημία ενισχύοντας τη συνεργασία μεταξύ των μελών του ASEAN σε θέματα δημόσιας υγείας, περιφερειακής ετοιμότητας επιδημίας, ανοίγματος περιφερειακές αγορές για το εμπόριο και τις επενδύσεις και την ανάκαμψη των οικονομιών του ASEAN μετά το COVID-19 (Agarwal & Mulenga, 2020).

Επιπλέον, μια δέσμευση για ανοιχτό εμπόριο υπογράφηκε τον Απρίλιο του 2020 από 49 χώρες που αντιστοιχούν στο 63% των παγκόσμιων εξαγωγών τροφίμων και αγροτικών προϊόντων και το 55% των εισαγωγών, με την οποία διασφαλίζεται ο προσωρινός χαρακτήρας των όποιων περιοριστικών μέτρων, εξαιτίας της πανδημίας (Kamall, 8/7/2020). Η διατήρηση της περιφερειακής συνδεσιμότητας της αλυσίδας εφοδιασμού έγινε επίσης από μέλη της Οικονομικής Συνεργασίας Ασίας-Ειρηνικού (APEC) που επικεντρώθηκαν στον συντονισμό και στην ανταλλαγή πληροφοριών σχετικά με πολιτικές οικονομικής ανάκαμψης. Παράλληλα, επισημάνθηκε η ανάγκη αξιοποίησης της ψηφιακής οικονομίας για την προώθηση της περιφερειακής οικονομικής ανάπτυξης. Οι προηγμένες χώρες όπως η Αυστραλία, ο Καναδάς, η Νέα Ζηλανδία, η Δημοκρατία της Κορέας και η Σιγκαπούρη ήταν οι πρώτες χώρες που

δήλωσαν την πρόθεσή τους να διευκολύνουν την επανάληψη ουσιαστικών διασυνοριακών επαγγελματικά ταξίδια. Αυτή η δήλωση ήταν επέκταση της υπουργικής δήλωσης που εκδόθηκε από τις χώρες μέλη της G20 και στόχευε να θέσει σταθερά θεμέλια για την παγκόσμια οικονομική ανάκαμψη, διατηρώντας παράλληλα την επισιτιστική ασφάλεια, μειώνοντας την περιττή συσσώρευση τροφίμων και παρέχοντας ανθρωπιστική βοήθεια με τη μορφή χωρίς περιορισμούς, εξαγωγές ιατρικών προμηθειών και μέσα ατομικής προστασίας. Η δήλωση συνέστησε περαιτέρω τη διευκόλυνση της ροής των βασικών αγαθών μέσω του ηλεκτρονικού εμπορίου καθώς και μέσω της ενίσχυσης των υλικοτεχνικών δικτύων (αέρας, χερσαία, θαλάσσια) για την οικοδόμηση της ανθεκτικότητας των αλυσίδων εφοδιασμού και για την παροχή μεγαλύτερης υποστήριξης στις Micro Small Medium Enterprises (MSME). Πενήντα προηγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες, συμπεριλαμβανομένης της ΕΕ, έδωσαν έμφαση στην ανακούφιση του αρνητικού αντίκτυπου της πανδημίας COVID-19 στα MSME και δεσμεύθηκαν να τις ενσωματώσουν περαιτέρω στο διεθνές εμπόριο και να επιταχύνουν την πρόσβασή τους στην ψηφιακή τεχνολογία. Η Επιτροπή της Αφρικανικής Ένωσης ίδρυσε επίσης μια πλατφόρμα MSME να παρακολουθεί, να αξιολογεί και να επιτρέπει στις εταιρείες να μοιράζονται τις εμπειρίες και τις προκλήσεις τους, καθώς και να παρέχουν υποστήριξη στις επιχειρήσεις για να ξεπεράσουν τις προκλήσεις που θέτει η πανδημία COVID-19. Αργότερα, 29 χώρες μαζί με την ΕΕ ανταποκρίθηκαν στον αντίκτυπο της πανδημίας στο γεωργικό εμπόριο και στην επισιτιστική ασφάλεια. Δεδομένου ότι αυτές οι χώρες αποτελούν πάνω από το εξήντα επτά τοις εκατό των εξαγωγών γεωργικών προϊόντων και το εξήντα τοις εκατό αυτών των εισαγωγών, ένιωσαν υπεύθυνες για τη διατήρηση των γεωργικών αλυσίδων εφοδιασμού και τη διασφάλιση ότι οι χώρες που εξαρτώνται από τις εισαγωγές τροφίμων έχουν ανεμπόδιστη πρόσβαση σε τρόφιμα. Αποδέχτηκαν ότι ο περιορισμός των εξαγωγών στα τρόφιμα θα δημιουργήσει «μια ευρεία κρίση επισιτιστικής ανασφάλειας» και ζήτησαν την άρση τέτοιων εμποδίων από τις χώρες του G20 και άλλα μέλη του ΠΟΕ. Αντιστοίχως, η ομάδα χωρών Cairns αναγνώρισε την ανάγκη διευκόλυνσης του γεωργικού εμπορίου, περιορισμό στρεβλώσεις τιμών, απόρριψη προστατευτισμού και δημιουργία ενός περισσότερο προσανατολισμένου στην αγορά συστήματος γεωργικών συναλλαγών. Τέλος, η δήλωση του Ομίλου της Οτάβα ζήτησε αυξημένη δέσμευση από κάθε μέλος του ΠΟΕ για μια βιώσιμη οικονομική ανάκαμψη (Agarwal & Mulenga, 2020).

Σε συναφές με το παραπάνω πλαίσιο, στην Ευρωζώνη και την ΕΕ, τα πρώτα σημάδια ανάκαμψης εμφανίστηκαν άμεσα με την πρώτη χαλάρωση των μέτρων και αμέσως μετά το πρώτο lockdown, αν και το επίπεδο του διεθνούς εμπορίου απέχει αρκετά από το προηγούμενο έτος και τα «φυσιολογικά» επίπεδα του εμπορίου της Ευρωζώνης με τρίτες χώρες. Τον Ιούνιο του 2020, οι εξαγωγές αυξήθηκαν κατά 11,2% και οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 5,7%, συγκρινόμενα με τον Μάιο του 2020. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται τα μηνιαία δεδομένα του εμπορίου της Ευρωζώνης από τον Ιούλιο του 2019 μέχρι τον Ιούνιο του 2020 :

Πίνακας 3.1. Εμπόριο Ευρωζώνης – εποχικά προσαρμοσμένα δεδομένα σε δις. €

	Ιουλ. 19	Αυγ. 19	Σεπ. 19	Οκτ. 19	Νοε 19	Δεκ. 19	Ιαν. 20	Φεβ. 20	Μα ρ. 20	Απρ . 20	Μάιο ς 20	Ιουν . 20
Εξαγωγές εκτός Ευρωζώνης	194,8	195,3	196,5	200,2	194,6	197,1	196,8	198,2	182,3	136,1	147,7	164,2
Εισαγωγές εκτός Ευρωζώνης	178,1	176,2	177,4	176,1	175,7	173,8	177,7	172,8	156,3	135,1	139,1	147
Εμπορικό Ισοζύγιο με χώρες εκτός Ευρωζώνης	16,7	19	19,1	24	18,9	23,3	19,1	25,4	26	0,9	8,6	17,1

ς												
Εμπόριο εντός Ευρωζώνης	169,2	162,2	163	164,3	163,3	163,1	165,5	164,5	144,2	111,3	125,7	142

Πηγή : Eurostat(14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn.*

Σε συναφές πλαίσιο κινήθηκε και το εμπόριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, αφού οι εξαγωγές της αυξήθηκαν κατά 10,3% και οι εισαγωγές της κατά 3,7%, συγκρινόμενα με τον Μάιο του 2020. Στον παρακάτω πίνακα δίνονται τα εμπορικά δεδομένα της Ε.Ε. για το χρονικό διάστημα Ιούλιος 2019-Ιούνιος 2020.

Πίνακας 3.2. Εμπόριο Ευρωπαϊκής Ένωσης – εποχικά προσαρμοσμένα δεδομένα σε δις. €

	Ιουλ. 19	Αυγ. 19	Σεπ. 19	Οκτ. 19	Νοε 19	Δεκ. 19	Ιαν . 20	Φεβ. 20	Μα ρ. 20	Απρ . 20	Μάιο ς20	Ιουν . 20
Εξαγωγές εκτός Ε.Ε.	177,3	177,4	178,4	182,9	176,7	179,3	179,1	179,6	164,9	126,2	135	148,9
Εισαγωγές εκτός Ε.Ε.	163,4	160,4	161,4	161,5	159,8	158,4	161,7	156,7	141,9	127,4	128,4	133,2
Εμπορικό Ισοζύγιο με	13,9	17	17	21,4	17	20,9	17,3	22,9	23	-1,2	6,6	15,7

χώρες εκτός Ε.Ε.												
Εμπόριο εντός Ε.Ε.	254,5	253,6	254,3	255,4	255,5	253,7	259,1	258,4	227,8	173,1	197,3	218,6

Πηγή : Eurostat(14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn.*

Αν και όταν ξεπεραστεί η κρίση, θα υπάρξει ένας νέος κύκλος ανανέωσης και τεχνολογικής εξέλιξης του διεθνούς εμπορίου, του παραγόμενου προϊόντος και του καπιταλισμού συνολικά. Ωστόσο, η ελάφρυνση των μέτρων αναδεικνύει ότι η ανάκαμψη στο παγκόσμιο εμπόριο ανταποκρίνεται άμεσα. Σε συνέχεια της παραπάνω στατιστικής, η χαλάρωση των μέτρων κοινωνικής αποστασιοποίησης, είχε θετικά αποτελέσματα στο εμπόριο της Ευρωζώνης, αφού οι εξαγωγές τον Σεπτέμβριο του 2020 αυξήθηκαν κατά 4,1% σε σχέση με τον Αύγουστο του 2020 και οι εισαγωγές αυξήθηκαν 2,7% το ίδιο διάστημα (Eurostat (13/11/2020). Παρακάτω αποτυπώνονται τα στοιχεία του εμπορίου της Ευρωζώνης το διάστημα Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2020, όταν δηλαδή είχε αρχίσει ήδη η ανάκαμψη, εξαιτίας της άρσης των περιορισμών

Πίνακας 3.3. Εμπόριο Ευρωζώνης Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2020 σε δις Ευρώ

	Ιούλιος 2020	Αύγουστος 2020	Σεπτέμβριος 2020
Εξαγωγές εκτός Ευρωζώνης	173	175,8	182,9
Εισαγωγές εκτός Ευρωζώνης	154,3	154,8	159
Εμπορικό ισοζύγιο με χώρες εκτός Ευρωζώνης	18,7	21	24
Εμπόριο εντός Ευρωζώνης	148,4	154,9	157,4

Πηγή : Eurostat (13/11/2020). *Euro area international trade in goods surplus €24.8 bn.*

Σε ανάλογο πλαίσιο κινήθηκε και το εμπόριο της ΕΕ. Πιο συγκεκριμένα, τον Σεπτέμβριο του 2020 οι εξαγωγές της ΕΕ αυξήθηκαν κατά 4,8% σε σχέση με τον Αύγουστο του 2020, ενώ οι εισαγωγές αυξήθηκαν κατά 2,7% για το ίδιο διάστημα. Όπως και στην περίπτωση της Ευρωζώνης, οι εξαγωγές της ΕΕ ανέκαμψαν γρηγορότερα από τις εισαγωγές. Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνεται το εμπόριο της ΕΕ για το διάστημα Ιούλιος 2020- Σεπτέμβριος 2020 :

Πίνακας 3.4. Εμπόριο ΕΕ Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2020 σε δις Ευρώ

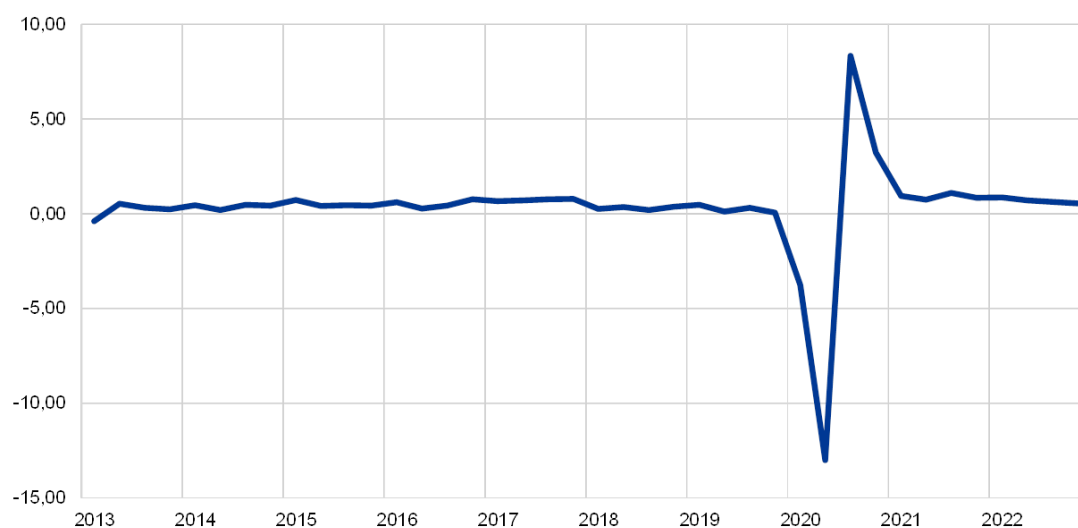
	Ιούλιος 2020	Αύγουστος 2020	Σεπτέμβριος 2020
Εξαγωγές εκτός ΕΕ	156,3	157,3	164,8
Εισαγωγές εκτός ΕΕ	139	138	141,7
Εμπορικό ισοζύγιο με χώρες εκτός ΕΕ	17,4	19,3	23
Εμπόριο εντός ΕΕ	234,7	244,8	245,1

Πηγή : Eurostat (13/11/2020). *Euro area international trade in goods surplus €24.8 bn.*

Εξάλλου, λόγω της βαθιάς ύφεσης του 2020, οι περισσότεροι διεθνείς οικονομικοί οργανισμοί προβλέπουν σημαντική ανάκαμψη για το 2021. Πιο συγκεκριμένα, τον Ιούνιο του 2020 εκτιμήσεις κάνουν λόγο για αύξηση του ΑΕΠ κατά 4,5% στις ΗΠΑ, 6% στην Κίνα και 5,9% στην Ευρωζώνη. Η εκτίμηση του ΔΝΤ ήταν ότι το παγκόσμιο ΑΕΠ θα παρουσιάσει ανάπτυξη 5,4%, ενώ το διεθνές εμπόριο αύξηση της τάξης του 8%. Ωστόσο, τα νέα χειμερινά κύματα της πανδημίας με τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης και τα lockdown, ίσως αναθεωρήσουν αυτές τις προβλέψεις, ανάλογα και με την πορεία και την αποτελεσματικότητα του εμβολιασμού, που σε παγκόσμιο επίπεδο εκτιμάται για τους πρώτους μήνες του 2021 (ΙΝΣΕΤΕ, 7/2020).

Ενδεικτικά, το πραγματικό ΑΕΠ σημείωσε πρωτόγνωρη πτώση στην Ευρωζώνη το β' τρίμηνο, αφού άγγιξε το -11,8%. Οι αυτοκινητοβιομηχανίες, τα επενδυτικά αγαθά, οι μεταφορές, καθώς και οι τέχνες και οι δραστηριότητες αναψυχής και ψυχαγωγίας, κατέγραψαν τη μεγαλύτερη πτώση (ΕΚΤ, Σεπτέμβριος 2020). Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις εμπειρογνομόνων της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, το ΑΕΠ της Ευρωζώνης θα σημειώσει μεγάλη άνοδο το 2021, ανάλογα βέβαια και με τις ιατρικές εξελίξεις στο μέτωπο της πανδημίας. Παρακάτω αποτυπώνονται οι προβλέψεις για το ΑΕΠ της Ευρωζώνης :

Διάγραμμα 3.1. Πραγματικό ΑΕΠ της Ευρωζώνης

Πηγή : ΕΚΤ (Σεπτέμβριος 2020). *Μακροοικονομικές προβολές των εμπειρογνομόνων της ΕΚΤ για τη ζώνη του Ευρώ.*

Σε ότι αφορά το παγκόσμιο εμπόριο (εκτός της ζώνης του Ευρώ), οι αναλυτές της ΕΚΤ υποστηρίζουν ότι μετά την αναμενόμενη μείωση κατά 11,2% το 2020, θα ανακάμψει κατά 6,8% το 2021 και θα συνεχίσει να αυξάνεται κατά 4% το 2022. Οι αναταραχές στις παγκόσμιες αλυσίδες παραγωγής και το αυξημένο κόστος των διεθνών εμπορικών συναλλαγών στο πλαίσιο των περιοριστικών μέτρων έπληξαν

σοβαρά το παγκόσμιο εμπόριο. Σε ότι αφορά τις μελλοντικές εξελίξεις, ενώ το παγκόσμιο εμπόριο αναμένεται να ανακάμψει παράλληλα με την οικονομική δραστηριότητα, θα εκδηλωθούν ορισμένες αρνητικές συνέπειες. Βραχυπρόθεσμα, οι αποφάσεις των κυβερνήσεων για διατήρηση των ταξιδιωτικών περιορισμών μέχρι την ιατρική επίλυση του ζητήματος, πιθανότατα θα ασκήσουν μεγαλύτερη πίεση στις διεθνείς εμπορικές συναλλαγές μέσω του αυξημένου κόστους. Η συρρίκνωση των εισαγωγών στην Ευρωζώνη εκτιμάται ότι θα είναι λιγότερο έντονη το 2020, αλλά και η ανάκαμψη που θα ακολουθήσει θα είναι περιορισμένη. Η εξωτερική ζήτηση προϊόντων της ζώνης του ευρώ εκτιμάται ότι θα σημειώσει πτώση κατά 12,5% το 2020 και θα αυξηθεί κατά 6,9% το 2021 και κατά 3,7% το 2022 (ΕΚΤ, Σεπτέμβριος 2020). Στον παρακάτω πίνακα αποτυπώνονται οι προβλέψεις των αναλυτών της ΕΚΤ για το παγκόσμιο εμπόριο, τόσο του Ιουνίου του 2020, όσο και του Σεπτεμβρίου του 2020 :

Πίνακας 3.5. Προβλέψεις για το διεθνές περιβάλλον (ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)

	Σεπτέμβριος 2020				Ιούνιος 2020			
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022
Παγκόσμιο πραγματικό ΑΕΠ (εκτός Ευρωζώνης)	3	-3,7	6,2	3,8	3	-4	6	3,9
Παγκόσμιο εμπόριο (εκτός Ευρωζώνης)	-0,4	-11,2	6,8	4	-0,3	-12,9	8	4,3
Εξωτερική ζήτηση αγαθών και υπηρεσιών ζώνης του ευρώ	0,7	-12,5	6,9	3,7	0,9	-16,1	7,8	4,2

Πηγή : ΕΚΤ (Σεπτέμβριος 2020). *Μακροοικονομικές προβολές των εμπειρογνομόνων της ΕΚΤ για τη ζώνη του Ευρώ.*

Από τα παραπάνω προκύπτει, ότι οι εκτιμήσεις συντείνουν ότι η ανάκαμψη στο διεθνές εμπόριο θα είναι άμεση μετά την υγειονομική αντιμετώπιση και ουσιαστικά το πέρας της πανδημίας. Ωστόσο, τα πλήγματα που επέφερε η υγειονομική κρίση στο διεθνές εμπόριο θα είναι εμφανή και ενδεχομένως, να μην ξαναφτάσει σε ρυθμούς ανάπτυξης και όγκου συναλλασσόμενου προϊόντος, όπως παλαιότερα (αυτό απέδειξε και η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008). Πολιτικές αναθεωρήσεις και μετασχηματισμοί στις κοινωνικές αξίες, αντιλήψεις και πεποιθήσεις, μπορεί να μεταβάλουν και να αναδιατάξουν καίρια και με πιο μόνιμα χαρακτηριστικά το διεθνές εμπόριο, επιβάλλοντας περιορισμούς στην απρόσκοπτη λειτουργία του. Συνάμα, θα συμβάλλουν και στην αναδιάρθρωση του διεθνών εμπορικών συναλλαγών, στο είδος των εμπορευμάτων, στον όγκο του συναλλασσόμενου προϊόντος, στα κοινωνικά στρώματα που ασχολούνται με αυτό. Οι κυβερνήσεις οφείλουν να προβούν σε συνεννοήσεις, συμφωνίες και μέτρα στήριξης, αν επιθυμούν την ταχεία ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου και τον καθορισμό της μορφής του μετά την πανδημία. Παρακάτω, εξετάζονται κάποιες προβλέψεις για το διεθνές εμπόριο και τους ενδεχόμενους μετασχηματισμούς του μετά την πανδημία- μέσα από τον κοινωνικό και πολιτικό αντίκτυπο- καθώς και την ανάγκη παρεμβάσεων για τον περιορισμό των αρνητικών συνεπειών στο οικονομικό επίπεδο γενικά και στο διεθνές εμπόριο ειδικότερα.

3.2. Προς ένα πιο περικλειστο κόσμο ;

Η ταχύτατη εξάπλωση της πανδημίας εν πολλοίς οφείλεται στην παγκοσμιοποίηση και στη δομή του διεθνούς εμπορίου, που κυρίαρχο γνώρισμα είχε τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Η μεταπολεμική εντυπωσιακή ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου, ενισχύθηκε εκτός από τις οικονομικές παραμέτρους και από πολιτικές άρσης των περιορισμών για την επέκταση των διεθνών εμπορικών συναλλαγών. Κάποια όρια αυτού του μοντέλου εμφανίστηκαν με τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008. Η πανδημία γιγάντωσε τους σκεπτικισμούς για την ανάγκη αναδίπλωσης της

παγκοσμιοποίησης και της περιχαράκωσης και ενίσχυσης της εγχώριας οικονομίας. Ενδεικτικά, στο πλαίσιο της αντιμετώπισης της πανδημίας COVID-19 ογδόντα χώρες και τελωνειακές ενότητες, ανακοίνωσαν ότι αναστέλλουν προσωρινά την εξαγωγή ιατρικών προμηθειών και εργαλείων, τροφίμων και χαρτιού υγείας. Αυτού του είδους τα μέτρα μένει να αποδειχθεί αν θα έχουν παροδικό ή μονιμότερο χαρακτήρα, συμπίπτοντας με την άποψη του Μίλτον Φρίντμαν ότι «τίποτα δεν είναι μονιμότερο από ένα προσωρινό κρατικό πρόγραμμα» (Kamall, 8/7/2020). Σε αυτό το πλαίσιο φορείς και οργανισμοί που υπερθεμάτιζαν για την άρση των περιορισμών στο διεθνές εμπόριο και ήταν ενάντιοι σε κάθε είδους κρατική παρέμβαση μετέβαλαν τις απόψεις τους. Η πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας Christine Lagarde υπερθεμάτιζε για μέτρα στήριξης από τις κυβερνήσεις και την Ευρωπαϊκή Ένωση συνολικά, έτσι ώστε να περιοριστούν οι οικονομικές ζημιές και οι κοινωνικές επιπτώσεις της ύφεσης που ανάγεται στην πανδημία COVID 19 (Ζοπουνίδης 2020). Ο κρατικός παρεμβατισμός προαγόταν και από φορείς που ήταν αντίθετοι προηγούμενα σε αυτόν, μιας και εναρμονισμένοι στα δόγματα του καπιταλισμού της εποχής της παγκοσμιοποίησης πρόκριναν την ελευθερία στις συναλλαγές και απέρριπταν τις κρατικές ενισχύσεις και δαπάνες. Το ΔΝΤ υποστήριζε ότι ως τον Απρίλιο του 2020-στα αρχικά στάδια της πανδημίας- είχαν δοθεί από τις κυβερνήσεις επιχορηγήσεις 8 τρισεκατομμυρίων, που φαίνονταν πολύ μικρές σε σχέση με τις πραγματικές ανάγκες. Για αυτό, προέβλεπε και εμμέσως προέτρεπε σε αύξηση των κυβερνητικών δαπανών για ενίσχυση των εθνικών οικονομιών. (<https://www.lifo.gr/now/economy/277708/dnt-i-pandimia-toy-koronoioy-tha-exeiton-xeirotero-antiktypo-apo-tin-epoxi-tis-megalis-yfesis>)

Παρόμοιες με τις παραπάνω συζητήσεις για επαναπατρισμό μέρους της παραγωγής διεξάγονται και στις ΗΠΑ, από τους παραδοσιακότερους και κυριότερους θιασώτες του ελεύθερου εμπορίου. Ο αμερικάνος φιλελεύθερος οικονομολόγος Dollar υπεραμύνεται της αλόγιστης επιστροφής αλυσίδων αξίας στην εγχώρια παραγωγή, καθώς θεωρεί ότι θα υπάρξει κόστος με την έννοια ότι εάν δεν «παράγονται τώρα στις ΗΠΑ είναι επειδή είναι πιο αποτελεσματικό να τα παράγουμε κάπου αλλού. Πιστεύω λοιπόν ότι θέλουμε να είμαστε προσεκτικοί σε αυτό που θέλουμε να οριοθετήσουμε. Δεν θέλουμε να κάνουμε τα πάντα να παράγονται στις Η.Π.Α. γιατί αυτό θα καταλήξει να είναι πολύ, πολύ δαπανηρό». Ωστόσο, ο αμερικάνος οικονομολόγος θεωρεί ότι προϊόντα σχετιζόμενα με την εθνική

ασφάλεια-που έτσι και αλλιώς ο στρατιωτικός εξοπλισμός παραγόταν πάντα στις ΗΠΑ- φαρμακευτικά προϊόντα και κλάδοι υψηλής τεχνολογίας θα πρέπει να δοθούν κίνητρα, έτσι ώστε να επαναπατριστεί η παραγωγή τους. (The Brookings Institution, 10/8/2020). Ακόμα δηλαδή και οικονομολόγοι που εναντιώνονται για οικονομικούς λόγους στους περιορισμούς στο διεθνές εμπόριο και τις διαταράξεις στις παγκόσμιες αλυσίδας αξίας, υποστηρίζουν πλέον ότι τομείς της παραγωγικής διαδικασίας, καλό θα ήταν να ανήκουν στην εγχώρια παραγωγή. Άλλωστε, το μεγαλύτερο και πιο μακροχρόνιο αποτέλεσμα της πανδημίας θα είναι σχεδόν σίγουρα ένα καταφύγιο από την παγκοσμιοποίηση και οικονομική ολοκλήρωση και αύξηση του οικονομικού εθνικισμού, γεγονότα που πρέπει να δώσουν στους οικονομικούς φιλελεύθερους λόγους προβληματισμού (Davies, Απρίλιος 2020).

Συνεπώς, οι περισσότερες εκτιμήσεις μιλούν για μια επανεμφάνιση του κρατικού παρεμβατισμού και προστατευτισμού, την επαναφορά σε κρατικά σύνορα της παραγωγής και τον περιορισμό των εφοδιαστικών αλυσίδων και μια έμφαση στην εγχώρια παραγωγή, ιδίως των τροφίμων (Kamall, 8/7/2020). Η παραπάνω εξέλιξη δεν ευνοεί την ισχυρή ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου και την επαναφορά στο προηγούμενο επίπεδο και το φιλελεύθερο πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκούνταν. Σε ότι αφορά τις εφοδιαστικές αλυσίδες, η υγειονομική κρίση του κορωνοϊού αποκάλυψε ότι είναι ευάλωτες σε παγκόσμια σοκ. Επομένως, είναι πιθανό οι εταιρείες να αναζητήσουν περισσότερους εγχώριους προμηθευτές ή να βρουν τρόπους, έτσι ώστε να αυξήσουν τα αποθέματά τους. Ωστόσο, επειδή κάποιες εφοδιαστικές αλυσίδες αποδείχτηκαν ιδιαίτερα ισχυρές και για λόγους κόστους κάποιες εταιρείες θα διατηρήσουν την εφοδιαστική τους αλυσίδα ως έχει, αναλαμβάνοντας το ρίσκο ότι δε θα συμβούν παρόμοια γεγονότα όπως η πανδημία στο μέλλον (Kamall, 8/7/2020). Η πανδημία Covid-19 αποκάλυψε την εξάρτηση πολλών χωρών από εξωτερικούς προμηθευτές. Μια εξέλιξη σαν την παραπάνω, μπορεί να οδηγήσει στην εφαρμογή πολιτικών για να αποφευχθεί η εξάρτηση από ένα μόνο προμηθευτή ή ακόμα και να «επαναπατριστεί» η παραγωγή επηρεάζοντας με αυτό τον τρόπο αρνητικά τις πολύπλοκες παγκόσμιες αλυσίδες αξίας (ΕΚΤ, Σεπτέμβριος 2020). Επομένως, η πανδημία ώθησε τις χώρες να εξαρτώνται περισσότερο από την εθνική τους βιομηχανία και παραγωγή για την κάλυψη των αναγκών. Μία εκτίμηση για τη μετά Covid-19 εποχή είναι ότι οι χώρες θα αναδιαμορφώσουν τις οικονομίες τους, έτσι ώστε να εξετάσουν τη δυνατότητα υποκατάστασης των εισαγωγών, εστιάζοντας

περισσότερο στις εγχώριες δυνατότητες παραγωγής πόρων και αγαθών, καθώς η υπερβολική εξάρτηση από τις ξένες προμήθειες, εγκυμονεί πολλαπλούς κινδύνους (*capital.gr*, 23 Απριλίου 2020). Συνεπώς, παρά την άνθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου, η ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου, θα συντελεστεί με βραδύτερους ρυθμούς από ότι στο παρελθόν και θα καθιερωθεί σε χαμηλότερα επίπεδα, τουλάχιστον τα πρώτα χρόνια μετά την πανδημία.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζει και ο R. Caruso (19 Απριλίου 2020), η περαιτέρω εσωστρέφεια των κρατών θα υπονόμει τους –ήδη σε πολλές περιπτώσεις εύθραυστους μηχανισμούς παραγωγής- και θα διακινδύνει το πιο σημαντικό παγκόσμιο δημόσιο αγαθό, δηλαδή την παγκόσμια ειρήνη. Οι χώρες και ιδιαίτερα οι δημοκρατίες, οφείλουν –διατείνεται ο Caruso να συνεννοηθούν, έτσι ώστε να μην απολέσουν κεκτημένα, να διατηρήσουν τη μορφή του υπάρχοντος συστήματος, να ενισχύσουν την προοπτική της συνεννόησης και της συνεργασίας, αντί του πολέμου. Κρίσιμο ρόλο για τα παραπάνω, μπορούν να αναλάβουν οι διεθνείς οργανισμοί. Ενδεικτικά, οπ ΠΟΕ θα μπορούσε να αναλάβει ενεργητικό ρόλο για ένα μηχανισμό ελέγχου των αγροτικών και όχι μόνο προϊόντων και να συγκρατήσει την πτώση του διεθνούς εμπορίου και τις βασικές συνισταμένες και αρχές του (Caruso, 19 Απριλίου 2020).

Εξάλλου, το πνεύμα της κοινωνικής αποστασιοποίησης, επέφερε μειώσεις στις μετακινήσεις και αύξησε τις αποστάσεις που είχαν μικρύνει κατά την πορεία προς την παγκοσμιοποίηση. Η αύξηση των τιμών των εισιτηρίων ως απόρροια των περιορισμών στις μετακινήσεις αναδιαμόρφωσε τον ελεύθερο χρόνο των μεσαίων και κατώτερων κοινωνικά στρωμάτων. Τα ταξίδια αναψυχής θα αποκτήσουν μια ταξική διάσταση, αφού θα περιορίζονται σε άτομα που μπορούν να ανταποκριθούν σε δαπάνες τέτοιου τύπου. Παράλληλα, επιδρά αρνητικά στην ανάκαμψη του τουριστικού προϊόντος και των κλάδων που ασχολούνται με αυτόν. Με βάση προηγούμενες κρίσεις –και κυρίως της χρηματοπιστωτικής του 2008-2009- η ανάκαμψη στον τουριστικό κλάδο ξεκίνησε από την επόμενη χρονιά, τουλάχιστον ως προς το σκέλος των αφίξεων. Η ανάκαμψη των διεθνών εισπράξεων από τον τουρισμό είναι σαφώς βραδύτερη. Σύμφωνα με την εκτίμηση του WTTC (World Travel and Tourism Council), ο χρόνος ανάκαμψης από επιδημίες όπως ο Sars, κυμαίνεται μεταξύ 10 και 34,9 μηνών. Ωστόσο, η ανάκαμψη δεν προβλέπεται να είναι όμοια κλαδικά και γεωγραφικά. Ενδεικτικά, η ανάκαμψη των εσόδων του

τουρισμού στη Δυτική Ευρώπη μετά την κρίση του 2008-2009 χρειάστηκε 4 έτη, αλλά τα έσοδα των ξενοδοχείων συνολικά δεν ανέκαμψαν ποτέ, ενώ των ξενοδοχείων των κατηγοριών luxury και upscale (ΙΝΣΕΤΕ, Απρίλιος 2020).

Οι επιπτώσεις στην αγορά εργασίας, εξαιτίας της κρίσης που έχει προκαλέσει η πανδημία, εντοπίζονται και σε δυο επιπλέον διαστάσεις. Όπως υποστηρίζουν οι Lekfuangfu et al (23 Απριλίου 2020), οι επιδράσεις στην αγορά εργασία γίνονται πλέον με τα επιπλέον κριτήρια ότι αφενός, υπάρχει κίνδυνος σε εργαζόμενους με μεγάλη συγκέντρωση και επαφή, που μπορεί να μεταδώσει τον ιό ταχύτατα, αφετέρου, οι εργαζόμενοι που δεν μπορούν να εργαστούν με εξ αποσπάσεως εργασία. Ο Μπιλ Γκέιτς προβλέπει ότι την εποχή που θα ακολουθήσει την πανδημία, θα αυξηθούν κατά πολύ οι ώρες της τηλεργασίας και εκτιμά ότι θα μειωθούν κατά 30% οι ώρες των εργαζομένων με φυσική παρουσία στο γραφείο. Επιπλέον, θεωρεί ότι τα κυλιόμενα ωράρια θα συνεχιστούν. Αυτή η εξέλιξη, θα επιφέρει αναταράξεις στο Real Estate και στα ενοίκια και τις κατασκευές. Μεγάλες και πολυεθνικές εταιρείες θα αποσύρουν τα κεφάλαια και οι επενδύσεις σε αυτό τον τομέα προβλέπεται να μειωθούν, με ότι αυτό συνεπάγεται για το παγκόσμιο εμπόριο και την αναδιάρθρωσή του. Ακόμα πιο εμφανή συνέπεια για το διεθνές εμπόριο αποτελεί η πρόβλεψη του Μπιλ Γκέιτς για περιορισμό των επαγγελματικών ταξιδιών κατά 50% (PiraeusPress.gr, 12/12/2018). Εξίσου, οι επενδύσεις σε κατοικίες αναμένεται να μειωθούν έντονα το 2020, κυρίως στις χώρες που εφάρμοσαν πιο σκληρά μέτρα καραντίνας. Οι δυσμενείς επιδράσεις που ασκούν στη ζήτηση κατοικιών το χαμηλότερο διαθέσιμο εισόδημα, η ασθενέστερη εμπιστοσύνη των καταναλωτών και η υψηλότερη ανεργία αναμένεται να οδηγήσουν σε επίμονα συγκρατημένες επενδύσεις σε κατοικίες (ΕΚΤ, Σεπτέμβριος 2020).

Από τις παραπάνω εκτιμήσεις, προκύπτει ότι τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης θα επιδράσουν σημαντικά στη διάρθρωση του διεθνούς εμπορίου και τις κατεύθυνση των κεφαλαίων στο εξωτερικό. Οι αναταράξεις στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας που επέφερε η πανδημία, μπορεί να αποδειχθούν πιο μόνιμες αν επικρατήσουν και επιβεβαιωθούν οι απόψεις για επαναπατρισμό μέρους της παραγωγής, ιδίως στις μεγαλύτερες και κυριότερες εξαγωγικές και εισαγωγικές χώρες και συνασπισμούς χωρών. Παράλληλα, κάποιο κλάδοι αναμένεται να παρουσιάσουν καθίζηση, που θα έχει ενδεχομένως πιο μόνιμα χαρακτηριστικά, με συνέπεια την πτώση του διαθέσιμου εισοδήματος και της τάσης συγκράτησης των δαπανών,

γεγονός που θα έχει επιπτώσεις και στο συνολικό προϊόν του διεθνούς εμπορίου. Τέλος, όπως θα δούμε και παρακάτω, η πανδημία ανέδειξε την ανάγκη της ενίσχυσης των συστημάτων υγείας-με συνέπεια την ακόμα μεγαλύτερη αφαίρεση κεφαλαίων από άλλες δραστηριότητες του παγκόσμιου εμπορίου- και νέες κοινωνικές αξίες και ευαισθητοποιήσεις για την οικολογική ισορροπία.

3.3. Η ενίσχυση της οικολογικής προστασίας και των συστημάτων υγείας

Η πανδημία COVID-19, εκτός των άλλων, πλήθυνε τις απόψεις για την αλλαγή στην περιβαλλοντική πολιτική και την ενίσχυση της άποψης για προστασία του περιβάλλοντος, αλλά και της προετοιμασίας και λήψης καλύτερων προληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση μελλοντικών επιδημιών. Καθώς περισσότερες χώρες θέτουν περιβαλλοντικούς στόχους, όλο και περισσότερο προωθείται η πρόταση για την επιβολή εμπορικών φραγμών με τη μορφή συνοριακών μηχανισμών προσαρμογής άνθρακα για αγαθά που παράγονται σε χώρες με χαμηλότερα περιβαλλοντικά πρότυπα. Μάλιστα, όλο και περισσότεροι καταναλωτές επιθυμούν περισσότερα τοπικώς παραγόμενα πρότυπα, έχοντας την άποψη ότι μια τέτοια επιλογή προωθεί την προστασία του περιβάλλοντος (Kamall, 8/7/2020).

Σε συναφές με το παραπάνω πλαίσιο, ο επικεφαλής του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας Τέντρος Αντανόμ Γκεμπρεγέσους με αφορμή την Παγκόσμια Ημέρα Προετοιμασίας για τις Επιδημίες (27 Δεκεμβρίου) επεσήμανε την ανάγκη για τη μετωπική αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής και της υιοθέτησης μέτρων για την ευημερία του ζωικού βασιλείου (efsyn.gr , 27/12/2020). Ο γενικός διευθυντής του ΠΟΥ δήλωσε ότι η παγκόσμια εξάπλωση του νέου κορωνοϊού πρέπει να προωθήσει νέες πολιτικές και να γίνουμε σοφότεροι από τα διδάγματα της πανδημίας. Πιο συγκεκριμένα υποστήριξε ότι η πανδημία αποκάλυψε τη στενή σχέση της υγείας των ανθρώπων, των ζώων και γενικά του πλανήτη και προέτρεψε τις κυβερνήσεις να μην

ακολουθούν μωπικές πολιτικές, δαπανώντας τεράστια ποσά όταν βρίσκεται σε έξαρση μία πανδημία, αλλά να προετοιμάζουν τις χώρες τους για την επόμενη. Συνεπώς-υποστηρίζει ο Γκεμπρεγέσους – απαιτείται η ενίσχυση των συστημάτων υγείας και πολιτικές που θα εξασφαλίσουν για τους απογόνους έναν κόσμο ασφαλέστερο, ανθεκτικότερο και πιο βιώσιμο (efsyn.gr , 27/12/2020).

Όπως υποστηρίζει και ο Μπιλ Γκέιτς, η μεγάλη κινητοποίηση και η πρωτοφανής χρηματοδότηση για τις ιατρικές υπηρεσίες αντιμετώπισης της πανδημίας – κυρίως του εμβολίου, αλλά και των φαρμάκων- ενδέχεται να δημιουργήσουν ένα προηγούμενο που θα συνεχιστεί και μετά το πέρας της παρούσας πανδημίας, αφού σε περιβάλλον παγκοσμιοποίησης οι επιδημίες τουλάχιστον, δεν προβλέπεται να εξαλειφθούν. Η νέα αυτή εξέλιξη μπορεί να μας κάνει αισιόδοξους στην απόκρουση και καλύτερη διαχείριση μιας ενδεχόμενης νέας πανδημίας (PiraeusPress.gr, 12/12/2018). Συνεπώς, από πολλές πλευρές ενισχύεται η άποψη για ενδυνάμωση των συστημάτων υγείας. Οι κρατικές, αλλά και οι ιδιωτικές δαπάνες για την υγεία λοιπόν, αναμένεται να αυξηθούν και μετά το πέρας της πανδημίας.

3.4. Η αναδιοργάνωση των κοινωνικών στρωμάτων του εμπορίου και η ανάγκη προώθησης της γυναικείας επιχειρηματικότητας

Μία άλλη συνέπεια της πανδημίας του κορωνοϊού εκτιμάται ότι, δίχως να επιφέρει το τέλος του παραδοσιακού λιανεμπορίου, θα επιταχύνει το κλείσιμο πολλών εμπορών, κυρίως αυτών που δεν έχουν αναπτύξει διαδικτυακή δραστηριότητα και δεν έχουν προσαρμόσει το επιχειρηματικό μοντέλο τους στα νέα δεδομένα. Το κόστος παραγωγής των «φυσικών» καταστημάτων μπορεί να αποβεί μοιραίο λόγω της πτώσης του τζίρου και συνεπώς θα χαθούν και θέσεις εργασίας, κυρίως γυναικών που

απασχολούνταν σε αυτά τα καταστήματα (Ιντζεΐδης, 25/3/2020). Συνεπώς, στην Ελλάδα και διεθνώς αναμένεται έντονο ψηφιακό «σοκ» και στα καταστήματα λιανεμπορίου. Ωστόσο, επιχειρήσεις με μικρά κεφάλαια θα αναγκαστούν να διακόψουν τη λειτουργία τους, αφού δε θα αντέξουν στον ανταγωνισμό και θα επιβεβαιωθεί η τάση του καπιταλισμού για όλο και μεγαλύτερη συγκέντρωση σε μεγάλα καταστήματα.

Επομένως, ένα πολύ πιθανό αποτέλεσμα της πανδημίας είναι η εντατικοποίηση της προϋπάρχουσας μετατόπισης από φυσικές σε διαδικτυακές αγορές. Αυτό θα έχει σημαντικές συνέπειες για το όχι μόνο ο τομέας λιανικής αλλά και η εμπορική ιδιοκτησία, με πολλά ενοίκια εξαφανίζεται. Αυτός ο τομέας είναι επίσης πιθανό να πληγεί από μια άλλη επιταχυνόμενη τάση που είναι προς το σπίτι εργασίας για ένα σημαντικό μέρος του εργατικού δυναμικού. Είναι ενδιαφέρον ότι τα στοιχεία δείχνουν ότι ενώ αυτό μπορεί να παράγει σημαντικά κέρδη για τους εργοδότες (τουλάχιστον μειωμένο σταθερό κόστος με την ανάγκη λιγότερο νοικιασμένο χώρο γραφείου), οι εργαζόμενοι συχνά δεν επιθυμούν να εργάζονται μακριά από τους συναδέλφους τους και τον χώρο εργασίας. Παράλληλα, θα περιοριστεί ενδεχομένως και ο αριθμός των εργαζομένων. Αυτό που μένει να αποδειχθεί και το οποίο οφείλουν να λάβουν σοβαρά οι υπεύθυνοι των εταιρειών είναι αν παρά το μειωμένο κόστος λειτουργίας των εμπορικών επιχειρήσεων, εντούτοις οι παραπάνω εξελίξεις μπορεί να επιφέρει αναταράξεις και μείωση των πωλήσεων των εμπορικών εταιρειών, αφού το διαθέσιμο εισόδημα από τα ενοίκια και τους εργαζομένους συρρικνωθεί σε μεγάλο βαθμό (Davies, Απρίλιος 2020).

Όπως ανέλυσαν οι Lekfuangfu et al (23 Απριλίου 2020) στη μελέτη τους για την Ταϊλάνδη, οι εργαζόμενοι των αναπτυσσόμενων χωρών, με ελλιπέστερο κοινωνικό δίκτυ προστασίας, αντιμετωπίζουν σημαντικότερα προβλήματα και απώλεια θέσεων εργασίας και εισοδήματος. Μάλιστα, η παραπάνω μελέτη προτείνει ότι οι συνέπειες θα είναι σφοδρότερες για τις κατώτερα εισοδηματικά εργατικές οικογένειες, αφού οι σύζυγοι και συχνά σε κλάδους εργασίας που έχουν πληγεί σφοδρά από τα lockdown, μπορεί να επιτελούν συναφή εργασία και να πλήττονται συνεπώς διπλά. Οι πολιτικές στην αγορά εργασίας πρέπει να λάβουν υπόψη τους τα νέα στοιχεία στην αγορά εργασίας, τα νέα δεδομένα της εξ αποστάσεως εργασίας, την ενίσχυση κλάδων που φαίνονται να έχουν υποστεί και άμεσα και μακροπρόθεσμα

ύφεση, έτσι ώστε να επανέλθει η ανάκαμψη και να αποφευχθούν φαινόμενα κοινωνικής και οικονομικής περιθωριοποίησης.

Καθώς η πανδημία COVID-19 αναμορφώνει τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και τα τοπία πολιτικής, οι κυβερνήσεις, οι εταιρείες και η διεθνής κοινότητα πρέπει συλλογικά να λάβουν μέτρα για να διασφαλίσουν μια πλήρη και βιώσιμη οικονομική ανάκαμψη. Και οι γυναίκες πρέπει να διαδραματίσουν βασικό ρόλο σε αυτήν την ανάκαμψη. Αυτό είναι το κύριο μήνυμα μιας συνοπτικής πολιτικής από το Διεθνές Κέντρο Εμπορίου (ITC), το Διεθνές Εμπορικό Επιμελητήριο, την UPS και τις Γυναίκες 20, που δείχνει πώς η μεγαλύτερη παγκόσμια συνεργασία και η υποστήριξη των ενδιαφερομένων είναι ένα κρίσιμο μέρος της λύσης. Η δημοσίευση, Γυναίκες Επιχειρηματίες: Ένα Σχέδιο Δράσης για την «Οικοδόμηση Καλύτερου», εξηγεί τι μπορεί να γίνει για να διασφαλιστεί ότι η μετα-πανδημία οικονομία και κοινωνία είναι πιο ισότιμες μεταξύ των φύλων και μεγιστοποιούν τις ευκαιρίες για την επιχειρηματικότητα των γυναικών. Το αποτέλεσμα θα είναι μεγαλύτερη βιωσιμότητα και ανθεκτικότητα.

Άλλωστε οι γυναίκες και οι τομείς όπου δραστηριοποιούνταν επιχειρηματικά ή εργάζονταν, πλήγηκαν πολλαπλά από την πανδημία. Ο κορωνοϊός με τα μέτρα κοινωνικής απομόνωσης, την ανεργία και το άγχος έχει δημιουργήσει προβλήματα στην ψυχική υγεία, κάτι που είναι εμφανές στον δείκτη των αυτοκτονιών. Στην Ιαπωνία-χώρα με υψηλά ποσοστά αυτοχειρών- ο μηνιαίος αριθμός των αυτοκτονιών αυξήθηκε την περίοδο της πανδημίας και τον Οκτώβριο έφτασε τους 2153 ανθρώπους που αφαίρεσαν εκουσίως τη ζωή τους, όταν ο συνολικός αριθμός θανάτων από την COVID-19 ήταν 2087. Η αύξηση αυτή προήλθε κυρίως από τις γυναίκες, οι οποίες σημείωσαν αύξηση 83% τον Οκτώβριο του 2020 σε σύγκριση με τον ίδιο μήνα του 2019. Οι λόγοι που προβάλλονται για αυτή τη δραματική αύξηση είναι ότι –αν και συνολικά η ιαπωνική κοινωνία και οικονομία δεν επηρεάστηκε όπως άλλες χώρες από την πανδημία, αφού δεν είχε lockdown- ότι οι γυναίκες αποτελούν το μεγαλύτερο ποσοστό εργαζομένων μερικής ή πλήρους απασχόλησης στις βιομηχανίες ξενοδοχείων, υπηρεσιών εστίασης και λιανικής, που σημειώθηκαν πολλές απολύσεις (PiraeusPress.gr, 21/12/2020). Συνεπώς, οι γυναίκες ως πιο ευάλωτες και κυρίαρχα θύματα της πανδημίας, οφείλουν να προστατευτούν με τα κατάλληλα μέτρα, έτσι ώστε να προωθηθεί ακόμα περισσότερο η έμφυλη ισορροπία και ισότητα.

Στην έκθεση του ITC επισημαίνεται ο κίνδυνος που διατρέχουν οι γυναίκες. «Η τρέχουσα κατάσταση απαιτεί από εμάς να διασφαλίσουμε ότι η κρίση δεν θα επιδεινώσει τις υπάρχουσες ανισότητες μεταξύ των φύλων που επηρεάζουν την πρόσβαση των γυναικών σε πόρους και τις δίκαιες οικονομικές ευκαιρίες» (ITC, 22/10/2020). Η έκθεση συγκεντρώνει πληροφορίες από κυβερνήσεις, επιχειρήσεις και δίκτυα οικονομικής ενδυνάμωσης των γυναικών σχετικά με τις τάσεις στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και πιθανά σενάρια που έχουν σημασία για τις γυναίκες στο εμπόριο. Πολιτικοί ηγέτες από την Αυστραλία, τον Καναδά, τη Χιλή, την Γκάμπια, τη Νότια Αφρική και την Ισπανία μοιράζονται τα οράματά τους σχετικά με το τι πρέπει να γίνει για να ξεκλειδώσει τη δύναμη της γυναικείας επιχειρηματικότητας.

Η έκθεση προτρέπει ότι πρέπει να αναληφθούν συγκεκριμένες ενέργειες για χώρες, εταιρείες και τη διεθνή κοινότητα για να διασφαλίσουν ένα πιο ανθεκτικό μέλλον που θα λαμβάνει υπόψη τους ρόλους και τις ανάγκες του φύλου. Εάν αναληφθεί δράση, οι γυναίκες επιχειρηματίες θα είναι σε θέση να αξιοποιήσουν τις ευκαιρίες ηλεκτρονικού εμπορίου, να επωφεληθούν από επενδύσεις υπό την οπτική του φύλου και να έχουν μεγαλύτερο έλεγχο επί των παραγωγικών πόρων. Με αυτό τον τρόπο θεωρείται ότι θα συνεισφέρουν περισσότερο στο ακαθάριστο εγχώριο προϊόν και θα έχουν μεγαλύτερη επιρροή και δύναμη λήψης αποφάσεων. Επίσης, καλεί τους υπεύθυνους χάραξης πολιτικής να αναπτύξουν στοχευμένες πρωτοβουλίες για να διασφαλίσουν ότι οι γυναίκες έχουν την ικανότητα, δυνατότητα και τις δεξιότητες να συμβάλλουν στην ανάκαμψη. Οι κυβερνήσεις πρέπει να βοηθήσουν τις γυναίκες να αποκτήσουν πρόσβαση σε χρηματοοικονομικές υπηρεσίες, να ενισχύσουν τη συμμετοχή των γυναικών σε ευκαιρίες δημοσίων συμβάσεων και να προωθήσουν λύσεις για τη συνέχεια της επιχείρησης. Οι εταιρείες μπορούν να αξιοποιήσουν τις αλυσίδες εφοδιασμού και τις γνώσεις τους για να υποστηρίξουν πιο ανθεκτικές και χωρίς αποκλεισμούς παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. παροτρύνει τις εταιρείες να εντείνουν τη συμμετοχή των γυναικών σε εταιρικές αλυσίδες εφοδιασμού, να χρησιμοποιούν ευέλικτες επιλογές χρηματοδότησης της αλυσίδας εφοδιασμού και να παρέχουν στοχοθετημένη κατάρτιση σε γυναίκες υπό την ηγεσία των επιχειρήσεων για την προώθηση της ανθεκτικότητας και της ανταγωνιστικότητας.

Τέλος, η έκθεση καταλήγει ότι η παγκόσμια κοινότητα οφείλει να διασφαλίσει ότι, μαζί με την κλιματική αλλαγή και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα, η ισότητα των φύλων βρίσκεται στον πυρήνα της οικονομικής ανάκαμψης. Κεντρικό στοιχείο αυτής της ενίσχυσης είναι η παγκόσμια συνεργασία, αναγνωρίζοντας τις γυναίκες ως κινητήριες δυνάμεις ενός νέου βιώσιμου επενδυτικού οικοσυστήματος και υποστηρίζοντας τον ψηφιακό αλφαριθμητισμό και τη χρήση των ψηφιακών τεχνολογιών (ITC, 22/10/2020). Οι κοινωνικές και έμφυλες διαταράξεις της κρίσης της πανδημίας COVID-19 και η συγκράτησή τους, βρίσκονται στο επίκεντρο διεθνών οργανισμών και αναλυτών. Τα μέτρα που θα υιοθετηθούν θα έχουν σαφώς πολύπλευρες συνέπειες, αλλά και ωφέλειες, ανάμεσα στις οποίες εμμέσως θα επηρεάσουν και το διεθνές εμπόριο.

Επίλογος-Συμπεράσματα

Σε συνάφεια με τα παραπάνω, η έξαρση και η παγκόσμια εξάπλωση της υγειονομικής κρίσης της πανδημίας COVID-19 είχε άμεσες επιπτώσεις στο κοινωνικό, οικονομικό και πολιτικό επίπεδο των κοινωνιών της παγκοσμιοποίησης. Η κατακόρυφη πτώση της παραγωγικής δραστηριότητας και τα περιοριστικά μέτρα που επιβλήθηκαν έπληξαν ιδιαίτερα το διεθνές εμπόριο. Το κλείσιμο των συνόρων και οι περιορισμοί στις μετακινήσεις και τις μεταφορές, επέδρασαν καθοριστικά στην πτώση των διεθνών εμπορικών συναλλαγών, την αναδιάρθρωση του διεθνούς εμπορίου, την αναθεώρηση δογμάτων της παγκοσμιοποίησης.

Άλλωστε, η παγκοσμιοποίηση και οι όλο πιο ελεύθερες διεθνείς εμπορικές συναλλαγές, θεωρήθηκαν υπεύθυνες για την ταχεία μετάδοση της πανδημίας. Πράγματι, η μεταπολεμική άνθηση του εμπορίου είναι αξιοσημείωτη και επηρεάστηκε από τις ολοένα αυξανόμενες πολιτικές συμφωνίες για την ελευθερία των διεθνών εμπορικών συναλλαγών. Υπολογίζεται ότι στα 1950 μόλις το 8% της παγκόσμιας παραγωγής εξαγόταν σε άλλες χώρες. Αντιθέτως, στις αρχές του 21^{ου} αιώνα το ποσοστό του διεθνούς εμπορίου ανερχόταν σε περίπου 30% της παγκόσμιας παραγωγής. Ιδιαίτερα από τη δεκαετία του 1990 με την πτώση και τις αναθεωρήσεις των εναπομεινάντων σοσιαλιστικών καθεστώτων το διεθνές εμπόριο ανήλθε σε πρωτόγνωρα ύψη και η παγκοσμιοποίηση επετεύχθη σε μεγάλο βαθμό. Ο βαθμός παγκοσμιοποίησης των οικονομικών δραστηριοτήτων βρέθηκε το 2008 στο ανώτατο επίπεδο, καθώς το παγκόσμιο εμπόριο ως ποσοστό του παγκόσμιου ΑΕΠ ανήλθε στο 61% από 43% το 1995. Το παγκόσμιο εμπόριο αυξανόταν κατά μέσο όρο 6,2% την περίοδο 1990-2007. Ωστόσο, η χρηματοπιστωτική κρίση του 2008-2009, έδειξε τα όρια του διεθνούς εμπορίου και της παγκοσμιοποίησης και η ανάκαμψη και ο ρυθμός ανάπτυξης ακολούθησαν βραδύτερους ρυθμούς. Υπολογίζεται ότι, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης του 2008 η ανάκαμψη επανήλθε με πολύ πιο βραδείς ρυθμούς, αφού την περίοδο 2012-2019 το παγκόσμιο εμπόριο σημείωσε αύξηση μόλις κατά μέσο όρο 2,3% ετησίως.

Τις τελευταίες δεκαετίες παρατηρήθηκε αναδιάρθρωση του διεθνούς εμπορίου. Το τελικό προϊόν σπάνια παραγόταν σε μία χώρα, αλλά τμηματικά σε διάφορες χώρες. Αυτές ήταν οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας, που κυριαρχούσαν και συνέπιπταν με την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός

ότι το παραδοσιακό εμπόριο, το οποίο λογίζεται ως η εμπορική συναλλαγή του τελικού προϊόντος, αντιπροσωπεύει μόλις το 30% του παγκόσμιου εμπορίου. Συνεπώς, οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας – όπως υπηρεσίες, πρώτες ύλες, μέρη και εξαρτήματα διασυννοριακά- αντιπροσωπεύουν το 70% των διεθνών εμπορευματικών συναλλαγών. Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας θεωρήθηκαν υπεύθυνες για την ταχύτατη διάδοση της πανδημίας και δέχτηκαν πολλές αναταράξεις, αποκαλύπτοντας τον βαθμό οικονομικής αλληλεξάρτησης που είχε επιτευχθεί, εξαιτίας της παγκοσμιοποίησης.

Το διεθνές εμπόριο υπέστη σοβαρά και άμεσα πλήγματα, λόγω των περιορισμών για την αντιμετώπιση της κρίσης. Στο πρώτο κύμα της πανδημίας, με το ισχυρό σοκ που προκλήθηκε στις διεθνείς συναλλαγές, εκτιμήσεις έκαναν λόγο για πτώση της τάξης του 32%. Ωστόσο, με την πρώτη χαλάρωση των μέτρων, την ανάσχεση της πανδημίας στις ασιατικές χώρες, την προσαρμογή στις νέες συνθήκες και την ευελιξία και άνθηση του ηλεκτρονικού εμπορίου, οι προβλέψεις κάνουν λόγο για μία πτώση στο διεθνές εμπόριο θα είναι για το 2020 μεταξύ 13% και 32%, με κύρια εκτίμηση στο κατώτατο άκρο της πρόβλεψης. Πάντως, η πτώση στις εισαγωγές και τις εξαγωγές ήταν ιδιαίτερα εμφανείς στις κυριότερες εμπορικές χώρες και συνασπισμούς χωρών.

Οι περιορισμοί στις μετακινήσεις και τις μεταφορές επιφέρουν προφανώς απώλειες στους κλάδους της ναυτιλίας και τις αερομεταφορές. Συνάμα, έχουν ως ισχυρό ενδεχόμενο την άνοδο του κόστους μεταφοράς των αγαθών και συνεπώς του κόστους του διεθνούς εμπορίου. Επιπλέον, με τον περιορισμό των ταξιδιών – αναψυχής και επαγγελματικών- υπηρεσίες και κλάδοι της οικονομίας όπως οι υπηρεσίες τουρισμός καταρρακώθηκαν. Στην πτώση του διεθνούς εμπορίου –αλλά και στην ενδεχόμενη ανάκαμψή του- συντελεί το αίσθημα αβεβαιότητας, ο φόβος για το μέλλον στο υγειονομικό περιβάλλον της πανδημίας, η πτώση των εισοδημάτων, που συγκρατούν τις καταναλωτικές δαπάνες, οι οποίες πλέον περιορίζονται σε βασικά είδη ανάγκης και ιατροφαρμακευτικές υπηρεσίες και προϊόντα.

Ωστόσο, παρά την πτώση συνολικά του όγκου του διεθνούς εμπορίου, παρουσιάστηκαν προϊόντα και μορφές του εμπορίου που σημείωσαν μεγάλη άνοδο. Οι πλατφόρμες ηλεκτρονικού εμπορίου είδαν τα κέρδη τους να φτάνουν σε πρωτόγνωρα και δυσθεώρητα ύψη. Προϊόντα της τεχνολογίας πληροφορικής και

τηλεπικοινωνιών, ηλεκτρονικές πλατφόρμες για τηλεδιασκέψεις και εξ αποστάσεως εργασία, τεχνολογίες μηδενικής επαφής, ανήκουν στα προϊόντα που σημείωσαν αύξηση. Παράλληλα, οι ιατρικές υπηρεσίες και τα ιατροφαρμακευτικά προϊόντα αντιμετώπισης της ασθένειας, ακόμα και βασικά είδη πρώτης ανάγκης είδαν τις πωλήσεις και τα κέρδη τους να ανέρχονται. Οι παραπάνω εξελίξεις αποτελούν δείκτη για τους τομείς οικονομικής δραστηριότητας και εμπορίου που μπορούν να διοχετευτούν κεφάλαια και παραγωγικό δυναμικό, αναδιαμορφώνοντας τους όρους και το περιεχόμενο και του διεθνούς εμπορίου.

Εξάλλου, οι οικονομικές επιπτώσεις της πανδημίας, αντικατοπτρίζονται και αντανακλούν κοινωνικές συνέπειες και πολιτικές διαφοροποιήσεις. Η πανδημία έθεσε όρια στην παγκοσμιοποίηση, την τάση που είχε κυριαρχήσει ως παγκόσμιο οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σύστημα τις τελευταίες δεκαετίες. Κατοχυρωμένες πολιτικές αμφισβητήθηκαν ή αναθεωρήθηκαν, έστω και προσωρινά. Μέχρι να επαληθευτεί η προσδοκία της παροδικότητας της κατάστασης που προκάλεσε η πανδημία COVID-19, οικονομικές θεωρίες και πολιτικές παρεμβάσεις για την ελεύθερη και απρόσκοπτη λειτουργία του διεθνούς εμπορίου αναθεωρήθηκαν. Για παράδειγμα, η οικονομική στήριξη από τις κυβερνήσεις είναι τέτοιας εμβέλειας που αναιρεί τη βασική αρχή της παγκοσμιοποίησης ενάντια σε κάθε είδους κρατική παρέμβαση στην αγορά και την οικονομία. Το ερώτημα που τίθεται είναι αν οι μεταλλάξεις στην οικονομική, πολιτική και κοινωνικές δραστηριότητες έχουν μονιμότερο χαρακτήρα.

Οι περιορισμοί στο διεθνές εμπόριο και η στροφή στην εγχώρια παραγωγή και τον επαναπατρισμό προϊόντων, θα διαταράξουν τις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας και θα έχουν επιπτώσεις στην ανάκαμψη του διεθνούς εμπορίου και το ύψος που αυτή θα ανέλθει. Οι περισσότερες εκτιμήσεις μιλούν για μια επανεμφάνιση του κρατικού παρεμβατισμού και προστατευτισμού, την επαναφορά σε κρατικά σύνορα της παραγωγής και τον περιορισμό των εφοδιαστικών αλυσίδων και μια έμφαση στην εγχώρια παραγωγή, ιδίως των τροφίμων και των ιατρικών υπηρεσιών. Οι αναταραχές στις εφοδιαστικές αλυσίδες μετά το σοκ της πανδημίας, ανέδειξε ότι η έντονη οικονομική αλληλεξάρτηση δεν έχει πάντα θετικά αποτελέσματα και δεν είναι σε θέση να αντιμετωπίσει ενδεχόμενες κρίσεις σαν την πανδημία, δημιουργώντας ελλείψεις σε προϊόντα και υπηρεσίες. Η εξέλιξη αυτή πολλαπλασίασε τις φωνές για επαναπατρισμό της παραγωγικής διαδικασίας. Η πανδημία ενδεχομένως, να ωθήσει

τις χώρες να εξαρτώνται περισσότερο από την εθνική τους βιομηχανία και παραγωγή για την κάλυψη των αναγκών τους. Μία εκτίμηση για τη μετά Covid-19 εποχή είναι ότι οι χώρες θα αναδιαμορφώσουν τις οικονομίες τους, έτσι ώστε να εξετάσουν τη δυνατότητα υποκατάστασης των εισαγωγών, εστιάζοντας περισσότερο στις εγχώριες δυνατότητες παραγωγής πόρων και αγαθών, καθώς η υπερβολική εξάρτηση από τις ξένες προμήθειες, εγκυμονεί πολλαπλούς κινδύνους. Η ενδεχόμενη άνοδος του οικονομικού εθνικισμού, θα έχει επιπτώσεις αρνητικές για το διεθνές εμπόριο, αφού δεν ευνοεί την ισχυρή ανάκαμψη του παγκόσμιου εμπορίου και την επαναφορά στο προηγούμενο επίπεδο και το φιλελεύθερο πλαίσιο μέσα στο οποίο ασκούνταν και αναπτυσσόταν.

Άλλες προβλέψεις για τη μετά την πανδημία COVID-19 οικονομική κατάσταση, μιλούν για άνοδο των υπηρεσιών ηλεκτρονικού εμπορίου και την εξ αποστάσεως εργασία. Αν και η εξέλιξη αυτή μπορεί να ευνοήσει πρόσκαιρα τις επιχειρήσεις, από την άλλη θα μειώσει το διαθέσιμο εισόδημα από τα ενοίκια και την εργασία. Μία τέτοια εξέλιξη σημαίνει ότι οι καταναλωτικές δαπάνες θα περιοριστούν, όπως και ο όγκος του παγκόσμιου εμπορίου. Παράλληλα, εταιρείες-συνήθως με μικρότερα κεφάλαια- που δε θα μπορέσουν να εξελιχθούν τεχνολογικά, ενδεχομένως να κλείσουν και επομένως να μειωθεί περαιτέρω το εισόδημα, πέρα από τις κοινωνικές αναταραχές που μπορεί να προκύψουν και οι οποίες δεν ευνοούν την ανάπτυξη του διεθνούς εμπορίου. Επιπλέον, η υγειονομική κρίση αποκάλυψε την ανάγκη ενίσχυσης των συστημάτων υγείας, γεγονός που σημαίνει ότι δημόσιοι και ιδιωτικοί πόροι θα κατευθυνθούν σε αυτό τον τομέα, αφαιρώντας επενδύσεις και καταναλωτικές δαπάνες από τους υπόλοιπους τομείς του διεθνούς εμπορίου. Συνάμα, πληθαίνουν οι φωνές που ζητούν και διεκδικούν πολιτικές παρεμβάσεις στην παραγωγή και το περιβάλλον που να σέβονται και να ενισχύσουν την προστασία του περιβάλλοντος και την οικολογική ισορροπία. Εξάλλου, η κρίση του κορωνοϊού διέγραψε αναταράξεις στο κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, αφού έπληξε ιδιαίτερα τομείς της παραγωγής, της εργασίας και του διεθνούς εμπορίου που ενεργοποιούνται και απασχολούνται οι γυναίκες. Η αναχαίτιση αυτής της πορείας για την ανισότητα των ευκαιριών και των δικαιωμάτων του φύλου είναι κρίσιμη και για το διεθνές εμπόριο και την ανάκαμψη και την ανάπτυξή του, αφού θα επαναφέρει τις κοινωνίες στις ράγες και τα επίπεδα ζήτησης που υπήρχαν πριν την πανδημία και ευνοούσαν ως ένα βαθμό την περαιτέρω ανάπτυξή του. Πράγματι, η ανάκαμψη του διεθνούς

εμπορίου και η ανάπτυξή του -η οποία δεν προβλέπεται να επανέλθει βραχυπρόθεσμα στα προηγούμενα επίπεδα παρά τις επιμέρους θετικές επιδράσεις και επιταχύνσεις σε κάποιους τομείς του - περνά μέσα από πολιτικές συμφωνίες στήριξης του διεθνούς εμπορίου και την επαναφορά των κοινωνικών, πολιτικών και πολιτισμικών αντιλήψεων που κυριαρχούσαν πριν την εκδήλωση της πανδημίας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Αγιομυργιανάκης, Γ., Βλάσσης, Μ., Thompson. H. (2006) *Η Διεθνείς οικονομικές σχέσεις. Διεθνές εμπόριο*. Αθήνα : Rosili.

Βαρουφάκης, Γ. (2007). *Πολιτική Οικονομία*. Αθήνα : Gutenberg.

Bowels, S., Edwards, R. & Roosevelt, F. (2014). *Κατανοώντας τον καπιταλισμό. Ανταγωνισμός, εντολή και μεταβολή*. Αθήνα : Gutenberg.

Γορανίτης, Γ. (*Το Βήμα*, 20/8/2020). Πώς θησαυρίζουν εν μέσω πανδημίας οι ψηφιακοί κολοσσοί. Ανακτήθηκε 20/11/2020 από <https://www.tovima.gr/2020/08/28/world/pos-thisayrizoun-en-meso-pandimias-oi-psifiakoi-kolossoi/>

ΕΚΤ (Σεπτέμβριος 2020). *Μακροοικονομικές προβολές των εμπειρογνομόνων της ΕΚΤ για τη ζώνη του Ευρώ*. Ανακτήθηκε 12/10/2020 από https://www.ecb.europa.eu/pub/projections/html/ecb.projections202009_ecbstaff~0940bca288.el.html#toc3

ΕΛΣΤΑΤ (7/8/2020). *Δελτίο τύπου : Εμπορευματικές συναλλαγές της Ελλάδας, Ιούνιος 2020*.

Eurostat (Μάρτιος, 2020). *Διεθνείς εμπορευματικές συναλλαγές*. Ανακτήθηκε 12/9/2020 από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=International_trade_in_goods/el&oldid=202821#CE.9F.CE.B9.CF.84.CF.81.CE.B5.CE.B9.CF.82.CE.BA.CF.85.CF.81.CE.B9.CF.8C.CF.84.CE.B5.CF.81.CE.BF.CE.B9.CF.80.CE.B1.CE.B3.CE.BA.CF.8C.CF.83.CE.BC.CE.B9.CE.BF.CE.B9.CF.80.CE.B1.CF.81.CE.AC.CE.B3.CE.BF.CE.BD.CF.84.CE.B5.CF.82.CF.83.CF.84.CE.BF.CE.BD.CF.84.CE.BF.CE.BC.CE.AD.CE.B1.CF.84.CE.BF.CF.85.CE.B4.CE.B9.CE.B5.CE.B8.CE.BD.CE.BF.CF.8D.CF.82.CE.B5.CE.BC.CF.80.CE.BF.CF.81.CE.AF.CE.BF.CF.85:_CE.95.CE.95.2C._CE.9A.CE.AF.CE.BD.CE.B1.CE.BA.CE.B1.CE.B9.CE.97.CE.A0.CE.91

Eurostat (20/8/2020). *Εθνικοί λογαριασμοί και ΑΕΠ*. Ανακτήθηκε 12/11/2020 από https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=National_accounts_and_GDP/e#CE.95.CF.80.CE.B5.CE.BD.CE.B4.CF.8D.CF.83.CE.B5.CE.B9.CF.82

ΕΥ Ελλάδα (21 Δεκεμβρίου 2020). *Ο αντίκτυπος της COVID-19 στον ελληνικό τουρισμό*.

Ζοπουνίδης, Κ. (2020, 12 Μαΐου). Πανδημίες, Παγκόσμια Οικονομία και Διεθνές Εμπόριο. *naftemporiki.gr*. Ανακτήθηκε 12/9/2020 από <https://m.naftemporiki.gr/story/1597800/pandimies-pagkosmia-oikonomia-kai-diethnes-emporio>

ΙΝΣΕΤΕ (7/2020). Οι εξελίξεις στην παγκόσμια οικονομία και στις χώρες προέλευσης των εισερχόμενων τουριστών στην Ελλάδα. *Ελληνική και διεθνής οικονομία (3)*.

ΙΝΣΕΤΕ (Απρίλιος, 2020). *Η πανδημία του Covid-19 και ο ελληνικός τουρισμός*.

Ιντζεΐδης, Ε. (25/3/2020). Ο κορωνοϊός και οι συνέπειες στο εμπόριο. Ανακτήθηκε 20/10/2020 από <https://www.epixeiro.gr/article/174367>.

Kamall, S. (8/7/2020). Πώς θα επηρεάσει η COVID-19 το παγκόσμιο εμπόριο ; Ανακτήθηκε 15/10/2020 από <https://www.liberal.gr/think-tanks/pos-tha-epireasei-o-covid-19-to-pagkosmio-emporio/311539>

Κούκουτσας, Η. (20/8/2020). Με όχημα τον κορωνοϊό η Amazon «εκτόξευσε» τις πωλήσεις της. Ανακτήθηκε 30/11/2020 από <https://emea.gr/epicheiriseis/tech-news/607932/ochima-ton-koronoio-amazon-quot-ektoxeyse-quot-tis-poliseis-tis/>

Krugman, P., Obstfeld, M. & Melitz, M. (2016). *Διεθνής Οικονομική. Θεωρία και πολιτική*. Αθήνα : Κριτική.

Μανώλη, Π. & Μαρής, Γ. (2015). *Εισαγωγή στη διεθνή πολιτική οικονομία*. Ελλάδα : ΣΕΑΒ. Διαθέσιμο και στο www.Kalipsos.gr.

Παπαζόγλου, Χ. (2018). *Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική*. Αθήνα : Τσότρας.

Παπούλια, Ν. Α., Καραγιάννη, Ε. Γ., Χαιρετάκη, Μ. Γ., Βαστάρδη, Δ., Κουρέτα, Θ., Κοκκινάρη, Κ. & Βεϊσσάρι, Μ. (26/5/2020). Η επίδραση της COVID-19 παγκόσμιο εμπόριο και την ακτοπλοΐα. *EuropeanBusinessReview*. Ανακτήθηκε 15/10/2020 από https://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=6628&fbclid=IwAR2-FePPE1JoJNKMXyhONahYDGUrqddw0NzXlbycTs_xvW8Xn4TFYy7go8

Σαράντης, Γ. (9/11/2020). Ο κορωνοϊός φέρνει το τέλος της γουνοποιίας. *Efsyn.gr*. Ανακτήθηκε 20/11/2020 από https://www.efsyn.gr/kosmos/maties-ston-kosmo/oikologika/267746_o-koronoios-fernei-telos-tis-goynopoiias

Trigilia, C. (2004). *Οικονομική Κοινωνιολογία. Κράτος, αγορά και κοινωνία στον σύγχρονο καπιταλισμό*. Αθήνα : Παπαζήσης.

Τσουνής, Ν. (2015). *Θεωρία Διεθνούς Εμπορίου*. Ελλάδα : ΣΕΑΒ. Διαθέσιμο και στο www.Kalipsos.gr.

Χριστοδούλου, Μ. (9/11/2020). Νέα συντριβή σε μισθούς, τζίρους και κατανάλωση. Ανακτήθηκε 16/11/2020 από https://www.efsyn.gr/oikonomia/elliniki-oikonomia/267759_nea-syntribi-se-misthoys-tziroys-kai-katanalosi

Ξενόγλωσση

Agarwal, P. & Mulenga, M. C. (2020). *Impact of Covid-19 on international trade : Lessons for African LDCs*.

Caruso, R. (19 Απριλίου 2020). *What Post COVID-19? Avoiding a «21st Century General Crisis»*.

Davies, S. (Απρίλιος 2020). *Going Viral. The history and economics of pandemics*.

ECLAC. (6/8/2020). *The effects of the coronavirus disease (COVID 19) pandemic on international trade and logistics*.

Eurostat (14/8/2020). *Euro area international trade in goods surplus €21.2 bn*.

- Eurostat (13/11/2020). *Euro area international trade in goods surplus €24.8 bn.*
- Hont, I. (2005). *Jealousy of trade*. USA : Harvard University Press.
- International Economics (2020). *Impact of the coronavirus pandemic on international trade*. Ανακτήθηκε 27/11/2020 από https://www.tradeeconomics.com/iec_publication/impact-of-the-coronavirus-pandemic-on-international-trade/
- International Trade Centre (ITC). *International trade statistics*.
- ITC. *International trade in goods – Monthly exports 2002-2020*. <https://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-export-product-country-monthly/>
- ITC. *International trade in goods – Monthly imports 2002-2020*. <https://www.intracen.org/itc/market-info-tools/statistics-import-product-country-monthly/>
- ITC (22/10/2020). *Women have a vital role to play in post-pandemic recovery*. Ανακτήθηκε 25/11/2020 από <https://www.intracen.org/news/Women-have-a-vital-role-to-play-in-post-pandemic-recovery/>
- Lekfuangfu, W., Piyapromdee, S., Porakkarm, P. & Wasi, N. (23 Απριλίου 2020). *On Covid-19 : New Implications of Job Task Requiriments and Spouces Occupational Sorting*.
- OECD (12/6/2020). *COVID-19 and international trade : Issues and actions*.
- OECDa. *Global Value Chains (GVCs)*. Ανακτήθηκε 12/11/2020 από <https://search.oecd.org/industry/ind/global-value-chains.htm>
- The Brookings Institution (10/8/2020). *How is covid-19 affecting US trade*.
- United Nations & ECLAC. (6/8/2020). *The effects of the coronavirus disease (Covid-19) pandemic on international trade and logistics*.
- United Nations Conference on Trade and Development –UNSTAD (2015). *Key statistics and trends in international trade*. Ανακτήθηκε 22/11/2020 από https://unctad.org/system/files/official-document/ditctab2015d1_en.pdf

ValueWalk (14/10/2019). *Top 10 largest importers in the world : Which countries import the most ?*. Ανακτήθηκε 30/11/2020 από <https://www.valuewalk.com/2019/10/top-10-largest-importers-in-the-world/>

WTO. (13/8/2020). *Issues new report on how COVID-19 crisis may push trade costs*. Ανακτήθηκε 12/10/2020 από https://www.wto.org/english/news_e/news20_e/covid_13aug20_e.htm

WTO. (2020). *Trade costs in the time of global pandemic*.

WTO. (2019). *World trade report 2019. The future of services trade*.

Zouboulakis, M. (2020). *Coronocrisis and Coronabonds : Europe' s Survival games, International Journal of Economics and Politics 1(2) : p.p. 215-221*.

Ιστότοποι

<https://www.efsyn.gr/>

<https://ec.europa.eu/eurostat/web/main/home>

<https://www.imf.org/external/index.htm>

<https://www.intracen.org/>

<https://www.capital.gr/>

https://www.doitforme.eu/el/view-blog/5f7db9d65478be07a72b3a8b?fbclid=IwAR0pgY0KzzTgmI6EMaYn1MfdGO7wD-2e0YNR4VDt_ebSJY0kw7dX_1k359g

<https://www.lifo.gr/now/economy/277708/dnt-i-pandimia-toy-koronoioy-tha-exei-ton-xeirotero-antiktypo-apo-tin-epoxi-tis-megalis-yfesis>

<https://www.statista.com/statistics/264623/leading-export-countries-worldwide/>

<https://www.wto.org/index.htm>

capital.gr (16/6/2020). Το ηλεκτρονικό εμπόριο ήρθε για να μείνει στην Ελλάδα. Ανακτήθηκε 12/11/2020 από <https://www.capital.gr/epixeiriseis/3461280/to-ilektroniko-emporio-irthe-gia-na-meinei-stin-ellada>

capital.gr. Alpha Bank. (2020, 23 Απριλίου). Οι χώρες θα αναδιαμορφώσουν τις οικονομίες τους εξαιτίας του κορωνοϊού. Capital. Gr. Ανακτήθηκε 12/9/2020 από <https://www.capital.gr/oikonomia/3448012/alpha-bank-oi-xores-tha-anadiamorfosoun-tis-oikonomies-tous-exaitias-tou-koronoiou>

dikaiologitika.gr (22/12/2020). «Φράκαρε» το e-shop του Σκλαβενίτη. Ανακτήθηκε 28/12/2020 από <https://www.dikaiologitika.gr/eidhseis/business-news/324986/frakare-to-eshop-tou-sklaveniti-i-anakoinosi-tis-etaireias?m>

https://www.doitforme.eu/el/view-blog/5f7db9d65478be07a72b3a8b?fbclid=IwAR0pgY0KzzTgmI6EMaYn1MfdGO7wD-2e0YNR4VDt_ebSJY0kw7dX_1k359g. Πώς αναμένεται να επηρεάσει η COVID-19 την ταξιδιωτική βιομηχανία;

efsyn.gr (9/11/2020). Άλμα στις διεθνείς αγορές μετά την ανακοίνωση για το εμβόλιο της Pfizer. Ανακτήθηκε 20/11/2020 από https://www.efsyn.gr/oikonomia/diethnis-oikonomia/267820_alma-stis-diethneis-agores-meta-tin-anakoinosi-gia-embolio-tis

efsyn.gr (27/12/2020). «Να ενισχυθούν τα συστήματα υγείας, η COVID-19 δεν είναι η τελευταία πανδημία». Ανακτήθηκε 28/12/2020 από <https://www.efsyn.gr/node/274527>

newsbeast.gr (18/11/2020). Τα δύο προϊόντα που ξεπουλάνε στη Γερμανία λόγω κορωνοϊού. Ανακτήθηκε 19/11/2020 από https://www.newsbeast.gr/world/arthro/6836028/ta-dyo-proionta-poy-xepoylane-sti-germania-logo-koronoioy?utm_medium=onesignal&utm_source=notification&utm_campaign=alert&utm_content=post

naftemporiki.gr (16/7/2020). Grant Thornton : Οι οχτώ βασικές τάσεις στην καταναλωτική συμπεριφορά την εποχή της πανδημίας. Ανακτήθηκε 15/10/2020 από <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1619735/grant-thornton-oi-oxto-basikes-taseis-stin-katanalotiki-sumperifora-tin-epoxi-tis-pandimias>

naftemporiki.gr (3/9/2020). Ύφεση ρεκόρ 15,2% το δεύτερο τρίμηνο του 2020.β Ανακτήθηκε 10/9/2020 από <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1633149/boutia-kata-152-tou-aep-to-b-trimino>

naftemporiki.gr (5/11/2020). Ποιοι κλάδοι θα επιβιώσουν από την πανδημία. Ανακτήθηκε 12/12/2020 από <https://www.naftemporiki.gr/finance/story/1654625/poioi-kladoi-tha-epibiosoun-apo-tin-pandimia>

newbeast.gr. (23/12/2020). Έλληνας καθηγητής προβλέπει : Η ζωή μετά τον κορωνοϊό θα είναι γεμάτη τρέλες και υπερβολικά έξοδα. Ανακτήθηκε 24/12/2020 από https://www.newsbeast.gr/health/arthro/6944032/ellinas-kathigitis-provlepei-i-zoi-meta-ton-koronoio-tha-einai-gemati-sexoyalikes-treles-kai-ypervolika-exoda?utm_medium=onesignal&utm_source=notification&utm_campaign=alert&utm_content=post

PiraeusPress.gr. (21/12/2020). Στοιχεία σοκ : Αυτοκτόνησαν μέσα σε ένα μήνα όσοι πέθαναν από COVID-19 σε ένα χρόνο. Ανακτήθηκε 24/12/2020 από <https://piraeuspress.gr/diethni/ygeia-diethni/469753/stichia-sok-aftoktonisan-mesa-se-ena-mina-perissoteri-apo-osous-pethanan-apo-covid-19-se-ena-chrono/>

PiraeusPress.gr. (12/12/2018). Μπιλ Γκέιτς : Τι μας περιμένει μετά τον εφιάλτη του κορωνοϊού. Ανακτήθηκε 13/12/2020 από <https://piraeuspress.gr/diethni/467957/bil-gkeits-ti-mas-perimeni-meta-ton-efialti-tou-koronoiou/>

